Născut în URSS

Vasile ErnuCuprins

În loc de introducere.....5

Pionieri forever.....8

Prima mea pereche de *djinsî*.....11

Vacanţă, tabără dragă.....14

Jvacika.....18

Buratino, Habarnam, Ariciul în ceață... sau bunele, blândele vremuri.....20

Cum vă daţi seama dacă cineva este născut în anii ’70 în URSS. 27

Eroii vremurilor noastre.....32

Komunalka (I).....35

Steclopunct sau ce poţi face cu o rublă?.....39

Stirlitz, un James Bond sovietic.....41

Ulianov, Lenin sau pur şi simplu Ilici.....44

Jawa.....48

Amanta revoluţionarului.....50

Sex în URSS (I).....52

Fanny Kaplan.....54

Şcoala, educaţia politică şi alte preocupări.....56

12 aprilie 1961: *Poehali*.....58
Reclamă *versus* Propagandă în URSS.....61
Stiliaga.....65
Ce bea cetăţeanul sovietic? (I).....68
Anii ’80: marș triumfal, marș funebru.....72
Pavel Korciaghin sau de ce l-am iubit pe Buharin.....74
KVN sau despre clubul celor veseli şi ingenioşi.....77
Gorbaciov, un *Gensek* neobişnuit care cântă *Perestroika*.....80
Ukazul antialcoolic.....83
Ce bea cetăţeanul sovietic? (II).....86
Şah Mat (î).....91
Ciapaiev.....94
Mosfilm.....97
Aventura sovietică a obiectelor.....100
Prezervativul sovietic.....105
Sex în URSS (II).....107
Lecţia de geografie.....111
Dansul în URSS.....115
Muzica de zi cu zi şi rockul sovietic.....117
Dezgheţul vesel al lui Hrusciov.....129

Odă *tualetului* sovietic.....135
Ştiinţa sovietică între ouăle fatale şi inima de câine.....140
9 mai, Ziua Victoriei.....147
Maiovka e mai mult decât *1 Mai*.....152
Homucus, politruci, disidenţi şi inteligheţia.....155
Arlionok & Zarnița şi alte distracţii.....160
De la kuhne la oceredi.....164
Problema evreiască sovietică.....167
Bancul sovietic, cel mai bun banc din lume.....170
Fraze înaripate.....173
Ostap Bender, eroul meu preferat.....178
Komunalka (II).....181
Kremlinologii.....184
Puci.....186
Ce-i de făcut?.....188
P.S.....191

În loc de introducere

Am plecat din această ţară în 1990. Parafrazându-l pe Vladimir Maiakovski, as putea spune: priviţi, invidiaţi-mă, şi eu am fost cetăţean al Uniunii Sovietice. URSS este ţara, patria în care m-am născut şi am trăit. Este o ţară ce nu te poate lăsa indiferent, dincolo de relaţia pe care ai avut-o cu ea, fie că o iubeşti sau o urăşti. Sper că ceea ce urmează nu e nici dragoste, nici ură, dacă există vreo deosebire între ele, căci indiferenţă cu siguranţă nu va fi.

Uniunea Sovietică nu a fost doar o ţară, a fost mai mult decât atât, a fost cel mai mare proiect politic utopic al modernităţii. Ea te face să te minunezi, te fascinează, iar fascinaţia pentru ea lasă urme şi răni adânci. Cum ar spune prima inteligenţie revoluţionară de după 1918, acolo nu arta imita viaţa, ci viaţa trebuia să devină artă. Acolo am trăit cu toţii cea mai grandioasă scriitură politică a secolului XX, cu avânturi eroice, cu eforturi inumane, cu tragedii cutremurătoare, cu victorii şi înfrângeri sângeroase. Acolo am trăit o scriitură în care toţi am fost contemporani unii cu alţii. Eroii noştri, personalităţile şi personajele, cuvintele şi lucrurile, indiferent de perioada reală în care s-au născut şi au trăit, au locuit alături de noi în aceeaşi *komunalkă* numită URSS, fiind simultan şi precursorii, şi contemporanii noştri.

Am fost martorul unuia dintre cele mai utopice proiecte ale omenirii, am fost martorul unui proiect neterminat şi am văzut gloria şi decăderea acestei utopii. Despre ea voi încerca să povestesc câte ceva. Toate lucrurile scrise aici sunt povestite dintr-o dublă experienţă, care nu este neapărat singulară. E vorba,

pe de o parte, de o experienţă directă, a cetăţeanului care a locuit în spaţiul sovietic, iar de cealaltă, de o experienţă livrescă, mediată cultural. Împreună m-au definit ca pe un produs *made în URSS.* Este aproape imposibil să le deosebesc. Povestesc, în acelaşi timp, din perspectiva unui *homo sovieticus,* un produs al acestei ţări şi culturi. Şi îmi propun să nu apelez direct la instrumentarul intelectual achiziţionat mai târziu.

Ceea ce încerc să fac este un fel de arheologie a vieţii de zi cu zi a Uniunii Sovietice, ca o metaforă a culturii şi civilizaţiei sovietice. Textul ce urmează, scris în maniera unui „gen eretic", încearcă să sintetizeze teme, eroi, situaţii, amintiri, lucruri şi cuvinte-cheie sub forma unor piese de puzzle. Deşi fiecare piesă-text poate fi citită separat, întregul nu poate fi văzut decât montând piesă cu piesă. Acest ansamblu nu are pretenţia de a construi o imagine exhaustivă, obiectivă şi exactă a ceea ce a fost cultura sovietică. Este o arheologie subiectivă, personală, care vrea să ofere doar contururi, starea de spirit, modul de a gândi şi de a vorbi caracteristice unei culturi, să creioneze mentalitatea culturală sovietică. Această arheologie nu propune o cheie de înţelegere, o judecată morală sau valorică, ci doar induce o familiarizare ce ne poate ajuta pe toţi să înţelegem mai bine ce a fost Uniunea Sovietică şi ce înseamnă lipsa ei.

Firește, riscul de a vorbi despre viaţa cotidiană dintr-un timp trecut presupune, involuntar, o anumită stare de nostalgie. Dar, mai întâi, nostalgia, în calitate de concept, intră în contradicţie directă cu un *homo sovieticus,* din simplul motiv că nostalgia este o utopie îndreptată spre trecut, pe când el lucrează cu utopii îndreptate spre viitor. Şi, în al doilea rând, nostalgia, ca formă de întoarcere *acasă,* e imposibilă, căci pentru noi, *homucusii,* nu mai există *acasă.* Iar dacă există o nostalgie, aceasta nu e una care urmăreşte să reconstruiască trecutul, ci una care vrea să

povestească amintirea, trecutul. Şi, cum, teoretic, nostalgia nu este departe de ironie, căci ambele lucrează cu dubla contemplare a obiectului şi subiectului, le combin şi mă uit înapoi cu o privire nostalgic-ironică.

Privind înapoi, îmi dau seama că, odată cu dispariţia Uniunii Sovietice şi a comunismului, s-a pierdut ceva. N-aș putea să vă spun ce. Poate că s-a pierdut un anumit patos, un anumit mod de a vedea lucrurile şi de a trăi viaţa de zi cu zi, poate entuziasmul de a mai crede în idealuri, poate un anumit fel de a suferi. Nu sunt capabil să identific pierderea, trăiesc însă tristeţea acestei pierderi. Cred cu o oarecare convingere că s-a pierdut ceva esenţial şi semnificativ din experienţa noastră umană. Însă această pierdere nu poate fi nici înlocuită şi nici reabilitată. Cu un oarecare efort cred că această pierdere nu poate fi decât înţeleasă.

Din când în când mai vreau să iau un bilet spre URSS, însă de fiecare dată trebuie să-mi reamintesc că aşa ceva nu se mai vinde. Niciun tren, niciun avion şi niciun drum nu mai duc spre URSS, din simplul motiv că Uniunea Sovietică nu mai există. Singura formă de a-mi vizita ţara este legată de memorie. Textul ce urmează e povestirea acestei amintiri, a acestei aventuri incredibile.

Pionieri forever

Pe cuvântul meu de *Pioner* dacă vă mint! În ziua în care a trebuit să devin *Oktombrel* (un fel de Şoim al patriei), în primul an de scoală, nu ştiu cum se face că am lipsit. Aşa că am suferit, înţelegeţi, că n-am participat la ritualul prin care devii *nepoţel al lui Ilici.* Dar am fost trecut automat în rândurile oktombreilor şi am purtat cu mândrie şi demnitate acea insignă, steluţa roşie cu chipul cârlionţat, blond şi angelic al copilului Valodia Ulianov.

DA – a fost copil şi Lenin
DA – a fost şi el şcolar
Şi în geanta sa pe vremuri
A purtat ABeCeDar

Am trecut cu brio această perioadă, am fost un elev excelent, cuminte şi, ca rezultat, am fost premiat an de an cu *Diplomă de merit.*

Am crescut şi a trebuit să trec în următoarea fază: să devin *Pioner.* Alt *nivel,* alte responsabilităţi. Aveam atâtea exemple de pionieri-eroi care s-au sacrificat pentru Patrie! Cine a fost Pionier ştie cel puţin cinci-șapte nume de *pionieri-eroi*: Valodea Dubinin, Marat Kazei, Valea Kotik, Zina Portnova, Lionea Golikov. Şi, cum toţi am fost pionieri, ştim aceste nume la orice oră din zi sau din noapte. Ce moment solemn, ce emoţii, când a trebuit să depunem jurământul! Câtă pregătire. „Eu, Vasile Ernu, intrând în rândurile Organizaţiei Pionereşti a Uniunii Sovietice, în faţa tovarăşilor mei, jur solemn: să-mi iubesc Patria. Să trăiesc, să învăţ şi să lupt, aşa cum ne-a îndrumat marele Lenin, aşa cum ne învaţă Partidul Comunist. Întotdeauna să îndeplinesc legile pionierilor Uniunii Sovietice…”. Mai departe puteţi spune voi.

Vechea insignă de *Oktombrel* a fost înlocuită cu o altă insignă, în care tânărul Valodia Ulianov a devenit maturul Vladimir Ilici Lenin. „E clar că responsabilităţile vor crește” – m-am gândit eu. Şi mi s-a pus în jurul gâtului acea purpurie cravată pionierească. Goarnele au sunat, tobele au bătut. Şefa detaşamentului de pionieri, cu mâna la frunte, a strigat: „Pionieri! La luptă, pentru cauza lui Lenin, fiţi gata!” şi noi, în aceeaşi poziţie, am răspuns în cor: „Întotdeauna, gata!”. Şi am cântat împreună un cântec cu nopţi albastre, cum că noi suntem copii de muncitori şi suntem fericiţi. Avea să devină imnul nostru: *„Svesti kastrami/ Sinie noci/ Mî pionerî/ Deti rabocih”.*

Primele zile cu cravată pionierească au fost cum au fost. Chiar ne plăcea. Dimineaţa mamele noastre le călcau frumos, mai târziu făceam şi noi acest lucru, după care le legam cu un nod perfect. Era o mare artă să ştii să faci nodul perfect. Unii dintre noi, cei mai şmecheri, ştiau să lege cravata în stilul *cowboy.* Pentru asta eram sancţionaţi. Treptat, o uitam acasă, sau aruncată prin sălile de sport, sau prin geantă, sau mototolită prin buzunare. Şi iarăşi veneau sancţiunile. Pionierul trebuia să respecte nişte reguli, trebuia să fie un exemplu de comportament. Totul trebuia să fie ca în cărţile şi filmele care ne-au impresionat atât de mult. De câte ori n-am citit cartea lui Arkadii Gaidar *Timur şi echipa sa*! Biblia Pionierului sovietic. Dar filmul nu l-am văzut de nenumărate ori? În viaţa de zi cu zi e greu să calci pe urmele acestor eroi.

Şi totuşi, viaţa de Pionier avea farmecul ei. Încercam să luăm exemplul acestor eroi. Aveam detaşamente organizate. Mergeam să ajutăm o bătrână fie la săpat în grădină, fie să-și aranjeze lemnele. Mai organizam colectarea de maculatură, fier vechi, seminţe de salcâm, flori de muşeţel. Era o adevărată competiţie. La fier vechi şi maculatură băteam tot. De ce? În cazul meu, tata era responsabil cu aprovizionarea magazinelor şi aveam acces la

maculatura din magazinele din zonă, iar tatăl unui coleg era un fel de şef la atelierul de reparaţie a utilajelor grele. Vă daţi seama câtă hârtie şi cât fier aveam. Am repurtat victorii pe toate planurile. Eram micii stahanovişti. Pe de o parte, am câştigat competiţia, iar pe de altă parte, am înţeles cât de important e să ai oameni bine plasaţi. Partidul nu te uită. Dar competiţiile sportive? O adevărată sărbătoare. Sau jocurile militaro-sportive *Zarniţa* sau *Arlionok*? Am fost căpitan şi am ajuns cu echipa în finalele regionale. Dar jocurile *KVN, clubul celor veseli şi ingenioşi*? Cât am mai jucat! Iar despre „mersul cu cântec, înainte, marş" de 23 februarie, Ziua Armatei Roşii, ce să mai zic! „Detaşament, drepţi!" „Detaşament, alinieeerrea!" „Detaşament, la drrreeapta!" M-au obosit, dar mi-a plăcut.

Venea vara şi plecam cu toţii, organizat, în taberele pionereşti. Acolo scăpam de părinţi şi de cei mari. Fireşte, aveam *pionervajatie,* şefii de pionieri, de tabere, dar o să vă spun un secret. Mereu erau studente tinere, în practică pedagogică, pe care era o plăcere să nu le superi. Toate una şi una, de le visam şi noaptea.

Am fost şi eu în tabăra de pionieri, dar, din păcate, nu la *Artek.*

Prima mea pereche de *djinsî*

Prima mea pereche de blugi sau, cum le spuneam noi, *djinsî* e legată de intrarea Uniunii Sovietice în Afganistan. Asta s-a întâmplat în anul 1979. Trupele sovietice au intrat să apere Revoluţia socialistă de la Kabul. Jocul era simplu. Ce *eliberam* noi se chema ocupaţie pentru ţările occidentale, iar ce *eliberau* SUA era ocupaţie pentru noi. Mă rog, vorbeam limbi diferite sau, mai degrabă, aceeaşi limbă, dar înţelegea fiecare ce dorea, în funcţie de interes. În anul 1980, fratele meu a fost înrolat în armată. Înrolarea se făcea la vârsta de 18 ani, iar stagiul militar dura doi ani la trupele obişnuite şi trei ani la marină. Locul unde urma să desfășori activitatea militară era o necunoscută şi aflai abia când ajungeai acolo. Puteai ajunge, în varianta fericită, în Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia sau, în varianta mai puţin fericită, în zone din îndepărtata Siberie. Cum spunea un vecin al meu: „Eu am făcut armata acolo unde se înhamă câinii”. Era dintr-o altă lume, la o zi cu avionul. Dar varianta cea mai dură pentru vremea aceea era Afganistanul. Fiindcă erau mari şanse să nu te mai întorci. Şi fratele meu exact acolo a fost trimis. Câteva luni la Termez, un orăşel din Republica Uzbecă, la hotar cu Afganistanul, după care direct în Kabul. Să lupţi cu mujahedinii nu-i deloc uşor. Fotografiile erau înfricoşătoare: maşini arse, sate arse, oameni morţi, iar soldaţii – înarmaţi până-n dinţi.

Acolo, în Afganistan, în acea ţară săracă şi uitată de Dumnezeu, spre deosebire de URSS, se găseau mărfuri pentru care la noi trebuia să depui un efort imens şi să plăteşti sume considerabile ca să le ai. Existau multe mărfuri care tentau, de la ochelari de soare până la casetofoane SONY, însă nimic nu era mai dorit şi

mai respectat ca o pereche de *djinsî. Djinsî* era cea mai râvnită marfă pe care și-o dorea cetăţeanul sovietic al acelor vremuri. Soldaţii neînfricatei Armate Roşii făceau contrabandă cu aceste obiecte. Aşa am ajuns să am, la o vârstă foarte fragedă, ceea ce aveau fie numai copiii celor „foarte bine plasaţi”, fie ai celor care aveau treabă cu străinătatea sau ai *speculanţilor.*

Din cauză că fratele meu nu primise permisie, aşa cum în mod normal se acorda soldaţilor sovietici, tatăl meu s-a dus până la Termez să îl vadă. La întoarcere, mi-a adus de la el o pereche de *djinsî.* Nici în cele mai plăcute visuri nu văzusem ceva mai frumos! Imaginaţi-vă, eu, un puşti cam de 10 ani, să umblu în pantaloni de care nici fiul directorului nu avea – şi nici măcar cel al primului secretar de partid. Cred că eram printre primii din şcoala mea care purtau aşa ceva. Oricum, la vârsta aceea, sigur eram primul. Toată lumea mă invidia. De la colegele şi colegii surorii mele din ultimul an de școală şi până la colegii şi mai ales colegele mele de clasă. Primii mei *djinsî* au făcut o adevărată senzaţie.

Mai târziu, adolescent fiind, am primit o cămaşă de blugi. A fost mai mult decât un răsfăţ vestimentar. Aşa ceva se găsea foarte greu şi, bineînţeles, era foarte scumpă. Pe buzunarul din stânga avea o emblemă mică pe care scria *Lightman.* De unde să ştie producătorul american, duşmanul nostru de moarte, că nicăieri nu s-ar fi potrivit mai bine acest nume decât în URSS? Aceste obiecte ne-au luminat într-adevăr viaţa.

Primii blugi pe care i-am văzut însă ori, mai bine spus, de care-mi amintesc că i-am văzut sunt cei ai fratelui meu. Fratele meu, după ce terminase şcoala, se decisese să-și cumpere o pereche de *djinsî.* Începuse să facă parte din categoria acelor *blatnoi,* băieţii şmecheri, respectaţi de toată lumea. Avea toate atuurile. Era isteţ, avea calităţi de lider şi nu ştiu cum făcea că-i punea pe toţi la punct, iar pe deasupra, mai era şi sportiv. Avea totul, îi mai

lipseau doar pantalonii de *djinsî.* Pentru un băiat din categoria lui, viaţa îşi pierdea automat sensul dacă nu reuşea să aibă aşa ceva. Iar ca să faci rost de ei, aveai nevoie de bani şi cunoştinţe care să te ajute să-i procuri. A lucrat o vară, a strâns bani şi a plecat la Odessa. Cum ar spune Ostap Bender: „Contrabanda? Toată contrabanda se găseşte pe strada Malaia Arnauţkaia din Odessa”. În *talciok,* piaţa neagră din Odessa, găseai orice. Aici vedeai faţa nevăzută a ţării. Bani să fi avut, iar cetăţeanul sovietic numai de bani nu ducea lipsă. Aşa s-a întors el cu o pereche de *djinsî, Made in USA.* O culoare pe care nu o voi uita niciodată. Credeţi că astăzi se mai fac blugii de altădată? Nici capitaliştii nu mai sunt ce-au fost. Şi ce material aveau! Tare, „de stăteau singuri în picioare”. La spate, o etichetă de piele pe care era desenat un pod imens şi pe care scria cu litere mari străine (literele *noastre* erau chirilice), *Brooklyn.* Probabil era numele mărcii. Habar n-aveam ce înseamnă şi ce vrea să zică, însă pentru mine *Brooklyn* a rămas un nume magic. Un cuvânt venit dintr-o altă lume, o altă realitate pe care nu puteam nici măcar să mi-o imaginez. Cuvintele, dar mai ales obiectele aveau asupra noastră o fascinaţie inexplicabilă.

Astăzi îmi cumpăr din când în când câte o pereche de *djinsî.* Îmi cumpăr totuşi foarte rar – şi nu din cauza banilor. Am vrut foarte mult să am o geacă de blugi. M-am visat în geacă de blugi. Eram o altă fiinţă când purtam această geacă. Însă acest lucru se întâmpla în vis. Nu mi-am cumpărat-o niciodată. Am primit una mai târziu, dar o port foarte rar. De ce? Când merg în magazine şi văd grămezile de blugi de acolo mă ia cu ameţeală. Câtă desconsiderare faţă de aceste lucruri care cândva au fost sacre pentru noi! Îmi cumpăr rar *djinsî* ca să nu „strivesc corola de minuni” a perioadei mele comuniste. Capitalismul ăsta ne-a stricat de tot. Ne-a distrus una dintre cele mai mari plăceri, plăcerea de a avea lucruri obţinute cu greu.

Vacanţă, tabără dragă

Şcoala începea întotdeauna pe data de 1 septembrie şi se termina în ultima zi din mai. Prima zi de școală debuta cu o festivitate impresionantă. Toţi, îmbrăcaţi frumos şi cu câte un buchet de flori în mână, mergeam la *careul* oficial, unde se dădea *Primul clopoţel.* Fetele cu fundiţe şi cu uniforma compusă dintr-o rochiţă maro şi un sorţuleţ alb, iar noi în costumele albastre cu cămaşă albă. Toţi aveam cravate pionieреşti, cu excepţia primelor clase, care erau *Oktombrei,* şi a celor din ultimii ani, ce erau deja *Komsomoliști.* Copiii se aşezau în grupuri, în stil milităresc, de la clase mai mici la clase mai mari, pe terenul de sport din spatele școlii. Se ţineau discursuri, iar la final avea loc un ritual al *Primului clopoţel.* Doi elevi din ultimul an de școală urcau pe umăr alţi doi elevi din prima clasă (băiat şi fată), care sunau din câte un clopoţel în mână, şi alergau cu ei pe umăr, de-a lungul terenului de sport. Emoţionant moment. După care dădeam florile, în funcţie de ce vârstă şi ce obligaţii aveam. Aşa începea anul şcolar, iar la sfârșit, un alt ritual asemănător închidea anul. Venea vara, trei luni de joacă şi distracţie.

Cu toţii plecam în taberele pionieреşti, mai ales cei care nu aveau bunici sau rude la ţară. Acolo era o altă distracţie. Taberele de vară erau în general aşezate în diverse locuri pitoreşti: la mare sau la munte, lângă un lac sau lângă o pădure. Toate cele patru tabere pe care le-am vizitat în anii mei de şcoală aveau structura şi logica lor de organizare simple. Mai întâi, tabăra avea un spaţiu bine delimitat. Era ca un mic sătuc de vacanţă. În spaţiul taberei existau dormitoare (*palata)* unde erau aranjate două rânduri de paturi în care încăpeau un număr destul de mare de copii, băieţii

separat, fetele separat. Baia şi duşurile erau comune, dar repartizate pe sexe. Pe uşa băieţilor scria mare *M,* iar pe uşa fetelor *Ж.* Tabăra era dotată cu locuri de joacă, în principal axate pe sporturi de echipă, un cinema – teatru de vară, o cantină mare şi diverse alte lucruri.

În camere eram cazaţi oficial după principii geografice sau de vârstă, după care începea o adevărată competiţie internă – care şi unde, lângă cine să stea. Iar o zi din viaţa unui Pionier din tabără arăta cam aşa. Trezirea era, cred, pe la 7.00. Prosopul, trusa cu necesarul pentru *tualeta* de dimineaţă şi fuga la baie. În general, erau amenajate băi în aer liber, căci era vară. Adică un soi de perete lung pe care erau întinse nişte ţevi de care atârnau robinete. Spălarea pe faţă şi pe dinţi şi fuga la „înviorarea de dimineaţă”. Urma puţină mişcare, un soi de gimnastică, *educaţie fizică,* exerciţii elementare, şi fuga înapoi în *palată.* Era timpul să mergem la masă. Cred că pe la 8.00-8.30 mergeam la masă. Întotdeauna deplasarea se făcea organizat, în grup şi încolonaţi. În majoritatea cazurilor ne deplasam cu cântec în marş – *zapevaia*, cum spuneam noi – sau făcând acele recitaluri faimoase care seamănă cu ceea ce vedem astăzi în filmele americane despre armată. „Un, doi” (striga comandantul ales dintre noi), „Trei, patru” (strigam noi toţi în cor), „Trei, patru” (comandantul), „Un, doi” (noi), „Cine păşeşte în rând unit” (comandantul), „Detaşamentul nostru de pionieri” (noi). Aveam un întreg recital de acest stil pe care-l ştiam foarte bine şi care rima perfect în limba rusă.

În cantina destul de încăpătoare, aveam repartizate mese pentru fiecare grupă. După ce mâncam, fie urma o perioadă de timp liber, fie se organiza ceva. Jocuri, pescuit, discuţii şi multe alte ocupaţii pe care copiii le inventează pe loc. La amiază, pe la ora 13.00, iarăşi, organizat şi cu un cântecel, o luam tiptil-tiptil

spre cantină pentru *obied/prânz,* după care venea *ora de odihnă,* ce era un mare chin fiindcă trebuia să dormim sau, cel puţin, să stăm cuminţi, întinşi în pat. Grea încercare pentru un mic regiment de copii care stau în aceeaşi cameră. După trezire şi ceva vânzoleală urma un fel de masă care mie mi se părea foarte stranie. Din nou plecarea la masă pentru *poldnik. Poldnik-ul* era un fel de „ceaiul de la ora 5” care era pe la 16.00, adică ni se dădea un ceai ori un *kiseli* (suc) cu ceva biscuiţi, *prianiki* (turte dulci) sau alte lucruri de genul acesta. Oricum, *poldnik-ul,* nefăcând parte în mod normal din tabieturile noastre obișnuite, părea ceva de pe altă lume. Şi iarăşi timp liber, în care în mod normal se organiza ceva, şi iarăşi o masă pe la 18.30. După care un film, un joc, o discotecă, o distracţie şi venea noaptea şi urma *stingerea,* ce se termina cu rugăminţile *pionervojatei* să ne culcăm.

Era greu să adormi din mai multe motive. Mai întâi, din cauză că nimeni nu era dispus să fie primul. Nu dădea bine. Şi apoi, cum să adormi dacă era atât de vesel cu colegii şi toată lumea avea de povestit ceva! Şi, nu în ultimul rând, dacă adormeai primul, aveai toate şansele să te trezeşti cu pastă de dinţi pe piept şi pe faţă. Vă spun că ustură şi, în plus, râd toţi colegii de tine. Ăsta era unul dintre ritualurile taberelor pionierești. În ciuda faptului că exista o convenţie care spunea că numai în noaptea lui Neptun, când se făcea un fel de bal mascat, se putea utiliza pasta de dinţi pentru a-i mânji pe colegii care adormeau mai devreme, convenţia nu se respecta în totalitate. Acea noapte, în principiu, le-o rezervam fetelor.

Dincolo de faptul că toate taberele aveau aproximativ acelaşi model, exista totuşi una care a fost modelul ideal, pentru pionierii-model. Tabăra se numea *Artek* şi orice copil sovietic visa să ajungă acolo. Această tabără se afla în peninsula Crimeea, pe malul Mării Negre. Era o tabără internaţională unde veneau copii din mai

multe ţări, cu preponderenţă din URSS şi ţările socialiste. Pentru a ajunge acolo era nevoie să ai, pe lângă rezultate excepţionale la învăţătură şi bună purtare, şi multe alte recomandări extrașcolare. Cred că de la noi din școală au mers doar câţiva copii care aveau, pe lângă rezultate bune la învăţătură, şi părinţi cu un grad de educaţie politică destul de ridicat. Să recunoaştem, existau nedreptăţi sociale până şi în URSS. Vorba portarului de la cămin, revoluţionar bătrân: „Dacă ar mai trăi Lenin, pe toţi birocraţii ăştia i-ar trimite în Siberia”. Cine ştie? Eu n-am ajuns acolo ca *Pionier*. Adică în Artek. N-a fost să fie. Mai târziu, în una dintre călătoriile mele prin Crimeea, am fost să-mi văd visul copilăriei. Locul arăta aşa cum mi-l imaginasem, puţin mai scorojit, dar rezonabil. Mi-ar fi plăcut să fi ajuns atunci, dar cine ştie cu ce prieteni m-aș fi ales.

Jvacika

Am mestecat *jvacika* prima dată la 8 ani. Recunosc că m-a impresionat, însă ceea ce mestecasem eu atunci era ceva diferit de *jvacika* obişnuită, de 15 kopeici, de la magazinul din colţul străzii. Era ceva special. Ca să vă daţi seama: pe ambalaj erau nişte litere diferite de ale noastre (asemănătoare cu cele de pe genericul filmelor americane), foarte viu colorate.

Prietenul meu Leova s-a prins de şmecherie şi a început primul său *business,* în clasa a II-a, cumpărând chewing-gum *Made in URSS,* pe care o colora şi le-o vindea colegilor din clasă sau, mai degrabă, o schimba pe alte obiecte. Era prezentată sub acea titulatură care ar fi bătut orice reclamă a vremurilor noastre: *innostranaia,* adică străină, din străinătate. Probabil lui Leova de acolo i se trage. Astăzi face afaceri în SUA. Din când în când mă mai sună de la New York şi spune că vrea să vină acasă ca să bea un vin.

La grădiniţă, de exemplu, când eram întrebaţi de *tovarăşa educatoare* ce vrem să fim când o să creştem mari, Leova avea un răspuns standard la care n-a renunţat niciodată: „Când voi fi mare, eu o să mă fac diplomat”. „Şi de ce, mă rog, Leova, vrei tu să fii diplomat?”, întreba Zinaida Vasilevna. Şi Leova răspundea cu un sentiment de superioritate, încercând să ne facă invidioşi: „Ca să aduc multă, multă *jvacik*”. Şi, apropo, când Leova a ajuns la New York, primele obiecte cumpărate pentru apartamentul său au fost: un automat care vinde gumă şi Coca-Cola şi un telefon cu fise.

Însă ce m-a impresionat cel mai mult a fost *jvacika* sub formă de ţigări, primită prin clasa a III-a de la fratele meu, care făcea

stagiul militar în Afganistan. Asta era prea de tot. A făcut furori. Suflete zdrobite, invidii peste invidii, admiraţii şi neplăceri, doar de la un simplu obiect, astăzi mult prea banal, pe care noi îl numeam *jvacika.*

Buratino, Habarnam, Ariciul în ceață... sau bunele, blândele vremuri

În limba ţării, aşa numeam noi amintirile: bunele, blândele vremuri, vremurile în care ne simţeam noi bine, fericiţi şi despre care ne făcea o mare plăcere să ne reamintim. Prin oricâte greutăţi ai fi trecut, vremurile de altădată ţi se par minunate. Printre aceste vremuri blânde şi bune este şi copilăria. Şi nimic nu ne-a făcut mai fericită copilăria decât eroii din cărţi şi desene animate. O să vă povestesc despre câţiva dintre ei, micii mei prieteni şi eroi sovietici, care au stat alături de mine la bine şi la rău.

Buratino! Poate voi nu ştiţi cine este *Buratino,* însă orice copil sau cetăţean sovietic ştie. El a citit de nenumărate ori cartea, a văzut la nesfârșit filmele cu acest erou şi ştie pe dinafară *fraze înaripate* şi cântece din film. *Buratino* este echivalentul sovietic al eroului italian *Pinocchio,* adaptat şi repovestit în manieră sovietică de unul dintre cei mai importanţi scriitori din prima perioadă a URSS, Alexei Tolstoi. Cartea (1936), ca şi prima variantă a filmului (1939), s-a numit *Cheiţa de aur,* iar ecranizarea cea mai faimoasă, *Aventurile lui Buratino* (1975). Alexei Tolstoi, care e un autor „serios”, cu rădăcini mai degrabă în ceea ce se cheamă *Epoca de argint* a Rusiei decât în noul val postrevoluţionar, a reuşit să creeze un personaj care va deveni unul dintre cei mai faimoşi eroi. *Buratino* a devenit şi a rămas un personaj-cult al Uniunii Sovietice.

Înainte de toate, ar trebui remarcat un lucru interesant. În URSS a apărut un fenomen straniu, datorită unei puternice presiuni din partea cenzurii. Mulţi scriitori importanţi, specializaţi în ceea ce am putea numi „proză pentru publicul matur”, s-au refugiat în

literatura pentru copii. Rezultatul a fost apariţia unei literaturi excelente. Aşa au apărut *Buratino, Ceburaşka, Habarnam, Ariciul în ceaţă* şi mulţi alţii, eroi iubiţi în aceeaşi măsură de copii şi de maturi.

Ca şi în povestea lui Collodi, *Buratino* este o creaţie din lemn, o păpuşă care prinde viaţă în mâinile lui *papa Karlo.* Prinde viaţă şi pleacă în lume, într-o adevărată aventură. Ajunge la un teatru de păpuşi şi acolo i se spune cine este, i se deschid ochii. Acolo înţelege că este doar o păpuşă. Dar asta nu-l supără, el e mereu vesel şi entuziast. *Buratino,* această primă copie fără original care acceptă acest lucru, devine un *Stalker* tarkovskian al lumii copilăriei noastre. Nu excelează în inteligenţă, dar e modest, plin de curaj, creativ şi foarte vioi. Apare din nimic sau mai degrabă dintr-o buturugă de lemn, fără o educaţie prestabilită, fără reguli ale binelui şi răului învăţate. El devine un mic ştrengar care pune la încercare toate regulile existente. El ne dă o lecţie de viaţă încântătoare. Nu omoară monştri, nu e supererou, nu salvează omenirea de la moarte. Devine eroul preferat prin gesturi simple, banale, modeste. Iar fraze precum „sărmanul Buratino”, „bogatul Buratino”, „am nişte gânduri mici, mici, mici” au devenit cunoscute şi rostite de toţi cetăţenii sovietici, de la copii şi până la bunici.

Tortil, unul dintre eroii povestii, discută cu *Buratino*:

— Vai de tine, prostuţule! Ai părăsit şcoala şi nici măcar nu ştii să numeri.

— Ba ştiu! Numai că acum nu am ce număra. Însă, când aveam bani, ştiam să număr până la cinci!

— Înseamnă că vrei să fii bogat!

— Ba nu, nu vreau deloc!

— Atunci, scuză-mi curiozitatea, dar de ce ai nevoie de bani?

— Ca să cumpăr un teatru!

— Şi tu crezi că se poate cumpăra un teatru?

— Dar oare tu nu ştii că se poate cumpăra orice cu bani?!

Când a apărut filmul *Cheiţa de aur,* a fost o adevărată euforie. Unde mai pui că muzica şi versurile au fost scrise de însuşi Bulat Okudjava. *Buratino, Malvina, Barabas Karabas,* toţi au devenit eroi care au prins glas, iar vioiul *Buratino* a devenit eroul inconfundabil al culturii sovietice. *Buratino,* în varianta filmului, prin naivitatea amestecată cu puţină obrăznicie, reuşeşte poate cel mai bine să lupte împotriva stereotipurilor şi prostiei cotidiene.

Mai este un lucru interesant în legătură cu *Buratino.* El a devenit, cum era şi de aşteptat, un erou de prim rang al bancurilor sovietice. Mare parte a bancurilor care îl au ca protagonist au o tematică sexuală. *Buratino,* naiva păpuşă de lemn, cu un nas tare şi lung, devine sex-simbolul Uniunii Sovietice. Intelectualilor sovietici le plăcea să remarce: „Casanova este un Buratino răsturnat”. Foarte curios.

Mai există un scriitor din gama celor „serioşi”, ce se apucă să construiască un erou „neserios” care în scurt timp va bate toate recordurile de editare. În 1957, apare cartea autorului Nikolai Nosov *Aventurile lui Habarnam şi ale prietenilor săi,* iar eroul *Habarnam/Niznaika* devine un adevărat Ostap Bender al copiilor. Nosov se refugiază în literatura pentru copii şi inventează o poveste, o lume utopică descrisă destul de didactic, dar în care plasează un erou neobişnuit, mai degrabă un antierou, ce va fi adorat de copii. Maturii îl vor citi într-o altă cheie.

Cine-i *Habarnam*? Ştiu că e cunoscut şi peste hotare, iar pentru cei care nu au auzit de el voi spune câteva cuvinte. Imaginaţi-vă un erou de poveste al anilor ’60, care nu e decât echivalentul „elementelor informale”, al celor numiţi *stiliaga.* El e îmbrăcat după ultimul răcnet al modei, condamnată de oficialităţi: poartă o şapcă mare şi albastră, pantaloni în stilul *kanareika* şi o cămaşă

portocalie, peste care atârnă o cravată verde. El nu corespunde prototipului de erou cuminte şi educat, care luptă pentru nu ştiu ce idealuri. Ba din contră. *Habarnam* nu face eforturi pentru a învăţa sau a munci şi nu prea intră în rândul „lumii bune”. El învaţă din mers, se adaptează repede, e autodidact şi se descurcă de minune tot timpul. Este autentic, încearcă, greşeşte şi uneori reuşeşte. Nu este un erou perfect şi poate de aceea l-am iubit atât de mult. Veşnicele certuri dintre *Habarnam* şi *Știetot* seamănă mai degrabă cu ceea ce exista şi era specific culturii sovietice: lupta dintre oficial şi neoficial. Muzica lui sună straniu, pictura lui e caricaturală şi neînţeleasă, căci nu are trăsăturile artei „adevărate”. Cuvintele pe care le alege pentru rimă nu au nimic de-a face cu „realismul”, ceea ce îl supără pe *Știetot.* Când *Știetot* aude că în versul lui *Habarnam* el sare peste oiţă după ce a sărit peste râuleţ, este revoltat: „De ce spui neadevăruri despre mine?”. *Habarnam* îi răspunde: „Nu striga, e doar un cuvânt ales pentru rimă!”.

Ceea ce mie mi se părea extraordinar în această poveste era că m-a făcut să cred că acea lume exista cu adevărat. De fapt, era o lume pe care, când eram copil, o aşteptam, trebuia numai să vină cineva să mi-o dăruiască, să mi-o arate. Când am citit-o prima dată, totul mi s-a părut cunoscut, intim, iar personajele aveam impresia că le ştiam de mult. Era o lume în care mă regăseam perfect, pe care o uitasem şi pe care Nosov mi-o reamintise. *Habarnam* e copilul perfect, care, chiar dacă nu reuşeşte de prima dată, nu renunţă şi încearcă din nou. Iar după ce reuşeşte, încearcă lucruri noi. El depăşeşte stereotipurile şi e mereu în căutare de noi experienţe. Nu învaţă formule de succes pentru a reuşi în viaţă, nu ştie decât o cale, aceea de a fi creativ. Eroul nu este un tip calculat şi echilibrat. (Vorba unui prieten: un măgar mort este perfect echilibrat.) *Habarnam* e eroul de care nu te

plictiseşti niciodată, pentru că este imprevizibil precum viaţa.

Şi mai există o observaţie interesantă legată de opera lui Nosov. După primul volum, el a continuat, cu o serie de scrieri, aventurile lui *Habarnam.* Am auzit recent o interpretare într-o grilă politică (V. Gubailovski) a unui fragment din cărţile lui Nosov. Vă amintiţi de *Oraşul Soarelui* şi de bagheta fermecată a lui *Habarnam*? Acolo el o transformă din greşeală pe *Frunzuliţă* în măgăruş. Încearcă să repare situaţia, însă nu reuşeşte decât să transforme trei măgăruşi în trei Frunzuliţă – personaje identice cu originalul, însă oarecum diferite. Clonele, noile personaje, reuşesc să destabilizeze ordinea din *Oraşul Soarelui.* Aici locuiau doar cetăţeni corecţi, care ştiau regulile şi obligaţiile cetăţii. Dar noile personaje nu cunosc aceste reguli şi se comportă liber, fără a ţine cont de regulile prestabilite: pun piedici oamenilor, îşi toarnă apă în cap. Ca rezultat, oraşul se transformă într-un adevărat haos. Cum nu are un sistem pregătit pentru astfel de stări excepţionale, nu sunt prevăzute nici mecanisme pentru depăşirea neregulilor. Pentru a readuce ordinea în *Oraşul Soarelui,* oraşul utopic, se apelează la o forţă exterioară, la puterea unui vrăjitor din afara oraşului. Povestea ne arată că *Oraşul Soarelui* este mult mai fragil decât am crede noi şi că, în definitiv, el e imposibil. Sfârșitul *Oraşului Soarelui* este previzibil până şi pentru copii. Specialiştii observă acest lucru mult mai greu.

Au mai existat mulţi eroi pe care i-am iubit în copilărie şi pe care-i urmăream mereu. A existat cunoscutul *Nu pogodi!* (*Lupul şi Iepurele),* echivalentul capitaliştilor *Tom şi Jerry. Lupul* era şmecher, îmbrăcat după ultima modă neoficială, tot timpul cu o ţigară în colţul gurii şi cu o voce răguşită, ca a lui Vâsoţki. *Iepurele* era băiatul cuminte şi educat, dar care reuşea mereu să-l păcălească pe *Lup.* Iar șlagărele vremii făceau un fond muzical care ne strânge şi azi inimile. A mai existat *Winnie Pooh,* un erou

adus de pe alte meleaguri, dar adaptat şi încetăţenit la noi, ca unul „de-al nostru”. Noi am avut un *Winnie Pooh* sovietic care ne-a devenit drag şi scump. A ajuns un erou atât de iubit, încât și-a depăşit contextul şi a intrat şi el în bancurile de zi cu zi. Există un număr impresionat de bancuri care-l au ca protagonist. De la el am învăţat să fac deducţii şi să construiesc raţionamente de o factură foarte interesantă. *Winnie Pooh* merge cu prietenul său *Petaciok* (varianta sovietică). *Winnie* vede o gaură și-l întreabă retoric pe *Petaciok*: *„Petaciok,* dacă eu mă pricep la ceva, atunci spun că aceasta este o gaură”. „Aha”, răspunde celălalt. „Iar dacă e o gaură înseamnă că e o vizuină, iar dacă e o vizuină înseamnă că există un iepure, iar iepurele e o companie perfectă. Iar o companie perfectă este acea companie despre care se presupune că ne va invita şi ne va servi cu ceva!” Cioc, cioc, cioc. „E cineva acasă?” Da, şi, cu excepţia lui *Nu pogodi!* — dacă mi-aduc bine aminte –, restul cuplurilor din poveştile noastre au o relaţie de prietenie perfectă. Conflictul e construit mai degrabă pe neînţelegeri, defecte, scăpări, care sunt depăşite de ceea ce noi numeam prietenie. Când doi se ciondăneau, la întrebarea „Cine a învins?” răspunsul clasic era: „Prietenia”. Aici am văzut cele mai frumoase prietenii din copilărie: *Winnie Pooh* şi *Petaciok, Ciburaşka* şi *Crocodilul Ghena, Ariciul în ceaţă* şi *Ursuleţul.*

Ariciul în ceaţă este un desen animat straniu. Un desen animat de cincisprezece minute care face parte din categoria „cel mai bun desen animat al tuturor timpurilor”, pe cât de simplu, pe atât de elitist şi sofisticat. Un text cu pretenţii şi cu o imagine mereu în ceaţă, care trimite mai degrabă la un desen animat pentru cei mari. Dar un text foarte sensibil.

Este aici o poveste de prietenie care mie îmi place mult. În această serie de desene animate sunt multe povești, multe prietenii, dar cea dintre *Iepuraş* şi *Ursuleţ* e excelentă. Şi povestea

spune aşa: într-o bună dimineaţă, Ursuleţul se hotărăşte să-i dea un nume prietenului său, Iepuraşul.

— Sunt mulţi iepuri în pădure, dar prietenul meu este doar unul. Cum să-i zic? Să-i zic Codiţă? Dar n-ar fi corect, căci şi eu am coadă şi alţii au coadă. Să-i zic Mustăcioară? Dar şi alţii au mustăcioare.

Se gândește Ursuleţul cât se gândește și decide:

— O să-l numesc IEPURAŞULPRIETENULURSULEŢULUI!

Merge prin pădure şi cântă:

— IEPURAŞULPRIETENULURSULEŢULUI, IEPURAŞULPRIETENULURSULEŢULUI, tra la la.

Şi i se pare atât de frumos. Deodată, apare Iepuraşul. Trece drumul, îl mângâie cu lăbuţa și-l întreabă:

— Cum ai dormit URSULEŢULCAREPRIETENEŞTECUIEPURAŞUL!?

— Cum? — a întrebat Ursuleţul.

— Acesta e numele tău nou – a spus Iepuraşul. M-am gândit toată noaptea şi am inventat acest nume: URSULEŢULCAREPRIETENEŞTECUIEPURAŞUL.

Şi când te gândești că în acele bune şi blânde vremuri, în timp ce noi citeam cărţi frumoase şi ne uitam la desene animate încântătoare, unii construiau comunismul, iar alţii capitalismul.

Cum vă daţi seama dacă cineva este născut în anii ’70 în URSS

Am uitat să vă spun, sunt născut în anii ’70. Ce vremuri! Acea perioadă a rămas cu numele de *brejnevskii zastoi* (stagnarea brejnevistă), dar asta nu contează atât de mult. Salam aveam şi îl puteam găsi la doar două ruble şi 20 de kopeici, lapte şi *kefir* aveam, pâinea era ieftină, iar vodcă la discreţie. Eram în perioada în care rămăseserăm în competiţie doar cu SUA şi jucam marea finală. Mai aveam foarte, foarte puţin şi depăşeam şi acest ultim bastion al răului. De sărbători beam şampanie Sovetskoe, mâncam portocale, iar producţia de filme înflorea. Eram mândri şi fericiţi de Patria noastră. Din când în când ne mai şicana câte o problemă mică gen coadă la spray bulgăresc Lavanda, faptul că nu găseam întotdeauna locuri la restaurant, iar pentru mobilă părinţii trebuia să se înscrie pe nu ştiu ce liste de aşteptare. Dar ce erau acestea pe lângă marile noastre realizări! Şi, oricum, la hochei noi învingeam întotdeauna, în cazul în care nu pierdeam la canadieni sau la cehoslovaci în finală.

Iar acum, dacă aveţi curiozitatea şi răbdarea să citiţi, o să vă dau 50 de indicii după care vă puteţi da seama dacă cineva e născut în anii ’70 în URSS (cu siguranţă, multe lucruri sunt valabile şi pentru ţările din lagărul socialist).

1. Şi în ziua de azi te înfiorezi când treci pe lângă rafturile kilometrice de băuturi alcoolice.
2. Cunoşti cu adevărat semnificaţiile profunde ale cuvântului *jvacika* (gumă de mestecat).
3. Ai văzut portretul lui Gorbaciov fără pata de pe cap.
4. Recunoaşte că ai tresări dacă o persoană de lângă tine ar

spune, cu o voce piţigăiată: „Iar acum în eter *Pionerskaia Zoirika”* (emisiune radio).

5. La auzul cuvântului *fotbal* ţi-l aminteşti întotdeauna pe Oleg Blohin.
6. Ai noştri întotdeauna învingeau la hochei.
7. Îl mai ţii încă minte pe Michael Jackson negru.
8. Eşti convins că formaţia cea mai bună din Europa e ABBA, iar din State e Boney M.
9. În continuare nu îţi vine să crezi că ai 38 de canale TV care transmit 24 din 24 de ore.
10. Tu încă n-ai uitat că pentru a închide televizorul trebuia să cobori din pat. Of, of.
11. Se pare că în afară de SONY şi PANASONIC mai există şi alte casetofoane de calitate.
12. Apariţia ceasurilor electronice cu muzică te-au dat gata.
13. Două sute de sortimente de salam şi o sută opt de brânză pur şi simplu nu fac sens şi depăşesc imaginaţia ta.
14. Mama ta mai păstrează şi astăzi revistele de modă poloneze sau *Burda.*
15. Erai sigur că îngheţata cea mai bună e Plombir, de 21 de kopeici.
16. Ai citit pentru prima dată Bulgakov într-o copie xerox, iar Gumileov în samizdat.
17. Cel mai interzis film e *Emanuelle.* Acolo se arată nişte lucruri.
18. *Karate* e o chestiune cu adevărat şmecheră. Tu aveai un cunoscut a cărui cunoştinţă se ştia cu un tip ce cunoştea secretele luptelor marţiale şi rupea zece cărămizi dintr-o lovitură, iar dintr-o altă lovitură cădeau şapte persoane. Se pare că mai târziu a fost arestat.
19. Indiferent dacă este noapte sau zi şi câtă vodcă ai

consumat, poţi enumera cel puţin cinci pionieri-eroi: Valodea Dubinin, Marat Kazei, Valea Kotik, Zina Portnova, Lionea Golikov... Gata, ajunge.

20. Deviza detaşamentului de pionieri „Pavlik Morozov” din care făceai parte era: „Suntem născuţi din basm să facem faptă”.
21. Şi astăzi crezi că cel mai bun *kvas* (bragă) e cel din butoaiele galbene pe roţi, de la colţul străzii. Halba mare costa şase kopeici, iar cea mică trei kopeici.
22. Nu vei uita niciodată faptul că aparatele de apă gazoasă la trei kopeici îţi dau apă gazoasă cu sirop, iar la două kopeici doar apă gazoasă.
23. Visul tău era ca, atunci când aveai să creşti mare, să-ţi faci cumpărăturile la *Beriozka* (Shop).
24. Crezi că polonezii sunt speculanţi.
25. Deodorantul înseamnă cele două flacoane de *Jasmin* bulgăresc pe care le-ai cumpărat după două ore de stat la coadă.
26. Tu ştii foarte bine că Namibia este ţara ocupată de Republica Sud-Africană unde există apartheid şi Mandela.
27. Şi astăzi, din când în când, îţi mai sună în minte: *El pueblo, unido, jamas sera vencido* sau *Jos mâi nile de pe Nicaragua.*
28. Băuturile *noastre* sunt *Tarhun, Buratino, Suc de mesteacăn,* iar *a lor* e *Coca-Cola.*
29. Şi astăzi îţi aduci aminte gustul pe care îl au *Sguscionnoe Malako, Prianiki, Batonciki, Ghematoghin.*
30. De la străinii care se învârt în jurul hotelurilor *Inturist* n-ai voie să accepţi bomboane sau gumă. Se spune că un copil din oraşul vecin a acceptat şi a murit.
31. Casetofonul tău înghiţea banda. Aha, era *Elektronika 302.*
32. Recunoaşte, ai fost la filmul *Micuţa Vera* de opt ori.
33. Cel puţin unul dintre colegii tăi de clasă era fie metalist, fie

breaker.

34. Dacă un coleg cerea la cofetărie o prăjitură cu mac, tu replicai, din spate: „Da’ tort cu heroină nu vrei?”.
35. Îţi aminteşti că Moscova este oraşul de unde tatăl tău îţi aducea iepuraşi de ciocolată şi ceai *Bodrosti.*
36. Şi astăzi crezi că există trei tunsori: *zero* – zece kopeici, *kanadka* – 40 de kopeici, *modelinaia* – o rublă şi 20 de kopeici.
37. Recunoaşte că ai crezut că aparatul video este culmea tehnicii.
38. N-ai văzut niciodată pe viu fructe kiwi, avocado, mango, nuci de cocos, iar când le-ai văzut mult mai târziu, te-au dezamăgit puţin.
39. Când tatăl tău te-a dus la *Luna Park* (parc de distracţii), tu ai vrut să rămâi pentru totdeauna acolo.
40. La auzul cuvântului *guvernator* ai impresia că citeşti un roman istoric, iar la auzul cuvântului *senator,* că citeşti unul şi mai istoric.
41. Poţi imita foarte bine vocea traducerii sincron a filmelor care circulau în videoteci în anii ’80.
42. La defilările de *1* şi *9 mai* îţi luai ceva ascuţit pentru a sparge baloanele colegilor.
43. Ai participat de nenumărate ori la veşnica discuţie: care-i cea mai bună bicicletă? *Minsk* sau *Ukraina*? Cunoşti şi astăzi argumentele pro şi contra.
44. Ai avut cu siguranţă o sticlă de şampanie în care strângeai monede de zece kopeici.
45. Recunoaşte că şi campaniile de colectare a maculaturii aveau farmecul lor. Iar uneori reuşeai să furi o carte care merita salvată.
46. Apropo, ai aflat că măslinele pot fi şi negre abia în anii ’90. În rest, ai mâncat doar măsline verzi, care, de altfel, se găseau

la alimentară.

47. Ştii foarte bine că unul dintre atributele casei era desfăcătorul de sticle care avea imaginea lupului din desenul animat *Nu pogodi!,* însă el nu era folosit niciodată şi stătea în vitrină.
48. În recreaţia dintre ore vă întreceaţi cine face mai repede cubul lui Rubik. Prietenul meu deţinea recordul: un minut şi 20 de secunde.
49. Cuvântul *prezervativ* în continuare ţi se pare nepoliticos şi te simţi stingher când trebuie să cumperi obiectul ori să-l foloseşti.
50. Îţi este foarte cunoscut cuvântul *deficit,* care are sens nu doar în raport cu banii.

Eroii vremurilor noastre

Cine au fost eroii vremurilor noastre? Gama eroilor noştri era destul de largă: de la eroi de romane şi cărţi până la golanii şi puşcăriaşii de pe stradă, de la pionierii-eroi şi partizanii celui de-al doilea război mondial şi până la Iura Gagarin sau Vladimir Vâsoţki. Eroii, indiferent de originea lor „sănătoasă” sau nu, făceau casă bună în sufletul nostru.

El se numea Pavlik Morozov, pionierul-erou care și-a „turnat” tatăl autorităţilor pentru că a ascuns o căruţă cu grâu. Da, dar a făcut-o spre binele poporului sovietic, crezând în idealurile şi principiile sfinte ale comunismului, şi a trecut dincolo de interesul personal meschin. Cât am suferit când am aflat cum s-au răzbunat pe el culacii! L-am respectat. Sau cum să nu-l respecţi pe Matrosov, cel care a astupat cu propriul piept ambrazura de unde trăgea duşmanul fascist! Şi-a sacrificat viaţa pentru ca noi să trăim în pace şi linişte. Mă rog, mai târziu, adolescenţi fiind, el a devenit un subiect de ironie. Cică ultimul său cuvânt a fost *Galaliod,* adică „Gheţusu’ ăsta, f... i”. Dar eroismul său l-am respectat mereu. Ce să mai zic de Iura Gagarin. Băiat simplu, dintr-o bucată. A spus pur şi simplu *Poehali („S*ă mergem” / „Să-i dăm drumul”), ca şi cum ai zice „Hai să mergem la o bere”, şi a plecat în cosmos. Cum să nu-l respecţi? Păcat că a murit aşa repede. Dar în URSS eroii mor repede, pentru a rămâne veşnic în inimile şi memoria noastre. Ce să mai zic de Valodea Maiakovski, sau de Serioja Esenin, sau de Mișa Bulgakov! Ce băieţi, ce oameni! Vi-l amintiţi pe Maiakovski cu ţigara în colţul gurii – şi cum le zicea, cum le zicea, Doamne!

În sufletul meu bătrâneţea loc n-are,

giugiuleala senilă nu-și află altoi.
Învăluie lumea vocea mea tunătoare,
frumuseţea-mi în floare de ani douăș' doi.

El a fost cineva. S-a stins repede. Esenin, şi el s-a stins repede, la fel şi Bulgakov. Aveau ceva mistuitor, ardeau prea repede şi tragic.

Dar pe Valodea Vâsoţki nu cumva l-aţi uitat? Tremura carnea pe tine când îl auzeai cum cântă, parcă intra în tine ca un tanc. Rupea totul din tine. Cum să nu-l adori, cum să nu-l iubeşti! Şi ce aventurier, şi ce actor! Ce să mai zic de Vitika Ţoi, solistul trupei Kino, băiatul cu ochi de chinez şi de o simplitate dezarmantă. Cum ar spune el, „dacă mai ai o ţigară în buzunar, viaţa încă mai merită trăită, încă nu s-a terminat totul". De unde să ştie el că doar peste câţiva ani vor apărea magazine cu ţigări „cât China" – dar ce folos? S-a dus şi el foarte repede. N-a mai funcţionat frâna, în sensul cel mai adevărat. Au apărut ţigările, băutura şi mâncarea, dar s-au stins patosul, spiritul înălţător şi cel al dreptăţii. Totul a devenit un soi de vodcă fără alcool.

Da, să vă spun totul până la capăt. L-am iubit şi l-am respectat şi pe Vladimir Ilici Lenin. Viu, dinamic, cu principii şi cu scopuri măreţe. Ce scopuri, ce idealuri, că ne durea până şi pe noi numai când ne gândeam la ele, că de trăit ce să mai zic! Respect. Păcat că s-a dus şi a venit nesuferitul de Stalin, de care m-am ţinut la distanţă. Nici ură, nici dragoste. Şi ce colegi avusese Lenin. Vă mai aduceţi aminte de prima gardă? Zinoviev, Kamenev, Râkov, Buharin şi Troţki. Unul şi unul. Isteţi, hotărâţi, devotaţi până la moarte propriilor idealuri. Şi au păţit-o repede. Dar noi nu-i vom uita. Pentru cei care mai doresc să-l vadă pe Ilici, le amintesc că încă se mai află în cripta din Piaţa Roşie. Dacă nu vă deranjează, propun să păstrăm un minut de reculegere în cinstea lor. Nu vă supăraţi, merită. Mulţumesc. Ştiam eu că încă nu i-aţi uitat.

Dar eroii, cum s-ar zice, „fictivi”? Pardon, nu existau eroi fictivi. Dacă tot ceea ce am trăit în Uniunea Sovietică a fost adevărat, atunci toţi eroii noştri erau adevăraţi. Păi, cum să nu fie adevărat Ostap Bender? Vă spun că, dacă Ostap Bender nu e adevărat, atunci nimic nu e adevărat. Eu l-am văzut, l-am cunoscut şi am toate argumentele posibile şi imposibile pentru a o demonstra. Vreţi argumente existenţiale, ontologice sau de care? Am de toate. Dacă o mai poţi da în bară cu argumentele existenţei lui Dumnezeu, cu argumentele existenţei lui Ostap Bender vă anunţ că nu. Până şi ştiinţa sovietică a demonstrat acest lucru, iar savanţii americani au fost nevoiţi să accepte anumite lucruri. Şi apropo de argumente, Iurii Gagarin nu l-a văzut pe Dumnezeu când a fost în cosmos, însă eu l-am văzut pe Ostap Ibrahimovici Bender când am trăit în URSS. Acum mă credeţi? Dar să nu cădem în derizoriu. Mai pe scurt: „Jos mâinile murdare de pe visul copilăriei mele”. Şi câţi şi mai câţi. Unde-i Stirlitz, unde-i Buratino, unde-i Ciapaiev? S-o credeţi voi că o să spun: „S-au dus şi nu se mai întorc”. Ei au fost şi sunt în inimile noastre, în amintirea poporului sovietic. Se pare că totul a rămas, într-un fel sau altul, la locul său, cu excepţia Uniunii Sovietice. Cum ar veni: am eroi, caut o ţară. Dar pentru astfel de eroi e nevoie de o astfel de ţară. Ne-ar trebui o ţară, o geografie, care să reziste unei astfel de istorii. Aveţi cumva propuneri?

Komunalka (I)

Dacă aș dori să sintetizez modul de viaţă sovietic printr-un singur exemplu, atunci, firește, acela ar fi *komunalka* – faimoasele locuinţe sovietice. *Komunalka* este un soi de *micro-uresese,* e sinteza civilizaţiei sovietice. Aici găseşti totul.

Apariţia spaţiilor de trai în comun (le vom numi *komunalka)* a fost un rezultat imediat al Revoluţiei din Octombrie, iar cel ce a dat *ukazul* care spunea că spaţiile locative private trebuie să fie reîmpărţite şi distribuite cetăţenilor (zece metri pătraţi pe locatar) a fost Vladimir Ilici Lenin. Reîmpărţirea vechilor case a căpătat, vă daţi seama, forme fabuloase. Structura de bază, în principiu, a rămas definitorie pe toată perioada sovietică, iar în fosta URSS şi astăzi găsim astfel de spaţii locative. Prin urmare, împărţirea spaţiului era: camera personală şi spaţiile de utilitate comună.

Camera personală, în care puteau locui mult mai multe persoane decât ne putem imagina, era un soi de spaţiu intim al locatarilor. Ceea ce m-a fascinat însă întotdeauna, dincolo de dificultăţile unui astfel de loc, a fost acel spaţiu de utilitate comună. De fapt, acel spaţiu era compus din mai multe spaţii. Nu ne referim aici la spaţii gen curte, scară, ascensor etc.

Astfel de spaţii au şi *ei.* Spaţiile de utilitate comună sunt: *coridorul/antreul, tualetul/WC-ul, kuhnea/bucătăria* şi *dușul/baia.* Toate aceste spaţii comune reveneau unui anumit număr de camere şi de persoane, însă nu oricui, firește. Erau spaţii pe care le locuiam împreună. De fapt, imaginaţi-vă o casă „burghezo-moșierească” mare în care camerele le sunt împărţite unui anumit număr de locatari, iar holul, baia, bucătăria şi WC-ul sunt comune.

Dragi cititori care astăzi savuraţi mănoasele câmpii ale

Canaanului capitalist şi dezbateţi de zor problema public *versus* privat, nu confundaţi *komunalka,* vă rog, cu unul dintre aceste spaţii. Acest spaţiu nu suportă o astfel de abordare, iar dacă ar trebui să revin la originile umanităţii, aș spune că această *komunalkă* este *Grădina Edenului,* locul unde se află pomul cunoaşterii binelui şi a răului, pentru unii iad, pentru alţii rai. Iar cum *noi* nu prizăm opiumul poporului, vă voi spune cu sinceritate că pentru *noi komunalka* este locul dragostei şi al urii, al prieteniei şi al despărţirii, al invidiei şi al tandreţii, al bucuriei şi al tristeţii sau, mai simplu, e însăşi viaţa noastră. Cum ar spune un cântec sovietic: „Adresa mea nu are nici casă, nici stradă; adresa mea este Uniunea Sovietică" – cu alte cuvinte, *komunalka.*

Mă veţi întreba: şi de ce, mă rog, *komunalka* era un loc atât de special? Vă voi spune doar atât: Morus şi Campanella, Owen şi Fourier, Bacon şi Huxley, cu toate proiectele lor utopice şi cu toate *arcadiile* lor la un loc, au fost mici copii pe lângă ce transformări au avut loc în spaţiul locativ sovietic, transformări care, la rândul lor, ne-au marcat şi ne-au modificat definitiv. Necunoscute sunt însă căile marilor revoluţii.

Ce însemna *kuhnea* de atunci? Doamne, dacă ai exista, ţi-as spune, dar aşa, vă spun vouă. De exemplu, acolo *tiotia/mătușa* Klava trebăluia ceva toată ziua la primus. Acel zgomot nu se uită în veci, un *perpetuum mobile,* ce nu se termină niciodată. Totul e ca cineva să-l pornească, iar *tiotia* Klava a făcut acest lucru.

Aici se întâlneau îndrăgostiţii la un vin roşu şi se certau la o vodcă prietenii. Aici se făceau marile beţii la care se bea dintr-un singur pahar, pentru că aşa trebuie să se bea, şi întotdeauna existau ciondăneli, căci se găsea cineva să „reţină *tara/paharul"* (de ştiut: în URSS nimic nu întârzie, totul se reţine). Aici cântam la chitară sau ascultam muzică la casetofon. Aici se discutau marile planuri, se urzeau strategii, se punea la cale ceva, se citeau

poezii, se bârfea, se medita pur şi simplu asupra sensurilor nebănuite ale vieţii. *Kuhnea* avea rolul unui club, al unui salon, al unui cenaclu. *Kuhnea* a fost cel mai important laborator de mituri şi realităţi. Dacă ni s-ar fi luat bucătăria, ni s-ar fi luat aproape totul. Puteau să ne ia totul, nu însă bucătăria. Viaţa noastră, sufletul nostru devenise parte a bucătăriei, iar bucătăria parte a sufletului nostru.

Ar fi multe de spus despre *komunalka,* despre vecini. Doamne, ce vecini! Ştiam totul unul despre altul, împărţeam şi la bine, şi la rău aproape totul, împrumutam unul de la altul aproape totul. Îmi povestea un prieten că una dintre vecinele sale, când a emigrat în Statele Unite, i-a scris o scrisoare disperată. „Dragă", spunea ea, „aici, dacă îi ceri vecinului de scară o lingură de sare, ăştia cheamă poliţia". A murit câţiva ani mai târziu, probabil din cauză că nu i-a dat niciun vecin capitalist o lingură de sare. *Ei* n-au înţeles că ea nu de sare avea nevoie, căci putea să-și cumpere o tonă. Ea avea nevoie de acea lingură de sare, acea lingură sovietică de sare de care nu te puteai dezice în *komunalka* sovietică şi care juca rolul unei bule de oxigen.

Unul dintre oamenii-cheie ai *komunalkăi* era *upravdomul,* adică *administratorul.* Una dintre acele faimoase *fraze înaripate* care au intrat în folclorul sovietic spunea: „Poate acolo, la *voi,* la Londra, câinele este prietenul omului, dar la *noi upravdomu* este prietenul omului". Adevărul adevărat spune vorba folclorului sovietic. El era cineva.

Pentru noi, *komunalka* sovietică a jucat rolul de casă, care este opusul conceptului burghez de *casă. Komunalka* funcţionează după alt ritm şi cu alte dimensiuni decât ceea ce numim tradiţional casă. Citiţi Ilf şi Petrov, Bulgakov şi Zoşcenko şi veţi înţelege de ce între *komunalkă* şi cetăţeanul sovietic există o compatibilitate perfectă. Vă amintiţi de filmul *Moscova nu crede în*

lacrimi? *Komunalka* şi bătălia pentru un buletin de Moscova, fie el şi unul temporar. În anii ’60 *komunalka* îşi trăieşte ultimii ani, iar odată cu anii ’70-’80 în URSS încep să apară tot mai multe apartamente cu o cameră, două, trei. Începe goana după comoditate, confort, consum. Începe perioada *zastoiului brejnevist.* Însă, oricum, prea târziu; modelul *komunalka* a rămas în conştiinţa şi în sufletul nostru, el a fost păstrat şi transmis cu sfinţenie mai departe.

Ar mai fi de spus multe şi în mod special despre *tualet/WC,* care era un soi de sală de lectură, dar acestui sanctuar al culturii sovietice trebuie să îi dedic un capitol separat. Totuşi, ca parte a inteligheţiei sovietice, îi datorez mult, mult prea mult.

Steclopunct sau ce poţi face cu o rublă?

Dragii mei, vă întreb sincer, când aţi fost ultima oară să daţi sticle la punctele de colectare? O să vă spun că în URSS existau acele faimoase puncte de colectare a sticlelor şi borcanelor care aveau o denumire precisă: *Steclopunct,* iar sticlele şi borcanele care se dădeau se numeau *steclotara.* Exista o întreagă cultură în acest domeniu. Nu vă miraţi dacă vă spun că deseori se făcea coadă la aceste puncte de primire, căci sticla obişnuită de lapte costa 15 kopeici, iar pentru o astfel de sumă vă asigur că merita să stai. Astfel că prezenţa plasei cu sticle devenise obligatorie pentru cetăţeanul sovietic şi în mod special pentru cel minor. De ce? Fiindcă era o formă de a câștiga bani când aveai urgentă nevoie şi nu trebuia să apelezi la părinţi sau părinţii te educau cum să câștigi bani făcând totuşi ceva. Ca să înţelegeţi că 15 kopeici nu e o sumă oarecare, ci una care merită tot respectul, o să vă explic ce înseamnă 15 kopeici şi de ce merită respectul chiar şi o sticlă goală.

Ce se putea face cu o rublă sovietică în 1984? Ei bine, o să vă spun şi vă rog să mă ascultaţi atent. Cu o rublă în URSS se puteau cumpăra 100 de cutii de chibrituri. Nu mă întrebaţi ce făceam cu ele. Vă spun că atâta puteai cumpăra şi că aceste cutii se găseau. Ba chiar se mai găseau din acelea făcute din material lemnos, cu imagini foarte frumoase cu rachete şi cosmonauţi sovietici. De exemplu, puteai colecţiona. Aşa, mai puteai bea la bufetul școlii 20 de pahare de cafea *katlovaia* sau 20 de căni de ceai. Puteai merge de 20 de ori cu metroul sau cu autobuzul prin oraş. Ai fi putut cumpăra trei sticle de kefir (28 de kopeici sticla) şi o pâine în formă de baton (16 kopeici) sau nouă porţii de îngheţată

Eskimo, care vă asigur că era foarte bună. Ai mai fi putut lua trei pachete de ţigări cu filtru sau două sticle de bere şi-ţi ajungea şi de nişte peşte sărat la bere, care merge perfect. Fireşte, ai mai fi putut bea 16 halbe mici de *kvas* (bragă) sau 100 de pahare de apă gazoasă fără sirop ori 33 de pahare cu sirop. Iar în caz că era ceva bun la cinema, puteai merge de zece ori (pentru adulţi biletul costa 25 de kopeici). Da, şi un dolar american costa 94 de kopeici. În *1984* încă nu se găsea cartea cu acelaşi nume, ea a apărut doar peste câţiva ani, când încă rubla avea aproximativ aceeaşi valoare.

Stirlitz, un James Bond sovietic

Dacă *ei* l-au avut pe James Bond, *noi* l-am avut pe Stirlitz. Şi, aşa cum orice cetăţean capitalist cinstit, care-și plăteşte impozitele la timp, bea Coca-Cola şi mănâncă popcorn, ştie cine este James Bond, la fel şi cetăţeanul sovietic ştie cel puţin trei lucruri fundamentale. Unu: că nu există niciodată un motiv pentru a nu bea. Doi: că dimineaţa beau şampanie fie aristocraţii, fie degeneraţii. Trei: cine este Stirlitz.

În anul 1973 apare unul dintre cele mai populare seriale sovietice care se cheamă *Şaptesprezece clipe ale unei primăveri.* La ora la care se difuza acest film străzile deveneau pustii. Eroul principal este ofiţerul sovietic sub acoperire care ajunge în cuibul duşmanilor fascişti şi devine *Schtandartfurer SS.* De acolo trimitea cele mai importante mesaje pentru ţară.

Frumos, inteligent, cu simţul umorului, îşi iubeşte prietenii, îşi slujeşte ţara şi rezolvă toate problemele în cea mai autentică manieră a unui superagent. El este Max Otto von Stirlitz, adică Maxim Isaev (jucat de Veacislav Tihonov).

Nu e cazul să vă spun de fascinaţia care a avut-o asupra noastră, despre respectul pe care-l căpătaseră atât spionii sovietici, cât şi cinematografia sovietică sau despre faptul că ştiam pe de rost toate fazele şi replicile filmului. Cu adevărat important e modul în care un erou din film devenise parte a vieţii noastre cotidiene, el era unul „dintre noi”, el locuia în folclorul şi viaţa noastră de zi cu zi.

Niciodată n-am reuşit să înţeleg în URSS unde se termina povestea şi unde începea realitatea, unde se termina realitatea şi începea povestea. Noi trăiam mereu alături de eroii noştri, alături

de duşmanii noştri. De aceea, în URSS nu trebuia să te fi născut la început de secol XX ca să fii contemporan cu Lenin. Şi noi, cei din anii ’70, eram contemporani cu el. Ba mai mult chiar, Lenin era alături de noi în toate etapele vieţii: nepot, copil, frate, adolescent, unchi, bunic etc. Cultura sovietică a reuşit să creeze una dintre cele mai bizare naraţiuni, una din cele mai bizare istorii. Asemenea unui roman, aici, în URSS, toţi eram contemporani şi toţi eram făptaşii unei singure scrieri. URSS era un soi de *komunalka* în care toţi eroii din viaţa reală sau din cărţi şi filme locuiau împreună alături de noi, simpli cetăţeni sovietici.

Dar să revenim la eroul nostru, Stirlitz. Dat fiind faptul că îl cunoaşteţi foarte bine pe *007* şi cum ei aveau multe lucruri în comun, o să vă spun ce-i deosebea pe aceşti spioni. Mai întâi, pentru noi, spionul sovietic Stirlitz şi povestea lui erau reali, spre deosebire de cea a lui Bond, în care toată lumea accepta convenţia unei povești create. Noi iniţial ştiam, credeam în ceea ce făcea agentul nostru. Filmul ne spunea o poveste reală. Eram asemenea primilor spectatori la cinema, care, când vedeau trenul de pe ecran venind, se fereau să nu fie striviţi. În al doilea rând, spionul sovietic, care vă asigur că era la fel de chipeş ca şi cel capitalist, nu avea o slăbiciune pentru femei. Nu că nu ar fi fost îndrăgostite de el aproape toate femeile din URSS, „până şi cele născute înainte de materialismul socialist”, ci pur şi simplu era devotat unei singure femei, soţia sa. El o părăsise de ceva timp, pentru a sluji ţara, însă îi rămăsese devotat. Doar puţin mai târziu acest subiect avea să devină unul dintre cele mai remarcabile figuri ale bancurilor sovietice, fiind valorificat la maximum. (Stirlitz primește de la centru o telegramă cifrată. O descifrează: „Tov. S. vă felicităm. Soţia dvs. a născut un băiat”. Lui Stirlitz îi dau lacrimile de fericire. Şi când se gândește că nu și-a mai văzut soţia de zece ani!)

De departe cea mai mare reuşită a spionului sovietic e faptul că a devenit unul dintre cei mai populari eroi de bancuri. Chiar şi azi, după atâta timp, Stirlitz este actual şi se adaptează la toate contextele noilor situaţii. Astăzi l-am regăsit în limbajul managerilor, al *IT*-iştilor, *PR*-iștilor etc. Stirlitz a reuşit să depăşească, să transgreseze contextul istoric şi pe cel al filmului, a reuşit să-și devină autosuficient.

Bancurile cu Stirlitz au devenit printre cele mai cunoscute, dar şi cele mai ingenioase din URSS. Una dintre trăsăturile lor de bază este ironia, autoironia, iar la acest capitol concurau doar cu bancurile din categoria *Radio Erevan* şi cele care aveau protagonişti evrei. (Muller îl întreabă pe Stirlitz: „Cât face 2 **x** 2?”. El ştie cât face 2 **x** 2, căci fusese informat de la Centru, însă nu ştie dacă Muller ştie acest lucru. Iar dacă îl ştie, de unde îl ştie, cine i-a spus? Kaltenbruner? În acest caz, toate tratativele cu Gimller şi Dallesom sunt compromise.)

Însă cea mai productivă calitate a bancurilor cu Stirlitz este cea legată de calambur. Aceste bancuri au devenit adevărate comori lingvistice, de o fineţe şi o inteligenţă ieşite din comun. Adevărate opere intelectuale, din păcate imposibil de tradus din cauza jocurilor de cuvinte, care necesită o mulţime de explicaţii ce le-ar face să-și piardă farmecul.

Ulianov, Lenin sau pur şi simplu Ilici

De Lenin şi piatra-și aduce aminte!
Vladimir Maiakovski

„Lenin a trăit, Lenin trăieşte, Lenin va trăi”, a spus Vladimir Maiakovski, poetul Revoluţiei, pe care nu putem să-l bănuim de oportunism, de prostie sau de colaboraţionism. Tot el a fost poetul Marelui Conducător, icoana celei mai mari aventuri a secolului XX.

Lenin,
ca şi înainte,
pulsează în inimi şi tâmple
ca o vie, eternă,
primăvară a lumii...

Sau poezia *De vorbă cu tovarăşul Lenin,* care a fost scrisă pe 20 ianuarie 1929, cu prilejul comemorării a cinci ani de la moartea lui Lenin.

Cu vâltoarea-i năucă de treburi, de fapte,
ziua trece, -i pe ducă, un ecou din ecou.
În odaie e noapte: şi sunt singur cu Lenin,
care se uită de sus, din tablou.
El vorbeşte. Şi-i energic şi cald,
sub zburlirea mustăţii mărunte,
arcul buzelor mute... Văd. Cuvintele-i ard.
Uriaşa lui frunte strânge-n desele cute
uriaşul gândirii umane stindard.
Mii, din ţări şi meleaguri, parcă trec pe sub el
cât pădurile, steaguri... Şi cât holdele, braţe...
Sar ca ars de pe scaun. Zboară, gândul fidel
luminează, de dragoste. Plin de nesaţ e!
„Eu, tovarăşe Lenin, n-am să ies «la raport»...
Cu-ochii-aprinși mă prezint şi-ţi dau veste:
până-n gât suntem prinşi, din efort în efort,

greu, tovarăşe Lenin, greu al dracului este,
dar vor fi împlinite toate muncile-aceste.
Dăm lumină şi haine celor mulţi, celor singuri,
scoatem fier şi cărbune mult mai mult decât ştii.
Dar alături de asta mai există, desigur,
şi o pleavă diversă de canalii şi proşti.
Oboseşti să te aperi şi să lupţi cu tâmpenii.
De când nu mai eşti tu, mulţi ne-ar vrea sub papuc.
Ticăloşii mai mişună, sunt sumedenii
pe pământ şi în juru-i, buluc.

Un nămet de porecle, un torent de scursuri,
birocratici şi răi,
târâtori până-n oase, os de chiaburi
şi sectari şi beţivi şi lingăi,
se proţăpesc, îşi scot pieptu-n afară,
cu insigne pe piept, farisei şi mişei.
Să le iei piuitul nu e treabă uşoară –
vom mai avea de furcă cu ei.
Tovarăşe Lenin, pentru ani şi decenii-n
uzinele noastre şi pe-ogoarele toate,
în numele tău, tovarăşe Lenin,
chibzuim, respirăm şi răzbim şi ne-om bate!"
Vraf de treburi şi fapte, stins reflux de văpaie,
ziua trece. Sunt la lucru, din nou.
Şi e noapte-n odaie: şi singur sunt cu Lenin,
care se uită de sus, din tablou.

(După www.marxists.org/romana)

Secolul XX a fost secolul utopiei puse în practică de către Vladimir Ilici Lenin. El a fost părintele, întemeietorul, „cel mai uman dintre oameni" care a vegheat asupra mersului lucrurilor. Şi, ori de câte ori apăreau deviaţionisme, aveam unde să ne întoarcem. El era simbolul, temelia, adevărul, calea şi însuşi sensul marilor schimbări. Nu întâmplător nici astăzi nimeni nu îndrăzneşte să-i scoată corpul din Mausoleul din centrul Moscovei.

E un simbol sau o fantomă, cum spun alţii, care încă funcţionează, încă ne mai vizitează, încă ne mai fascinează, încă ne mai irită, încă ne mai intrigă. Personalitatea numărul unu a secolului politic XX.

Ce a fost el pentru noi? Pentru noi, el a fost totul. Pentru noi, el a fost prieten, tată, bunic, tovarăş, învăţător şi conducător. El a fost cel pe care l-am acceptat să ne fie ceea ce numai un demiurg, un zeu laic poate să fie. A fost mai mult decât atât. El a reuşit să transgreseze timpul, vârsta, geografia, problemele şi să fie cu noi pe tot parcursul vieţii noastre. Ne-a fost coleg de școală primară, fiind contemporan cu noi indiferent de perioadă, şi reuşea să fie nepot, dar şi bunic în acelaşi timp. De pe prima pagină a *Abecedarului,* de unde ne dădea sfaturi şi îndemnuri, ne privea Vladimir Ilici Lenin în calitate de bunic, iar de pe insigna de *Oktombrel* sau din alte lecţii ale manualului ne privea copilul Valodia, cu ochii albaştri şi părul său blond cârlionţat. În adolescenţă era alături de noi tânărul Vladimir Ulianov, un exemplu prin comportament şi învăţătură, curaj şi atitudine. Iar pe parcurs, devenea tovarăş de drum, coleg de Partid sau de lucru, care ne supraveghea şi ne dădea indicaţii preţioase. Oriunde şi oricând el era alături de noi. Chiar şi în bucătăriile noastre, în care discutam orice, el era alături de noi, sub forma mult mai umană a bancurilor sovietice. În aceste bancuri, el era amic de pahar, avea problemele şi soluţiile noastre umane, era unul dintre noi şi unul de-al nostru. Lozinca *Lenin este cel mai viu dintre vii* vă asigur că era adevărată. Lenin, poate cu excepţia lui Stalin şi, într-o oarecare măsură, a lui Gorbaciov, a fost cea mai vie persoană din URSS.

Nimeni, niciodată în URSS, nu a pus în discuţie o iotă din învăţăturile lui. El a fost litera de lege. Dacă au existat momente de reformă, perioade de revizuiri ale strategiilor, ale politicilor, ale

ideologiei, acestea nu însemnau decât încercări de revenire la „calea trasată” de Lenin. Iar mai târziu, la finele anilor ’80, când s-au auzit pentru prima dată critici interne la adresa lui Lenin, conştiinţa noastră s-a tulburat. Putea fi criticat orice şi oricum, nu însă Lenin. În conştiinţa noastră şi mai ales în conştiinţa noastră politică, era singurul lucru curat pe care-l aveam. Când a fost criticat, ne-a cuprins o teamă interioară stranie. Intimitatea noastră fusese grav răscolită. Fuseserăm atinşi poate în cel mai sensibil loc. Eroul nostru incontestabil era pus în discuţie. Eroul nostru putea în orice moment să se transforme în marele duşman. Fiinţa sovietică s-a rupt în două. O parte din noi înţelegea şi accepta critica adusă, iar o altă parte profundă o nega, o ignora. În noi exista un adevărat romantism legat de imaginea şi persoana lui Lenin. El făcea parte din fiinţa noastră şi nu era atât de uşor să renunţăm la el. A renunţa la Lenin şi la leninism era asemenea unei renunţări la o parte din tine, lucru pe care, dacă-l reuşeşti, îl reuşeşti în timp şi foarte greu.

Şi, chiar dacă reuşim să scăpăm de această parte din noi, chiar dacă omorâm până şi partea romantică a leninismului din fiinţa noastră, suntem tentaţi, datorită educaţiei, să-l repetăm mereu. Zizek are perfectă dreptate: „A-l repeta pe Lenin înseamnă să recunoşti că «Lenin a murit», că decizia lui personală a suferit o înfrângere, o înfrângere colosală, însă scânteia utopică merită păstrată. A-l repeta pe Lenin înseamnă să vezi diferenţa dintre ceea ce Lenin a făcut în mod real şi aria de posibilităţi deschisă de el. A-l repeta pe Lenin nu înseamnă a repeta ceea ce *a făcut* Lenin, ci ceea ce *nu a reuşit să facă,* posibilităţile pe care el le-a omis”.

Jawa

Cehii ne umileau când reuşeau să ne bată la hochei şi ne impresionau ori de câte ori ne puneau la îndemână mărfurile lor. Toate obiectele şi mărfurile lor arătau altfel. Însă de departe cea mai importantă marfă oferită de ei a fost motocicleta *Jawa.*

Istoria ei începe prin 1928, când inginerul ceh Frantisek Janicek și-a transformat uzina din una producătoare de armament în una care producea motociclete. Un proces invers decât cel din URSS. Aici, în mod normal, uzina de maşini de cusut se putea transforma peste noapte în una de produs tancuri, de aceea, vorba bancului, dacă furi piesă cu piesă maşina de cusut de la uzina „Victoria Socialismului", vei obţine un tanc sau, în cel mai rău caz, un *kalașnikov.*

Modelul de bază al motocicletei *Jawa* era nemţescul *Wanderer,* de la care s-a cumpărat patentul şi aşa s-a format Jawa, adică *Ja* de la Janicek şi *wa* de la Wanderer.

În al doilea război mondial, cum era şi cazul, motocicleta a stat la dispoziţia armatei germane, iar după 1946 a apărut prima *Jawa 250,* prezentată şi la expoziţia de la Paris, care a impresionat publicul. *Jawa 250* a fost modelul iubit şi a devenit pentru mulţi ani visul poporului sovietic. Statisticile ne spun că, în URSS, în anii '60, fiecare al treilea motociclist a mers cu *Jawa* şi că se vindeau zilnic 100 000 de exemplare. În anul 1976, imaginaţi-vă, întreprinderea cehoslovacă „Motokov" a adus în Uniunea Sovietică motocicleta cu numărul un milion. Dacă ar fi trăit Venicika Erofeev, ar fi spus: „În URSS nu se ştie de ce a murit Lenin, însă orice tânăr sovietic ştie că, dacă te apleci pe ghidonul motocicletei *Jawa,* poţi atinge viteza de 130 km/oră, iar dacă

mergi în poziţie normală, atingi o viteză de numai 120 km/oră”.

Multe modele de motociclete a cunoscut poporul sovietic, de la *Kovroveţ* şi *Ural* până la *Ij-Planeta* şi *Dnepr,* însă niciunul nu a avut un parcurs atât de glorios ca motocicletele *Jawa.*

Amanta revoluţionarului

Să nu-mi spuneţi că nu ştiţi cine este Inessa Armand, acea „franţuzoaică-rusoaică” ce a frânt inima revoluţionarului numărul unu, Vladimir Ilici Ulianov, şi care i-a devenit prietenă – sau mai degrabă amantă.

Se spune că s-au cunoscut pe la 1909-1910, când Lenin, împreună cu Nadejda Konstantinovna Krupskaia, s-a mutat la Paris. A fost o dragoste la prima vedere.

Inessa a avut o viaţă zbuciumată. Provenind dintr-o familie de actori francezi, se mutase în Rusia la vârsta de 15 ani, unde preda lecţii de muzică şi franceză unei familii înstărite, Armand. Se căsătoreşte cu unul din fiii acestei familii, fuge cu fratele soţului, care era atras de ideile revoluţionare ale vremii, şi devine revoluţionară de meserie. Bogată, educată, feministă, revoluţionară şi frumoasă, ea, Inessa Armand, va deveni prietena perfectă a lui Ilici şi visul neoficial al revoluţionarului de meserie.

În anii de şedere la Paris, Nadejda Konstantinovna afirma iniţial că, atunci „când vine Inessa, camera se umple de lumină”, dar, puţin mai târziu, va susţine că acei ani au fost „cei mai grei ani ai exilului”. Pentru Vladimir Ilici aceşti ani au fost însă foarte fericiţi şi, ori de câte ori era nevoit să se mute, ţinea cont şi de locul în care se afla Inessa.

În perioada parizianã, Inessa era văzută deseori în compania lui Ilici, iar restaurantul Longjumeau, mult prea scump pentru revoluţionarii vremii, era destul de des vizitat de perechea îndrăgostită. Krupskaia, care ştia foarte bine ce se întâmplă, a încercat să rupă această legătură, însă fără succes. De altfel, nici Lenin, ca un adevărat politician ce era, nu avea nevoie de un

scandal în familie, aşa că a impus un soi de „menaj în trei”. Acest „menaj în trei” a produs una dintre cele mai savuroase serii de bancuri din URSS. Dar să nu întinăm memoria marilor eroi.

Când începuseră să circule zvonuri pe seama acestei legături, Ilici îi spunea: „N-am timp, Anușka, să mă ocup de orice bârfă. În faţa noastră se află o sarcină măreaţă, cu caracter revoluţionar, iar tu vii la mine cu bârfe băbeşti”.

Cu toate că Lenin avea o opinie foarte clară despre femei – „N-am întâlnit niciodată o femeie care să poată face trei lucruri: să citească *Capitalul,* să joace şah şi să poată să folosească *Mersul trenurilor”* –, totuşi pe Inessa a iubit-o.

În anii revoluţiei este implicată în mersul lucrurilor, alături de Lenin, după 1918 devine una dintre cele mai influente femei din noul stat. Implicată în foarte multe activităţi, în scurt timp cedează fizic. Lenin o internează în unul dintre sanatoriile din Caucaz, e prea târziu însă.

Se spune că, atunci când a murit Inessa, Vladimir Ilici era de nerecunoscut: „Când mergeam spre cimitir (12 octombrie 1920), Lenin era de nerecunoscut. Păşea cu ochii închişi şi părea că imediat va cădea” (Alexandra Kolontai). Se pare că, din spusele multor apropiaţi, moartea ei a accelerat moartea lui Lenin. Unul dintre apropiaţi spunea că „singura femeie pentru care a plâns Lenin a fost Inessa”.

Sex în URSS (I)

Despre sex nu se vorbea prea mult în URSS. Era mai degrabă un subiect tabu, iar modelul demn de urmat era Vladimir Ilici, eroul a cărui soţie nu era soţie, ci „tovarăşă de drum şi de viaţă”. Viaţa avea lucruri mult mai importante decât sexul, iar sexul era apanajul capitalismului.

Fraza care a făcut istorie în URSS şi care îi aparţine nu ştiu cărui personaj spune tot: „În Uniunea Sovietică nu există sex”. Fireşte că, după căderea URSS, la Radio Erevan, la întrebarea: „Există sex în URSS?”, răspunsul a venit simplu: „Vă anunţăm că în Uniunea Sovietică există sex, din păcate nu mai există Uniunea Sovietică”.

Prin anii ’70, în filmul *Şatra,* când moldoveanca Svetlana Toma și-a arătat sânii, era deja pornografie curată, iar la acea secvenţă de câteva secunde nouă ni se acopereau ochii şi cei maturi se jenau şi interveneau minute de tăcere. Când, în perioada *Perestroika,* a apărut filmul *Micuţa Vera,* a scandalizat pe toată lumea. Mai întâi, pentru că se prezenta pentru prima dată un act sexual destul de complex, ceea ce, fireşte, a deranjat destul de tare retina cetăţeanului sovietic, neobişnuit cu astfel de imagini. Şi, în al doilea rând, ceea ce a revoltat milioane de cetăţeni sovietici, fie ei membri de partid ori nu, a fost faptul că eroina e plasată deasupra partenerului în timpul actului sexual. Asta da revoluţie sexuală.

Pentru a înţelege mai bine cum stau lucrurile cu sexul la sovietici, ar trebui să vedem ce s-a întâmplat odată cu Revoluţia din Octombrie, căci acolo se află rădăcinile tuturor lucrurilor sovietice. Iată cele douăsprezece legi sexuale ale proletariatului revoluţionar, apărute în broşura *Revoluţia şi tineretul,* editată în

1924, care sintetizează perfect raportul Revoluţiei cu sexul:

1. Nu trebuie să existe o dezvoltare prea timpurie a vieţii sexuale în rândul proletariatului.
2. Trebuie să existe o abstinenţă sexuală până la căsătorie, iar căsătoria trebuie să aibă loc doar în perioada maturizării sociale şi biologice (20-25 ani).
3. Relaţia sexuală este doar o finalitate a unei profunde şi multilaterale simpatii, precum şi a ataşamentului faţă de obiectul iubirii sexuale.
4. Actul sexual trebuie să fie doar ultima verigă de legătură, în lanţul profund şi complex al trăirilor ce-i leagă în acel moment pe cei doi iubiţi.
5. Actul sexual nu trebuie să se repete prea des.
6. Nu trebuie să schimbăm prea des obiectul sexual; cât mai puţină diversitate sexuală.
7. Iubirea trebuie să fie monogamă şi monoandră (o soţie, un soţ).
8. În cazul oricărui act sexual trebuie să ne reamintim de posibilitatea naşterii unui copil şi în genere e bine să ne amintim de urmaşi.
9. Selectarea persoanei de sex opus se face pe linia clasei revoluţionare şi a oportunităţii proletare.
10. Nu trebuie să existe gelozie.
11. Nu trebuie să existe relaţii sexuale deviante, perverse.
12. În interesul Revoluţiei, clasa are dreptul să intervină în viaţa sexuală a membrilor săi; viaţa sexuală trebuie să se subordoneze clasei, să nu-i dăuneze, ci s-o slujească în totalitate.

Fanny Kaplan

Acest nume putea fi găsit în orice manual de istorie sovietic. Contemporană cu Lenin şi cu marile evenimente de la începutul secolului XX, Fanny sau „ucigașa lui Lenin”, cum a fost supranumită, a tras în tovarăşul Ulianov.

Să nu credeţi că Fanny era o capitalistă angajată de marile puteri ale vremii care luptau împotriva tinerei Republici Sovietice. Fanny, cu nume de cod „Dora”, era o anarhistă cu state vechi, care trecuse prin multe închisori şi acţionase „în nume propriu”. Era nemulţumită de direcţia în care o luase Revoluţia, vinovat pentru asta fiind, firește, Vladimir Ilici Lenin. Aşa că a acţionat în cel mai anarhist stil rusesc posibil. Pe 30 august 1918, la unul dintre mitingurile populare, trei focuri de armă îl răneau pe Ilici.

S-au vehiculat multe variante. Ba că era spion englez, ba că era neamţ, ba că fusese plătită de „rușii albi”. Probabil nimic nu e adevărat. Pentru noi, ea a fost unul dintre cei mai mari duşmani, ea a fost cea care a tras în Vladimir Ilici Lenin, „cel mai uman dintre oameni”, cum ne-a învăţat Vladimir Maiakovski. A fost un soi de Iuda al poporului sovietic şi, cum poporul sovietic, spre deosebire de cel creştin, nu iartă, la trei zile de la arest a fost împuşcată chiar în Kremlin, pusă într-un butoi şi arsă.

La acea lecţie de istorie am suferit mult, alături de Vladimir Ilici Lenin şi de întreg poporul sovietic. Atunci am înţeles că duşmanul ne pândește la fiecare pas şi poate lua cel mai angelic chip. A fost o lecţie tristă, dar plină de învăţăminte.

Astăzi ştim că Fanny a tras pentru că Lenin „a trădat idealurile revoluţiei”. Şi ea a vrut să facă lumea mai bună, doar cu câteva cartuşe.

Se spune că Vladimir Ilici nu a fost de acord cu condamnarea la moarte a lui Fanny şi ar fi spus: „S-o lăsăm să trăiască, să ajungă să vadă comunismul şi să înţeleagă că a greşit”. Dacă ar fi rămas în viaţă, oare ce concluzie ar fi tras?

Şcoala, educaţia politică şi alte preocupări

Una dintre orele de școală cele mai fascinante era *munca (manuală),* pe care o făceam, cred, în clasele IV-VII. O ciudăţenie în felul său, însă pe noi, copiii, ne fascina şi ne dădea un entuziasm de nestăpânit. Ora era o dată pe săptămână şi clasa era împărţită în două grupe. Fetele mergeau cu *Tovarăşa,* iar noi, băieţii, cu *Tovarășu'.* Aveam o sală special amenajată, în subsolul școlii. Aici erau tot felul de strunguri, unelte, aparate care ne tentau să le încercăm. Nu aveau ele atâta capacitate câtă curiozitate aveam noi. Aici învăţam să lucrăm în lemn, să meşterim tot soiul de mecanisme ori să descoperim cum funcţionează o oarecare instalaţie. Şi tot aici se întâmplau şi cele mai năstruşnice năzbâtii, căci spaţiul şi modul de desfăşurare a orelor îţi permiteau să te deplasezi, să scapi de supravegherea profesorului, dar şi a unor colegi pe care îi alegeai ca ţintă a experienţelor tale. Fetele nu prea ştiam noi ce făceau, căci eram prea prinşi printre strunguri ca să mergem să le vedem. Dar le vedeam umblând cu tot soiul de ace, cârpe, aţe, reţete şi nu mai ştiu ce. Singurele momente în care eram tentaţi să tragem cu ochiul şi să le vizităm erau atunci când mirosuri tentante ajungeau la noi şi ne anunţau că s-ar putea să avem ceva de câștigat de pe urma acestei incursiuni. Cine avea noroc se putea întoarce cu ceva gustos de acolo. Da, şi mai trebuia să purtăm diverse cotiere şi halate care să ne protejeze.

Mai era, pe lângă ore precum *milităria* şi *dirigenţia,* una de *educaţie politică.* Trebuia să citim şi să conspectăm de prin ziare despre diverse evenimente politice naţionale şi internaţionale. Trebuia apoi să comentăm, să ne dăm cu părerea. Dirigintele sau

cine era responsabil cu lecţia ne spunea cum stau treburile şi ce catastrofe se întâmplau în lumea capitalistă. Că tineretul lor se uită la nu ştiu ce film *Rambo,* că există o întreagă modă a violenţei, că au probleme cu drogurile, iar copiii săracilor mor de foame. Vă spun sincer, pe lângă aceste grozăvii, eu mă simţeam foarte fericit. Aveam tot ce-mi trebuia şi, când se adunau cele cinci kopeici pentru ajutorarea copiilor din cartierele sărace din America sau a copiilor care mureau de foame în Africa, dădeam banii cu plăcere şi chiar ajutam la strângerea acestor fonduri.

Mai existau şi acele *caiete-chestionar* (un fel de *oracole)* pe care le ţineau fetele şi cu care ne exasperau, dar nu în aşa măsură încât să nu răspundem la întrebări şi să nu fim curioşi ce se scria. Era o adevărată competiţie între fetele din clasă şi din întreaga școală, în legătură cu aceste *caiete-chestionar.* Nu erau nişte simple caiete. Erau caietele ce ascundeau marile secrete, marile taine ale sufletului celorlalţi pe care numai le intuiai, dar pe care n-aveai de unde altundeva să le ştii. Era câte un caiet gros, mare, de 48 de kopeici, frumos împopoţonat cu poze lipite, floricele şi zorzoane viu colorate, cu abţibilduri şi alte lucruri care luau ochii. Dar, în acelaşi timp, plin de fraze memorabile, citate înţelepte şi pline de învăţăminte. Una dintre anchete îţi revenea şi ţie şi trebuia să o completezi cu o cariocă de o anumită culoare şi să spui lucruri pe care n-ai fi vrut să le spui niciodată. Ba mai mult, exista un curaj ştrengăresc al fetelor ce reuşeau să te întrebe şi să te facă să spui lucruri pe care tu nici nu ţi le-ai fi imaginat până atunci. Mi se părea mie sau chiar era un soi de nesincronizare între băieţi şi fete, în acei ani de școală, între copilărie şi adolescenţă. Oricum, aceste anchete au reuşit să ardă câteva etape în dezvoltarea noastră. Au reuşit să facă ceea ce n-au reuşit să facă părinţii şi profesorii, cu stilul lor de educaţie. Credeţi că mai păstrează cineva un caiet din acesta?

12 aprilie 1961: *Poehali*

Nu vom uita niciodată acea zi de primăvară în care sovieticii au cucerit pur şi simplu cosmosul, lansând primul om în spaţiu. Vă voi povesti această zi, în cea mai fidelă formulă a manualului sovietic: *Tânărul cosmonaut.*

Era o zi obişnuită. Iuri Gagarin şi cu Gherman Titov s-au trezit la 5.30, iar la 6.00 a avut loc şedinţa pentru zbor, care a durat foarte puţin, având o concluzie clară: „Totul e gata”. La 6.50 echipa e în autobuz pentru a fi transportată la punctul de lansare. Are loc pregătirea. La 7.10 se aude vocea lui Gagarin, care transmite din interiorul *raketei.* La 8.30 Titov este anunţat că poate coborî. Cel care va zbura este GAGARIN. Peste câteva ore, acest nume va fi rostit de toţi cetăţenii Terrei.

La 9.06 Koroleov, şeful echipei de la sol, anunţă „minutul de pregătire”. „Am înţeles”, răspunde Gagarin, „sunt pe poziţia de pornire”. La 9.07 Koroleov transmite: „Kedr, poţi porni”. *Kedr* – numele de cod al lui Gagarin – răspunde afirmativ.

Raketa Vostok a pornit şi atunci Iura Gagarin a rostit cea mai faimoasă frază spusă de un cosmonaut. De fapt, e mai degrabă un cuvânt decât o frază. Toţi cei care au fost bombardaţi mai mult de mijloacele de informare în masă occidentale decât de cele sovietice susţin că fraza cea mai faimoasă este cea a cetăţeanului american care a păşit pe Lună, Neil Armstrong: „Un pas mic pentru mine, un pas uriaş pentru omenire”. Vă rog să mă scuzaţi, recunosc, sună bine, se vede clasa *copywriter-ilor* capitalişti şi a *politrucilor* de la Casa Albă. Dar să recunoaştem că uneori şi forma frustă, chiar brută a sovieticilor dădea foarte bine şi avea farmecul ei. E de datoria noastră să-i dăm primului ce-i aparţine, ca în

sport, căci URSS şi SUA erau într-o mare competiţie, iar locul al doilea nu prea conta. Şi Iura Gagarin, băiat din popor, a spus foarte simplu, în momentul în care racheta se desprindea de pista de lansare: *Poehali!* (Să mergem!)

Poehali! a rămas pentru cetăţeanul sovietic un cuvânt care se rosteşte sub formă de citat, dar toată lumea ştie cui îi aparţine acest cuvânt, atunci când te-ai decis într-o problemă importantă. Chiar şi când eşti în marea dilemă: mergi sau nu mergi cu băieţii la băut, iar atunci când ai decis, fireşte, să mergi, zici *Poehali.* Acest cuvânt îţi dă avânt, îţi dă puterea de a te simţi stăpân pe marile decizii ale vieţii.

La 9.22 *raketa* sovietică *Vostok* este pe punctul de a părăsi hotarele Uniunii şi de a intra în spaţiul de recepţie al staţiilor americane din Alaska. Cel care era de serviciu în acea noapte (1.30 după ora Washingtonului) l-a sunat pe doctorul Jerome Weisner, consilier pe probleme ştiinţifice al preşedintelui Kennedy. Concluzia raportului a fost simplă: „Sovieticii ne-au întrecut”. La ora 9.55 agenţia sovietică de informaţii *TASS* transmite lansarea primului om în cosmos. În câteva minute, agenţiile de presă din toată lumea iau cu asalt clădirea Agenţiei de Telegrafe din Moscova pentru a transmite „noutatea secolului”. Presa franceză scrie: „În 1957 Uniunea Sovietică a lansat primul satelit artificial, care a ajuns pe Lună. Pentru prima dată au trimis în cosmos animale care s-au întors, iar acum dau lumii un Cristofor Columb al spaţiului cosmic”.

La 10.25 *raketa* intră în cea mai complicată fază, cea de aterizare, iar la 10.55 metalul încins cade pe cernoziomul colhozului „Calea lui Lenin”, în apropierea oraşului Engels, lângă sătucul Smelovka (Curajoşii). Gagarin e paraşutat şi el alături. Prima persoană care l-a văzut a fost Ana Akimovna Tahtarova, care a devenit faimoasă pentru că a fost primul om ce s-a întâlnit

cu un cosmonaut întors din cosmos. Peste câteva minute apare comisarul sportiv Ivan Boricenko, care făcea parte din comisia de căutare a cosmonautului şi care i-a cerut acestuia să se legitimeze, conform codului profesional. După ce a notat toate datele, a înregistrat trei recorduri cosmice absolute: recordul de durată a zborului – 108 minute –, recordul de înălţime a zborului – 327 km – şi recordul de greutate maximă ridicat la înălţime – 4 725 kg.

S-au destupat sticlele de şampanie *Sovetskoe.* „Şi s-a băut imediat.”

Reclamă *versus* Propagandă în URSS

După doar două săptămâni de la Marea Revoluţie din Octombrie, pe care o serbam pe 7 noiembrie, a fost dat un decret important: „Despre introducerea monopolului statal asupra publicării de anunţuri”. Ca să publici un anunţ, trebuia să te foloseşti doar de presa existentă şi monopolizată de stat. Statul controla orice formă de anunţ. Publicitatea făcea parte, firește, din această categorie de anunţ, aşa că, pe lângă faptul că a trecut în monopolul statului, a trebuit să treacă şi în slujba lui. Şi a trecut cu arme şi muniţii.

În prima perioadă, publicitatea sau ceea ce s-a chemat propagandă (şi sper ca actualii producători din domeniu să nu se supere de această apropiere a termenilor, vă garantez că nu e niciun păcat în asta) a problematizat primul mare conflict al tânărului stat sovietic: Războiul Civil. Puterea sovietică, asemenea oricărei alte puteri, trebuia în primul rând să-și popularizeze ideile, iar în al doilea rând să-și apere cuceririle. Iar pentru aceasta era nevoită să mobilizeze populaţia pentru a susţine Armata Roşie în luptă cu Armata Albă. Odată cu victoriile obţinute împotriva Armatei Albe şi a aliaţilor acesteia, reclama-propagandă s-a mutat şi în alte domenii. Afişele, *plakatele,* erau asemenea artei avangardiste, ele luptau la fel de eficient ca şi baionetele soldaţilor. Statul sovietic nu numai că ştia acest lucru, ci şi punea aceste *plakate* într-un raport direct cu duşmanul, printr-o singură frază, tipărită într-un colţ: „Cine astupă acest *plakat* sau lipeşte altceva deasupra înfăptuieşte un act contrarevoluţionar”. Nu vreţi să ştiţi ce înseamnă „act contrarevoluţionar”. *Vâșka,* adică moartea, nu merge prin tribunale.

Ce era un *plakat* sau afiş, cum îi spunem noi acum? Astăzi afirmăm că e un material publicitar sau propagandistic. Aşa e. Dar, pentru revoluţionari, pentru acele vremuri fierbinţi, afişul însemna mult mai mult. Dmitrii Stahievici Moor, unul dintre părinţii afişului sovietic, cel ce a făcut faimosul afiş în care e prezentat un ostaş al Armatei Roşii ce te priveşte direct şi arată cu degetul înspre tine întrebând: „TU! Te-ai înscris voluntar?" (practic, echivalentul sovietic al replicii Unchiului Sam *„I want You"),* ne spune: „Afişul este o lovitură crâncenă care loveşte în cap duşmanul de clasă. El trezeşte la viaţă masele şi, de aceea, trebuie să i se acorde o mare atenţie"; „Pentru noi, arta este asemenea unei revoluţii". Afişul este un ostaş, un activist care vorbeşte direct cu masele. Nu întâmplător una dintre cele mai cunoscute echipe de producători de afişe din acea vreme se chema „Creionul de luptă".

Să nu credeţi că în acea perioadă nu se punea accent pe calitate. Firește, calitatea nu era un scop în sine, ci numai unul care slujeşte ideii. Însă, dacă ne gândim numai la afişul avangardist sau constructivist, ne dăm seama că autorii lui nu erau nişte simpli copywriteri sau nişte manufacturieri care serveau statul pentru 30 de arginţi, ci adevăraţi artişti şi luptători pentru idei. Nu întâmplător, la o expoziţie de afişe din 1925 de la Paris, echipa sovietică a luat medalia de argint.

A trecut Războiul Civil şi, pe lângă ultrafaimoasele „Pământ ţăranilor", „Lichidarea analfabetismului LIKBEZ", „GOELRO – Planul de electrificare a Patriei", au apărut afişe precum „Ajutaţi victimele războiului" sau renumitul „Ajutaţi!". Treptat, au început să apară variante pe diverse teme. Poporul este îndrumat să se înscrie în partid: „Mergi şi înscrie-te în Partidul Comunist" sau afişul ce prezintă o mare de oameni fericiţi, cu steaguri roşii pe care scrie „Partidul Comunist". În acea perioadă, publicitatea-

propagandă sovietică trebuia să creeze în mod special o platformă de informare a populaţiei asupra valorilor adevărate şi să organizeze campanii în vederea atingerii unor scopuri. Afişele trebuiau să aibă imagini puternice, simple şi fraze directe: „Toţi la strânsul recoltei bogate”, „Economia trebuie să fie economicoasă”, „Jos Imperialismul Capitalist!”, „Revoluţia din Octombrie este puntea către viitorul luminos”. Sau afişele social-educative, care astăzi par mai degrabă umoristice. De exemplu, intri într-o *ospătărie,* o cantină sovietică, şi ce vezi pe perete? Un afiş, cu o domnişoară care stă frumos aşezată la masă, cu o farfurie de ciorbă în faţă, iar dedesubt scrie mare: „Amestecând meticulos mâncarea, ajuţi societatea!”. Bună învăţătură. Sau la locul de muncă, unde scria: „Conştiinţa e cel mai bun controlor”. Aşa e.

În anii ’50 reclama a mai slăbit din forţa ideologică şi a trecut doar pe educaţie socială. Mergeai la spital sau la școală şi acolo – un afiş pe care e postat un cap mare de femeie, cu degetul la buze, care spune: „Nu vorbi”. Sau afişul ce ne avertizează în privinţa modului în care comunicăm cu străinii şi că duşmanul ne pândește la tot pasul ca să ne fure secretele ţării: „Vorbăraia multă e o comoară pentru duşman”. Mai erau nenumăratele afişe care aduceau „Slavă.” şi puteau urma *sportului, ştiinţei, Partidului, eroilor, armatei* etc. În principiu, totul se structura pe o logică simplă: reclama negativă ce folosea un „NU” categoric era concentrată asupra unor lucruri şi fapte concrete, iar cea pozitivă era axată pe problematici abstracte, ideale. Existau afişe pozitive cu problematici concrete şi cele care dădeau directive: „Înscrie-te în PC al URSS”, „Să mergem acum toţi la BAM” (Magistrala Baikal-Amur), precum şi cele retorice, dar destul de persuasive atât prin imagine, cât şi prin contextul social-politic: „Tu nu te-ai înscris în Komsomol?”. Cu alte cuvinte, ei ştiau la fel de bine ca şi PR-iștii şi

advertiserii de azi cum se procedează.

Mai existau campanii importante în legătură cu lupta pentru pace, gen „Lumii pace”, afişe pe care le întâlneai la tot pasul pe zidurile clădirilor. Mi se păreau foarte interesante afișele-caricatură pe care le găseai în reviste şi care luptau împotriva capitalismului. Când apărea o problemă internaţională, presa devenea automat plină de astfel de imagini antiimperialiste şi în mod special antifasciste. Eu eram încântat de cele legate de asigurarea muncii, pe care le găseai la fiecare loc de muncă şi care aveau tot soiul de indicaţii şi explicaţii. Erau asemenea indicatoarelor rutiere, simple şi eficiente. Cu adevărat hazlii erau cele legate de campaniile antialcoolice. Un adevărat exemplu de campanie publicitară. Însă fără nicio şansă de reuşită. Şi foarte, foarte răspândite erau cele cinematografice. Fireşte, de cele cu chipul lui Vladimir Ilici Lenin nici n-are rost să vă spun, ele erau peste tot, pe toate clădirile şi la orice dimensiune.

A existat reclamă la produse în URSS? Fireşte că a existat. Începând cu sfârșitul anilor ’20 şi începutul anilor ’30, apar reclame la diverse produse sovietice. Însă nu trebuie să fim naivi şi să credem că puterea sovietică îşi propunea să vândă acele produse. Această reclamă ne transmitea un mesaj ce nu spunea direct: „Dragi Tovarăşi, cumpăraţi aceste produse”, ci un mesaj indirect, ce era un soi de metapublicitate ce spunea: „Dragi Tovarăşi, acestea sunt mărfuri pe care puterea sovietică vi le oferă şi ele sunt de găsit”. Într-adevăr, se găseau din când în când, dar nu aceasta era menirea Revoluţiei. Cine crede că Revoluţia a venit să aducă bunăstare degeaba mai face umbră pământului. Dar să revenim. În perioada sovietică reclama la mărfuri era propagandistică: nu *vindea* marfă, ci *ideologie.* Cum ar spune scumpul nostru Zizek, ea era *reflexivă.* Adică reclama de atunci era ca şi cea de astăzi; publicitatea îşi făcea propria reclamă, ne

vindea propriul mod de viaţă.

Stiliaga

Stiliaga. Acest cuvânt s-a auzit pentru prima oară la finele anilor ’40 şi a fost folosit în lupta împotriva cosmopolitismului burghez. (Vă rog să nu confundaţi cosmopolitismul cu internaţionalismul.) *Stiliaga* era un cuvânt care avea să facă o mare carieră, ba chiar mai mult decât atât. Acest cuvânt ascundea în spatele său o adevărată cultură paralelă, o cultură care, chiar dacă nu a fost mediatizată, a prins rădăcini adânci în spaţiul sovietic.

Ce este *stiliaga*? După cum bine vă daţi seama, cuvântul *stili* e românescul *stil.* A fi *stiliaga* înseamnă a fi un împătimit al „stilului”, a face totul pentru a avea un „stil”. În anii ’50 au apărut aceşti tineri, iubitori ai stilului, care au vrut să aibă alte haine, alte cuvinte, altă muzică, altă poezie şi alt comportament. Ei au decis pur şi simplu că vor să aibă stilul lor. Ceea ce arătau ei deranja, fără doar şi poate, retina monocoloră a cetăţeanului sovietic, limbajul lor tăia din avântul revoluţionar al anilor ’20, dar şi din eroismul anilor ’40, iar despre putere ce să mai zicem, ea era de-a dreptul incomodată.

Stiliaga au creat, practic, un nou mod de viaţă, însă vă asigur că era un mod de viaţă încă sovietic. Aveau un limbaj propriu şi viu, fiecare avea propria *tusovka/gașcă,* iar pentru a intra în *tusovka* trebuia să fii *krutoi/cool* (care are o semnificaţie diferită faţă de ceea ce înţelegem azi prin aceste cuvinte). Îmbrăcămintea era viu colorată, cravatele erau pestriţe, cu figuri cât mai năstruşnice, accesoriile erau ieşite din comun pentru acele vremuri, muzica era de contrabandă, iar chitara nu lipsea niciodată. Acest nou stil de viaţă a scos în faţă un personaj care a intrat în folclorul sovietic ca o individualitate stridentă, ieşită din comun, un personaj creativ şi

indiferent la ideologie. Iar pentru autorităţi el era *huliganul, elementul antisocial, parazitul, informalul* etc. După moartea lui Stalin, el a devenit un simbol al perioadei de „dezgheţ”, o emblemă a noii societăţi sovietice care a gustat din libertatea dreptului de a te exprima şi de a decide să te eliberezi de trecutul tău. După cum ar spune un bun cunoscător al genului: *stiliaga* depinde de istorie, trăieşte în istorie, e chintesenţa posibilităţilor şi a speranţei.

Stiliaga a cunoscut multe modificări stilistice, odată cu anii ’60, ’70 şi ’80, însă, în esenţă, spiritul lui a rămas acelaşi. Au fost perioade când se numea chiar *neostiliaga.* Îmi aduc aminte foarte bine vremurile când fraţii mei trebuiau să inventeze nenumărate trucuri pentru a purta părul lung. La scoală nu se accepta să iasă vreo şuviţă de păr peste degete, când proful de *militărie* trecea cu palma pe la ceafa ta. Sau veşnicele discuţii în jurul pantalonilor *dudocika* (evazaţi), care trebuiau să aibă jos o deschidere cât mai mare şi, fireşte, talie joasă. A nu se uita de cămaşa înflorată şi gecile *sky.* În unul dintre oraşele patriei, miliţia a decis neoficial că aceşti pantaloni *dudocika* nu aveau voie să fie evazaţi jos mai mult de lungimea a patru cutii de chibrituri. Ce tragedie!

Astăzi aud diverse interpretări ale acestui fenomen. Unii spun că *stiliaga* ar fi fost un soi de „tineret progresist” al URSS, alţii că acest fenomen se „sincroniza normal” cu ceea ce se întâmpla în SUA. Fireşte, doar eram fraţi gemeni! Alţii afirmă că *stiliaga* era o formă de disidenţă. Aici daţi-mi voie să mă îndoiesc profund mai întâi de conceptul de *disidenţă* şi mai apoi de disidenţa acestui fenomen. Ei erau parte a culturii sovietice, chiar dacă, în felul lor, contribuiau la dizolvarea ei ideologică. Prin simpla lor indiferenţă.

Da, ei erau potrivnici sistemului sovietic chiar dacă nu erau conştienţi de acest lucru. Ei erau duşmanii acestui sistem prin simplul fapt că această putere le era indiferentă, iar interesul lor

nu corespundea cu interesul puterii. Politrucii sovietici ar fi iertat orice. L-ar fi iertat până şi pe nesuferitul de Soljeniţân sau pe cârcotașul de Saharov, căci puterea înţelegea ura, dar nici într-un caz indiferenţa. Indiferenţa doare, deranjează şi, ca atare, se pedepseşte. De aceea, sistemul a luat diverse măsuri de represiune a respectivelor „elemente”. Ei erau prezentaţi întotdeauna ca exemple şi modele negative. Li se confiscau lucruri, li se tăia părul, li se dădea amendă, li se interzicea să participe la concerte sau petreceri. Însă, dat fiind faptul că *stiliaga* erau etichetaţi întotdeauna ca făcând parte din elită, acest fenomen a fost tratat aparte, cu mai multă precauţie şi îngăduinţă. Un fenomen paradoxal: negat şi acceptat în aceeaşi măsură. Aceşti băieţi şi aceste fete, pestriţi, mai aveau prostul obicei de a se strânge la monumentul lui Vladimir Maiakovski (care intrase în dizgraţia puterii) din capitală şi a discuta despre una, alta.

Există *stiliaga* şi în spaţiul capitalist. I-am văzut pe aceşti *stiliaga made in capitalism.* Cu toate că au multe trăsături comune, ei nu au fost indiferenţi faţă de sistem. Iniţial ei au luptat, însă treptat au devenit nişte susţinători ai sistemului, fie prin transformarea în consumatori, fie prin înregimentare.

Stiliaga este un model sovietic contradictoriu. El nu reprezintă decât o parte a culturii sovietice. El face parte „biologic” din sistem şi, paradoxal, chiar dacă a contribuit, inevitabil, prin indiferenţă la dizolvarea ideologică a sistemului, în acelaşi timp a jucat şi rolul de virus, de care sistemul are atâta nevoie. Virusul periferic îmbolnăveşte şi întăreşte în aceeaşi măsură. Orice virus periferic duce la crearea anticorpilor. El, *stiliaga,* nu e o contradicţie între generaţii sau între ideologii, ci o contradicţie în sine, o confuzie. Şi amintirile despre el par a fi la fel de confuze.

Ce bea cetăţeanul sovietic? (I)

La o astfel de întrebare există un răspuns unanim: cetăţeanul sovietic bea totul şi încă ceva pe deasupra. Cetăţeanul sovietic înţelege prin cuvântul *băutură* orice lichid care are capacitatea de a da nuanţe vieţii cotidiene sau, mai ales, de a scoate în evidenţă trăsăturile ascunse ale sufletului.

Mai întâi, ar trebui să spunem ce este un băutor autentic. Oricine ştie să bea într-o anumită măsură şi din anumite cauze sau pur şi simplu pentru a fi într-o *tusovkă/gașcă* oarecare. Vă spun cu sinceritate că băutorul adevărat– şi în mod special cel sovietic – transcende aceste cauze, putem spune că e dincolo de ele. Un băutor sovietic adevărat bea singur, de dimineaţă şi fără niciun motiv.

Băuturile cele mai cunoscute în URSS au fost vodca, vinul, berea, dar şi *odecolonul Troinoi* sau amestecul *Cipok.* Fireşte, n-are rost să vă spun cum se bea şi în ce cantităţi se beau tradiţionalele băuturi. La *noi* băuturile tradiţionale se beau mult şi consecvent, ca şi la *ei,* diferenţa constând doar în etichete şi în diversitatea ofertei. Ceea ce s-a dezvoltat foarte mult în „necuprinsa ţara mea natală" a fost diversitatea de sortimente de băuturi neoficiale. Cetăţeanul sovietic si-a luat soarta în mâini. Văzând că statul nu-i oferă un sortiment satisfăcător de băuturi, a decis să-și croiască singur soarta. Astfel a apărut un prim *samizdat alcoolic* care circula oral, se respecta cu sfinţenie şi nu lipsea nicio iotă sau un gram. A construi comunismul fără alcool e ca şi cum ai face capitalism fără reclamă. Dacă în capitalism reclama e motorul economiei de piaţă, în comunism fireşte că motorul mişcării a fost băutura. Important e faptul că statul

sovietic punea la îndemâna cetăţeanului materie primă pentru a produce ieftin şi repede cele mai ingenioase băuturi. Şi, cum sortimentele sunt foarte bogate, ne gândim cu ce să începem.

Bine, să începem cu berea. A bea bere aşa, pur şi simplu, nu-și are rostul. Doar rar, cu prietenii şi cu o *tarankă* (peste sărat şi uscat; în orice berărie sovietică miroase a peste). Însă a bea bere combinată cu ceva e mult mai instructiv, viitorul e mai luminos şi parcă prinzi aripi.

Aţi auzit de *Iorş,* care e una dintre cele mai populare băuturi din URSS? Ei bine, în URSS a amesteca berea cu vodcă e ca şi cum ai pune sare-n mâncare. Clasicul *Iorș* păstrează proporţia de 500 g bere şi 50 g vodcă, ceea ce este un soi de bere *superstrong.* Însă proporţiile aici fluctuează în funcţie de mai mulţi factori (climaterici, psihosomatici, ideologici etc.), aşa că o combinaţie de 250 g la 250 g e o variantă destul de des folosită.

Celor care vor să ştie şi nuanţe, fineţuri de amestecuri, le putem spune câteva reţete. De exemplu, *Rembrandt* (mai poartă şi numele de *Au sosit graurii)*: se toarnă vodcă în bere în aşa fel încât să nu se amestece. Dacă vodca s-a aşezat frumos la fund fără să se amestece, reiese că avem un *Rembrandt autentic,* iar dacă nu înseamnă că avem un *Rembrandt fals.* Dacă avem proporţia de 50 g vodcă şi 200 g bere înseamnă că avem un *Rembrandt timpuriu,* iar dacă proporţia e de 200 g vodcă şi 100 g bere, avem de-a face cu un *Rembrandt târziu.*

De asemenea, e bine de ştiut tehnica *Goneşte ursul în bârlog.* Tehnica e simplă: se umple o halbă cu bere şi se bea cu înghiţituri mici. După fiecare înghiţitură de bere în locul eliberat se toarnă vodcă. Procedura se repetă până când berea din halbă este înlocuită de vodcă. *A goni ursul din bârlog* presupune doar inversarea băuturilor. E bine de ştiut şi tehnica *Vodolaz,* care e construită în felul următor: într-o halbă de bere se dă drumul la un

păhărel mic de vodcă. Paharul nu trebuie să fie răsturnat. Halba se bea dintr-odată, în aşa fel încât ultimele înghiţituri sa fie cele de vodcă. De unde şi vorba populară sovietică: berea fără vodcă e ca nunta fără muzică. Fireşte, n-ar trebui să uităm de *Cipok,* care e un *Iors,* adică un amestec de vodcă şi bere unde se acoperă cana cu mâna şi este lovită de genunchi, ca amestecul să fie „gazat". Spuma creată se bea dintr-o înghiţitură. Nu vreţi să ştiţi efectul.

Amestecuri de acest gen se fac şi din vodcă şi vin, ca, de exemplu, toate cocteilurile de tip *Sărutul* (*Ultimul sărut, Sărutul fără dragoste, Inessa Armand* etc.), unde se amestecă în proporţii egale vin roşu şi vodcă. Însă aceste combinaţii aveau mult mai puţină căutare şi în folclorul sovietic se zicea că *vodcă cu bere e plăcere, vodca cu vin e chin.*

Despre *Samagon* n-are rost să vorbim. Despre el se ştie nu numai în URSS, ci şi departe peste hotarele ţării. Este o băutură tradiţională şi poate fi făcut din aproape orice. Vorba lui Bender, „chiar şi din taburet, că aici multora le place *taburetovka"*. Însă despre băuturile alcoolice care se cumpărau din alte magazine decât cele specializate chiar că ar trebui să spunem câteva cuvinte. Cetăţeanul sovietic, pentru a procura ceva *combustibil,* avea de ales între tradiţionalele alimentare sau magazine specializate şi *Galanteria, Apteka* (farmacie) sau gama de magazine care comercializau tot soiul de soluţii chimice. Despre *Troinoi Odekolon (Odekolon* vine de la *eau de Cologne)* se ştia din anii de grădiniţă că e băutura cea mai răspândită după vodcă, datorită faptului că era foarte ieftin (94 de kopeici) şi conţinea 64% spirt şi 3-4% substanţe aromate. Am putea să împărţim băutura în categorii: *parfumerie,* unde s-ar încadra tot ce ţine de parfumuri, cosmetică etc. Şi unde intră aproape tot, adică de la apă de colonie până la soluţii pentru unghii, păr şi picioare. O altă categorie ar fi *himia,* ce presupune orice clei, diluant, dizolvant

etc. pe bază de spirt, alcool industrial etc. De exemplu, din această categorie face parte lichidul de frână. Era preferat cel folosit în aviaţie. Băutura chiar aşa se chema: *Tormoz* (frână). O categorie importantă era cea care făcea parte din *apteka,* deoarece aici aproape toate lichidele erau pe bază de alcool. Deviza băutorului sovietic era: tot ce arde se poate bea. Mai era şi categoria *unguente* ce conţineau alcool: pastă de dinţi, cremă de ghete, dar aici produsul necesita ceva preparare. Aceste categorii au fost folosite mereu în URSS, însă ele au dat roade în perioadele mai dificile şi mai ales în perioada prohibiţiei gorbacioviste. În această perioadă poporul sovietic a trebuit să devină un adevărat artist al manufacturării produselor alcoolice.

Despre cocteiluri ar trebui să mai spunem că în URSS în general erau preferate cele din două componente şi foarte tari. Pe lângă *Iors* mai erau faimoase *Răsăritul din nord,* compus din vodcă şi şampanie, *Ursul furios* – coniac şi vodcă, *Moartea albă* – spirt cu apă, *Ciornoburka* – denaturat cu bere şi, fireşte, *Bloody Mary.* Dintre cocteilurile cu trei componente face parte, de exemplu, *Cuiul ruginit,* care conţine vodcă, vin dulce şi şampanie. În general, nu erau respectate şi căutate cocteilurile rafinate şi slabe. Ele erau atribuite mai degrabă intelighenţiei cu fiţe. Orice adaos cum ar fi acetonă, clei, spray de gândaci era mult mai bine văzut şi mai autentic.

Nu cred că ar fi corect să nu spun că în această categorie a *Panoului de onoare al băuturilor sovietice* intră – şi n-o să vă vină să credeţi – ceaiul. Dar nu oricum, fireşte. În URSS se bea, într-adevăr, foarte mult ceai, însă, pentru a intra în lumea marilor zboruri, el trebuie pregătit într-un anumit fel. Rezultatul se cheamă *Cifir.* Pentru a-l prepara, e nevoie de apă fiartă, peste care se toarnă frunzele de ceai în cantitate destul de mare. Se acoperă şi se lasă ca iarba să se aşeze. De respectat cu sfinţenie: a nu se

amesteca. Infuzia e gata în zece minute. În principiu, se bea imediat, cu un singur recipient care circulă de la unul la altul. Se bea cu înghiţituri mici şi neapărat pe stomacul gol. Despre efecte ce pot să spun decât că, tradiţional, *Cifirul* e considerat băutura puşcăriaşilor, iar când băieţii iau o doză, zic că pot sări un zid de patru metri.

„Şi am băut imediat.”

Anii ’80: marș triumfal, marș funebru

Anii ’80 în URSS sunt de neuitat. Ţara mea era în *marș triumfal.* Trupele sovietice tocmai intraseră în Kabul pentru a-l elibera, Moscova se pregătea pentru a găzdui *Olimpiada ’80, raketele* noastre străbăteau în lung și-n lat cosmosul, iar un număr tot mai mare de ţări din Asia, Africa şi America Latină încercau să calce pe urmele noastre. Se părea că puterea şi voinţa Occidentului erau definitiv paralizate, acesta pierzând poziţie după poziţie. Pierdea Vietnamul, pierdea procesul de decolonizare, pierdea influenţa în America Latină etc. Şi nimeni, nici specialiştii noştri care se ocupau cu alte treburi decât cele necesare şi nici *kremlinologii* de la Washington ce tocau bani la greu, nu desluşea printre acordurile marşului triumfal sunetele marşului funebru al comunismului.

Primii care au tras semnalul de alarmă au fost tovarăşii de la uzina „Vladimir Ilici Lenin” din Gdansk, cetăţenii celei mai vesele *barăci* socialiste. Dar cu ei eram obişnuiţi. O dată la cinci ani ei cereau Partidului diverse îmbunătăţiri sociale şi economice. Şi culmea e că uneori le şi primeau. Se pare însă că gaura economică poloneză devenise prea mare pentru a mai fi acoperită aşa uşor. Chiar dacă, din când în când, mai aruncau mărfuri în magazine, fără să crească preţurile, prin 1982 armata, în frunte cu generalul Jaruzelski, a trebuit să preia controlul pentru a face ordine. Economia planificată, aşa cum fusese ea creată în anii ’20, ce reuşise să concentreze o forţă impresionantă şi să facă un salt industrial nemaiîntâlnit, părea acum epuizată. Dacă pe fondul marii depresii a anilor ’20 economia sovietică era triumfală, acest „mecanism rezistent la crize” nu mai funcţiona acum, nu mai

dădea aceleaşi roade.

Toată acea nebunie cu rachete nucleare, fizică atomică, tehnică militară ultraspecializată, zboruri galactice a ameţit şi a panicat specialiştii *lor,* iar liderii *noştri* sforăitori îşi pierduseră complet simţul realităţii. Economia noastră planificată trebuia să rezolve tot, iar troica economică *Gosplan* (Planul de stat), *Gossnab* (Aprovizionarea de stat) şi *Gosţen* (Preţurile de stat) trebuia să asculte numai de întreprinderi şi de popor pentru a decide ce şi de ce să produci şi unde să vinzi.

La mijlocul anilor ’80, lipsa produselor alimentare a început să fie simţită tot mai mult în întreg lagărul socialist. A început să înflorească o adevărată piaţă neagră. Cuvinte foarte bine ştiute precum *piaţa neagră* sau *talciok* desemnau locul unde se găseau mărfuri care nu erau în magazine. Persoanele care se ocupau cu vânzarea lor erau *spekulanţii* şi de la ei puteam cumpăra aproape orice.

Când vechii lideri sovietici, pe care îi numeam *Gensek* (prescurtarea de la *Secretar General),* începuseră să moară pe capete, încât au ajuns bucuria copiilor, care primeau zile libere la școală, noii lideri au propus la început conceptul de *accelerare,* iar mai târziu pe cel de *perestroika. Accelerarea* deja întârziase şi era prea târziu de realizat, iar *perestroika* n-a reuşit din cauza faptului că un alt concept a dat totul peste cap. Acestuia îi ziceam *glasnosti.* Într-adevăr, sistemul acceptă orice, chiar şi să-l minţi, însă nu să-i încalci regulile de joc. Iar *glasnosti* făcea parte deja dintr-un alt joc, dintr-un alt film. Dar, în calitate de cetăţean sovietic, întotdeauna am rămas convins că această regulă a jocului a fost încălcată de noi şi că schimbarea a avut loc datorită nouă, şi nu unui oarecare birocrat ţâfnos de la Casa Albă. Aşa am fost educaţi: să pierdem, dar să pierdem pe mâna *noastră,* nu a *lor.*

Se pare că mai apăruse o problemă: „calitatea consumatorului a început să depăşească calitatea producătorului”.

Pavel Korciaghin sau de ce l-am iubit pe Buharin

Există eroi literari pe care îi poţi întâlni foarte des în viaţa reală, alţii pe care îi poţi întâlni foarte rar, iar alţii pe care nu-i întâlneşti niciodată ori sunt aproape imposibil de întâlnit. Un astfel de erou este Pavel Korciaghin. Pavka e genul de erou despre care e mult mai simplu să spui „Am citit că…" decât să spui „Am cunoscut pe cineva care.". E un erou literar creat în cumpliţii ani '30 de către scriitorul Nikolai Ostrovski în cartea sa *Aşa s-a călit oţelul, car*e a devenit etalonul genului de erou-sfânt al culturii sovietice şi pe care l-am studiat cu rigurozitate la școală. El, Pavka Korciaghin, a fost eroul model pe care-l urmam. Vă spun sincer că în cultura sovietică cu Ostrovski nu poţi concura, căci *Aşa s-a călit oţelul a d*evenit romanul cult al culturii oficiale sovietice, iar Pavel Korciaghin a fost eroul oficial. Romanul a fost tradus în nenumărate limbi, a fost editat de peste 30 de ori numai în primii ani de la apariţie, s-au montat după acest roman piese şi opere de balet şi a stat la baza a numeroase ecranizări.

În anii care au urmat, cum era firesc, s-a făcut unul dintre filme, Pavka devenind şi mai aproape de noi, încercând să ne arate calea. Era un soi de sfânt creştin de factură revoluţionară. Comunist convins, care credea în „idealurile sfinte", sincer şi devotat până la moarte. Lipsit de egoism şi interese personale, el era omul nou perfect care ne sensibiliza ori de câte ori ne întâlneam în carte sau în film. El îndeplinea întru totul „normele leniniste" de comportament.

Există un citat din el pe care îl ştie pe de rost orice copil ce a fost cel puţin silitor în şcoala sovietică: „Ce are omul cel mai

scump este viaţa. Viaţa îi este dată omului o singură dată şi trebuie trăită astfel încât să nu resimtă chinuitor de dureros anii trăiţi, să nu-l ardă ruşinea pentru trecutul mârșav şi meschin”.

L-am cunoscut pe Pavel Korciaghin în anii *Perestroikăi,* citind documentele şi însemnările lui Buharin. El, Nikolai Buharin, a fost cel care a întrunit calităţile reale ale unui personaj de roman. Interesant e faptul că ei au fost contemporani. Moare cât se poate de realul Buharin şi se naşte fictivul Pavka Korciaghin.

Alături de Zinoviev, Râkov şi Kameniev, Buharin este judecat şi condamnat la moarte pentru trădarea idealurilor Revoluţiei. În faţa Comitetului Central, Buharin îşi susţine nevinovăţia într-un mod exemplar şi, când înţelege că decizia este luată, afirmă cu o demnitate tragică şi măreaţă că nu se va sinucide pentru a nu dăuna Partidului. (Sinuciderea, în acea vreme, mai ales după sinuciderea lui Tomski, era concepută ca un soi de acţiune premeditată împotriva Partidului.) În ciuda faptului că în jurul lui *Koba* (numele de cod al lui Stalin) roiesc personaje tot mai îndoielnice, care-l acuză pe Buharin, ori de câte ori el pledează pentru ceva, afirmă că, „dacă prin aceasta aduc prejudicii politice, oricât de mărunte, atunci, fără discuţie, o să fac tot ce îmi spuneţi". Buharin recunoaşte că a greşit politic în diverse rânduri, prin diverse judecăţi şi atitudini pe care le-a avut, însă nu se simte vinovat în niciun fel faţă de acuzaţiile false care i se aduc. Nu poate accepta vina care îi este impusă. Buharin nu acceptă să intre în jocul acestui proces care seamănă cu o „farsă rituală".

La finele lui ’37, intrând într-un fel în jocul ritualului politic, din respect pentru Cauză şi Partid, îi scrie lui Stalin:

> O, Doamne, dacă s-ar putea să-mi vezi sufletul jupuit şi sfâșiat! Dacă ai putea să vezi cât de mult ţin la tine, trup şi suflet. Dar ajunge cu atâta *psihologie* – iartă-mă. De astă dată nu va apărea niciun înger să-i smulgă lui Avraam sabia din mână. Destinul meu fatal se va împlini. Ţi-am înfăţişat conştiinţa mea, Koba. Îţi mai cer o ultimă dată să mă ierţi

(doar în sufletul tău, nu altfel). De aceea te sărut în mintea mea. Rămâi cu bine şi aminteste-ţi cu drag de nenorocitul tău, N. Buharin.

În adolescenţă am fost profund impresionat de Nikolai Buharin.

KVN sau despre clubul celor veseli şi ingenioşi

La sfârșitul anilor ’50 şi începutul anilor ’60, televiziunea sovietică, asemenea celei occidentale, începe să devină una dintre cele mai importante mijloace de comunicare în masă, cu o mare priză la clasa muncitoare. Statisticile, care de obicei nu ne mint foarte tare, spun că la începutul anilor ’60 aveam în URSS în jur de 40 de milioane de telespectatori, iar la finele deceniului ajunseseră la respectabila cifră de 124 de milioane de telespectatori, adică 70% din teritoriul URSS.

Conducerea Partidului a înţeles foarte repede, fireşte, că televiziunea are o mare miză, iar miza adevărată e cea pe care o are orice televiziune în sine, dincolo de ideologie: un rol propagandistic (indiferent dacă vinde ideologie sau marfă), un rol educativ-formativ şi, evident, rolul de divertisment. Alături de celelalte popoare, nici poporul sovietic nu făcea notă discordantă în acele vremuri. El avea nevoie de divertisment, iar televiziunea trebuia să-i ofere acest lucru.

Ca rezultat, apar cluburile *KVN (Clubul celor veseli şi ingenioşi),* care, de fapt, sunt nişte echipe formate din tineri ce organizează concursuri, sub forma unor competiţii, structurate pe un set mai larg de probe, cum ar fi: întrebări ingenioase, scenete ironico-umoristice, muzică etc. Există un juriu care acordă fiecărei probe un anumit punctaj, iar la final declară câștigătorul. Întrecerile aveau loc în școli, universităţi, întreprinderi, case de cultură etc. Aceste competiţii au devenit în scurt timp una dintre cele mai cunoscute şi mai utilizate forme de divertisment oficial al tineretului sovietic, începând cu şcoala şi terminând cu

întreprinderea, acest lucru datorându-se în mod special televiziunii, care a dat tonul şi care transmitea competiţiile de top. Competiţii peste competiţii, regionale şi unionale, diverse ligi care organizau întreceri în interiorul lor şi între ele etc. *KVN-ul* a devenit un soi de „fotbal intelectual”.

La început urmăream cu mare atenţie aceste emisiuni, care aveau un farmec aparte. Aveau foarte multă ingeniozitate, naturaleţe şi enorm de mult umor. Era mai degrabă un soi de ironie sau un umor în stilul lui Zoșcenko, care se juca cu limitele diverselor forme de interpretare. Era în mod special axat pe cazuistica socială, însă destul de ascuţit şi fin în acelaşi timp. În ciuda faptului că emisiunile *KVN* transmise în direct doreau să ne arate un model viu, vesel şi distractiv al tineretului sovietic, ele reuşeau mult mai mult decât atât. Ele ne arătau că tot ceea ce spui transmite mult mai mult decât ai fi vrut să spui, chiar dacă ţi-ai impus o cenzură proprie. Aceasta a fost prima lecţie: cenzura, fie ea şi personală, nu face decât să transmită şi să întărească tot ceea ce nu se poate spune. Şi totuşi, trăiam vremuri *vesele,* dacă le priveşti cu atenţie.

Este cunoscut cazul când, în anii ’60, o emisiune *KVN* a fost întreruptă „din motive tehnice”, din cauza faptului că una dintre cererile unei echipe era ca telespectatorii să aducă în studio trei obiecte: al VII-lea volum din *Operele complete* ale lui Jack London, un ficus în ghiveci şi o lampă de gaz. În ciuda cerinţei ironice a echipei respective, într-un timp foarte scurt, un număr impresionant de telespectatori au dat buzna în studio cu cele trei obiecte. Era o problemă prea simplă pentru cetăţeanul sovietic. Emisiunea s-a întrerupt. Şi a reapărut peste câţiva ani.

Începând cu 1968, emisiunea se transmitea numai înregistrată, pentru a ridica „nivelul profesionalismului” şi a „înlătura elementele inutile”. Dispare de pe ecrane o perioadă în anii ’70,

ca să apară în anii ’80, în plină forţă, transformându-se foarte rapid în emisiuni de ironizare a politicii sovietice. Gustam deja din roadele perioadei *glasnosti.*

Dacă la început am fost doar un simplu spectator al acestor jocuri, mai târziu am devenit chiar *căpitan* de echipă. Am jucat, am pierdut, am câștigat, am petrecut nenumărate ore împreună cu echipa, pentru a face un întreg program. Sunt lucruri pe care le-am făcut în şcoala sovietică ce m-au învăţat mult mai mult decât şcoala în sine. Iar ironia şi gluma în mod special le-am învăţat extrașcolar, însă, cu siguranţă, în *şcoala sovietică.*

Gorbaciov, un *Gensek* neobişnuit care cântă *Perestroika*

De câţiva ani începuserăm să ne obişnuim cu înmormântări la nivel înalt, care presupuneau o zi liberă de la școală şi care deveniseră un ritual. Ziua începea astfel: televiziunea şi radioul transmiteau muzică funebră rău prevestitoare. O voce de bărbat anunţa grav: „Dragi tovarăşi! Ţara trece printr-o grea încercare! Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a primit o lovitură crâncenă. S-a stins din viaţă tovarăşul Leonid Ilici Brejnev, Secretarul General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.”. Şi muzica se auzea tot mai tare: bam, bam, bam-bam-bam.

La primul anunţ am simţit un fior rece, o despărţire „neaşteptată” de cel cu care ne obișnuiserăm. Ştiam bine să-i imităm bâlbele şi acel pleoscăit inconfundabil pe care-l făcea între cuvinte („Dragi Tovarăşi – mlea, mlea –, conform directivelor Partidului – mlea, mlea...”), să facem glumiţe şi să-l respectăm în felul nostru. De la el nu aşteptam surprize, iar singura surpriză pe care ne-a făcut-o a fost că s-a stins din viaţă. Dar şi Lenin e „veşnic viu” în conştiinţele noastre, în inimile noastre. Aşa ne învăţaseră şi în mod normal sfârsitul *Ultimului Ilici era* de aşteptat.

Pe urmă a fost Andropov, pe urmă Cernenko şi cred că un ministru al Apărării sau Kosâghin, parcă. Nici nu ne obișnuiam bine cu cel nou-venit, că şi dispărea. La a treia înmormântare, când s-a anunţat oficial, la *careu* (şedinţele oficiale ale şcolilor), că s-a stins din viaţă Cernenko şi că „ţinem un minut de reculegere în memoria Primului-Secretar al PE al URSS”, noi am aplaudat. Am aplaudat nu din considerente politice, fireşte, ci pur şi simplu ne-am bucurat că avem o zi liberă. Se pare că orice mare revoluţie se

termină în acest amestec de marş funebru cu aplauze şi zâmbete.

Şi a apărut o figură nouă. Atât de nouă, încât părea dintr-o altă lume. Gândiţi-vă că noi am făcut cunoştinţă cu el fără pata de pe frunte. Când a apărut pata – o avea şi înainte, însă era „cenzurată” –, noi eram deja familiarizaţi cu noul nostru *Gensek,* Mihail Sergheevici Gorbaciov. El avea să fie ultimul preşedinte. De origine foarte sănătoasă: bunicul comunist şi veteran de război, tatăl şi mama muncitori comunişti, el însă *reformator, perestroiscik,* cum s-ar spune. A pus bazele marilor transformări care au urmat. A schimbat totul în aşa măsură, încât a dispărut însuşi obiectul muncii, iar viteza cu care s-a întâmplat totul a luat prin surprindere chiar şi pe cele mai lucide, mai optimiste sau mai pesimiste minţi.

Era foarte energic, mai ales prin comparaţie cu precedentul, cu un discurs intrigant, folosind cuvinte noi şi îndrăzneţe precum *glasnosti, perestoika, reforma, demokratizaţia, economie socială orientată pe principii de piaţă, cooperativă* etc., care încă nu spuneau mare lucru, însă anunţau ceva nou. Cum se spunea: „Se simţea în aer schimbarea”. Odată cu acest aer proaspăt a venit însă şi faimosul *Ukaz* antialcoolic care a tulburat mintea cristalină a cetăţeanului sovietic. Ca după orice beţie crâncenă, venise perioada de *pohmeli/mahmureală.* Odată cu Mihail Sergheevici, Uniunea Sovietică a trecut de la starea de beţie la cea de mahmureală. Şi mintea cetăţeanului sovietic a devenit tulbure. Aşa i-a apărut primul nume – *Mișa Limonadă, Mișa Apă Minerală.*

Totul a luat o dinamică şi o întorsătură neaşteptate. Viaţa noastră, obişnuită cu un ritm destul de standardizat şi lent, a început să se modifice de la zi la zi. Şcoala nu mai arăta a școală. Lecţiile se transformau în veşnice dispute şi întrebări fundamentale: cine-i vinovat, ce-i de făcut? etc. Parcă la aceste întrebări a încercat să dea răspunsuri şi Vladimir Ilici Lenin. El

dăduse un răspuns care s-a chemat Revoluţia din Octombrie, pe care în sinea noastră o respectam. În această perioadă începuserăm să ne permitem să ne îndoim de răspunsul lui. Eseurile din revistele şi cotidienele „supărate” deveniseră manualul nostru de istorie, manualele de literatură erau cărţile care circulau în copii xerox sau samizdat, iar cele vechi deveniseră cărţi de colorat. Ce plăcere era să-i desenezi un trabuc lui Brejnev ori lui Şolohov! Strada nu mai era stradă, iar duminica toată lumea mergea la demonstraţie. Erau atâtea de spus şi de discutat. Totul se punea în discuţie, toată lumea încerca să ia atitudine. Saharov, da, acel Saharov, vorbea la televizor, *baraka veselă* poloneză o luase razna, balticii, cu accentul lor inconfundabil, aveau o mulţime de cereri, iar moldovenii, care în general nu făcuseră exces de ceea ce se cheamă curaj, strigau: „Limbă! Alfabet!”. Era mult, mult prea mult.

Mihail Sergheevici ne-a luat pe toţi prin surprindere. Nu eram pregătiţi pentru aceste mari schimbări. Ne mișcam cu o viteză nebună. Am intrat cu toţii în joc, fie că-l susţineam, fie că eram împotriva lui, conservatori ori reformişti radicali. Toţi jucam jocul pe care îl pornise el. În doar cinci-șase ani lumea a arătat altfel, iar conceptul de *glasnosti* o luase cu mult înaintea celui de *perestroika* sistemului. Se pare că acesta a şi dat peste cap toate regulile elementare ale jocului. Trăiam un adevărat carnaval al libertăţii, fără să ne dăm seama că erau ultimele zile ale URSS.

Mihail Sergheevici s-a dus să se odihnească vreo câteva zile în Crimeea, asemenea oricărui cetăţean sovietic. Şi a avut loc un *puci.*

Ukazul antialcoolic

Partidul a avut multe nereuşite la viaţa sa. Pe toate însă, într-un fel sau altul, le-a reparat sau a reuşit să le transforme fie în victorii întârziate, fie în abandonuri necesare. Ei bine, există o decizie a Partidului Comunist al URSS care a fost şi va fi considerată mereu cea mai mare greşeală şi cea mai mare înfrângere a sa. Aceasta a fost decisă unanim de poporul sovietic, iar în acest caz „dictatura proletariatului" a funcţionat perfect.

Vă mai aduceţi aminte că, doar după câteva luni de la venirea la putere a lui Mihail Sergheevici, în primăvara lui '85, s-a dat *Ukazul antialcoolic* care îşi propunea nu numai să lupte împotriva consumului de alcool, ci şi pentru „starea de trezie" a poporului. Când teoreticianul ideii antialcoolice, Egor Lihaciov, a spus, în cadrul unui discurs ţinut la fabrica de coniac din Armenia, că „datoria noastră constă nu în a-i învăţa pe cetăţeni să bea *cultural* (civilizat), ci a-i învăţa să nu mai bea defel", până şi cele mai antialcoolice şi mai lucide minţi au rămas mască. Unii tovarăşi mai destupaţi au încercat să explice că astfel de strategii nu au sorţi de izbândă, că „până şi americanii au dat faliment cu o astfel de idee". Responsabilii însă au rămas pe poziţie: „La ei, la capitalişti, nu merge cu interdicţiile, pe când la noi e altfel, întotdeauna merge!". Se pare că s-au înşelat amarnic.

Se ştie că Mihail Sergheevici nu prea consuma alcool, ceea ce a deranjat foarte mult conducerea de la diverse niveluri. Imaginaţi-vă că Mihail Sergheevici vine să viziteze kolhozul „40 de ani ai Revoluţiei" sau uzina „Steaua Roşie". Iar după discurs, când are loc protocolul, el bea apă minerală, în timp ce pe masă stau cele mai alese băuturi sovietice. Ce fac ceilalţi tovarăşi? Suferă.

Gorbaciov avea o vorbă: „Tovarăşi să privim lucrurile democratic. Fiecare bea ce doreşte. Deci, tovarăşi, daţi-mi voie să beau apă minerală, iar voi puteţi bea orice!”. Grea încercare. Cum să bei altceva în faţa Primului-Secretar?

Magazinele au început să se golească treptat de băuturi. Mai întâi au dispărut băuturile tari, după care cele mai slabe, apoi nu se mai găseau decât băuturi nealcoolice care nu mai puteau susţine cu nimic lupta poporului pentru construirea comunismului şi pentru pace. Televiziunea ne învăţa cum să organizăm nunţi şi revelioane fără alcool şi cât de fericite pot fi acele familii. Toate acele învăţături n-au ajutat cu nimic. Mintea şi toată fiinţa poporului s-au întunecat, iar cozile s-au mărit considerabil.

S-a creat Societatea Treziei, care organiza în colaborare cu miliţia razii şi controale şi benevol-forţat ducea cetăţenii ce nu aveau o opinie *limpede* la clinicile specializate sau îi amenda. Cu timpul însă, lucrurile s-au aşezat pe făgaşul normal. Statul, cum era şi cazul, a ieşit într-o mare pierdere, iar poporul a trebuit să transforme în alcool totul, mai ales „tot ce arde”. Prin ’89, când povestea nu mai funcţiona, a apărut un fenomen straniu: a apărut băutura, dar au dispărut recipientele cu care consumai băutura în locurile publice. Imaginaţi-vă o berărie în care vii cu prietenii şi cu nelipsiţii peşti săraţi *(taranka)* pentru a sta la povesti şi ai bere din belşug. Ai bere, dar nu sunt halbe, iar după halbe mai stau la coadă alţi câţiva băieţi supăraţi. Ce faceţi? Vă mutaţi la altă berărie? Acolo vă asigur că vă aşteaptă aceeaşi situaţie. Atunci ce faceţi? Nu ştiţi ce să faceţi. Ei bine, cetăţeanul sovietic merge şi face rost repede de câteva borcane de un litru şi vine să bea bere. Bine, dar asta e o situaţie de sfârșit de săptămână, când îţi permiţi să umbli cu plasa cu borcane după tine. Ce faci în timpul săptămânii, când nu-ţi permiţi să mergi la birou cu plasa cu borcane şi nici nu poţi trece pe acasă că te ceartă mama, sora,

soacra, nevasta şi tot farmecul s-a dus. O să vă spun ce să faceţi, în caz că veţi nimeri într-o astfel de situaţie. Nu-mi mulţumiţi mie, ci ingeniosului popor sovietic. Cetăţeanul sovietic face rost de o pungă, nu prea mare, în care intră lejer juma' de litru de bere, şi un pai (vă asigur că se poate şi fără pai). Punga e un obiect foarte preţios. Se poate purta şi în buzunar fără să-l observe nimeni şi, chiar dacă-l observă, vă garantez că n-o să vă descopere intenţia utilizării sale.

Ce bea cetăţeanul sovietic? (II)

Şi am băut imediat.

Acestea sunt cuvintele din faimosul poem *Moscova-Petuș ki* al lui Venedikt Erofeev ce au devenit lozinca ce autentifică starea de fapt a cetăţeanului sovietic. Poemul *Moscova-Petuș ki,* la rândul său, este una dintre cele mai importante scrieri sovietice, din a doua jumătate a secolului şi de departe cel mai important poem dedicat băuturii, autorul devenind pur şi simplu un mit. El este *Autorul* care a scris o singură carte, genială, fireşte, şi care a murit alcoolic. Iată un fragment care vă va convinge irefutabil despre acest lucru, însă nu vă recomand să încercaţi. Rămâneţi, vă rog, doar la experienţa textuală.

Ah, dacă astăzi ajung viu şi nevătămat la Petuș ki, am să creez un cocteil care va putea fi băut în prezenţa lui Dumnezeu şi a oamenilor. În prezenţa oamenilor şi în numele Domnului. Am să-l numesc *Şuvoaiele Iordanului* sau *Steaua Bethleemului.* Dacă la Petuș ki am să uit, aduceţi-mi aminte, vă rog. Nu râdeţi. Am o experienţă bogată în crearea cocteilurilor. De la Moscova şi până hăt, la Petuș ki, aceste cocteiluri sunt băute până astăzi, fără să se ştie numele autorului, oamenii beau *Balsamul Canaanului,* beau *Lacrima komsomolistei* şi bine fac că beau. Nu putem aştepta pomeni de la natură. Şi, ca să le luăm de la ea, trebuie, desigur, să cunoaştem reţetele lor exacte; şi, dacă vreţi, am să vă dau aceste reţete. Ascultaţi.

În a bea vodcă simplă chiar din gâtul sticlei nu-i nimic altceva decât tânjeală a sufletului şi deşertăciune. Să amesteci vodcă cu apă de colonie – în asta există un anumit capriciu, dar nu-i niciun fel de patos. Însă, dacă bei un pahar de *Balsamul Canaanului* – în

asta există şi capriciu, şi idee, şi patos, şi, pe deasupra, mai este o aluzie metafizică.

Dintre toate componentele *Balsamului Canaanului,* pe care îl apreciem cel mai mult? Fireşte, apreciem denaturatul. Păi, denaturatul, fiind doar *obiectul inspiraţiei,* este el însuşi lipsit cu totul de această inspiraţie. Atunci, în acest caz, ce apreciem cel mai mult la denaturat? Desigur: nuda percepţie gustativă. Ca să estompăm această miasmă, este nevoie măcar de o fărâmă de mireasmă. Din această cauză în denaturat se toarnă, în proporţie de 1:2:1, bere *catifelată,* cel mai bine *Ostankinskoe* sau *Senator,* şi serlac filtrat.

N-am să vă aduc aminte cum se filtrează serlacul, asta o ştie orice prunc. Curios lucru, nimeni nu ştie în Rusia de ce a murit Puşkin, dar cum se filtrează serlacul ştie fiecare.

Pe scurt, notaţi-vă reţeta *Balsamul Canaanului.* Viaţa îi este dată omului o singură dată şi trebuie s-o trăiască în aşa fel încât să nu greşească reţetele:

— Denaturat 100 g, bere catifelată 200 g, serlac filtrat 100 g.

Aşadar, aveţi *Balsamul Canaanului* (în popor i se mai spune şi *Vulpea brună)* – lichidul este într-adevăr brun-roşcat la culoare, cu tărie moderată şi aromat persistent. Nici măcar nu-i un aromat, ci un imn. Imnul tineretului democrat. Chiar aşa, pentru că în cel care a băut acest cocteil se maturizează vulgaritatea şi forţele oculte. Am observat astea de-atâtea ori!...

Şi, pentru a preîntâmpina cât de cât maturizarea acestor forţe oculte, există două soluţii. În primul rând, să nu bei *Balsamul Canaanului* şi, în al doilea rând, să bei în loc de asta cocteil *Spiritul Genevei.*

În el nu există nici pic de nobleţe, dar are în schimb buchet. O să mă întrebaţi: în ce constă misterul acestui buchet? Am să vă răspund: nu ştiu în ce constă misterul acestui buchet. Atunci o să

vă gândiţi şi o să mă întrebaţi: care-i dezlegarea? Păi, dezlegarea e parfumul *Liliacul alb,* parte componentă a *Spiritului Genevei,* care nu trebuie înlocuit cu nimic, nici cu iasomie, nici cu *chypre,* nici cu lăcrămioară. În lumea de componenţi nu avem echivalenţi, cum spuneau vechii alchimişti, iar ei ştiau ce spun. Adică *Lăcrămioara argintie* nu-i *Liliacul alb,* nici măcar sub aspect moral, ca să nu mai vorbim de buchet. *Lăcrămioara,* de pildă, tulbură mintea, nelinişteşte conştiinţa, întăreşte spiritul de echitate. Iar *Liliacul alb,* dimpotrivă, calmează conştiinţa şi îl împacă pe om cu plăgile vieţii.

Mie mi s-a întâmplat odată: am băut un flacon întreg de *Lăcrămioara argintie,* stau şi plâng. De ce plâng? Pentru că mi-am amintit-o pe mama, adică mi-am amintit-o şi nu pot să-mi uit mama. Mamă! — zic şi plâng din nou. Altul mai prost ar fi tot stat aşa şi ar fi plâns. Dar eu? Am luat un flacon de *Liliac* şi l-am băut. Şi ce credeţi? Lacrimile mi s-au uscat, a pus stăpânire pe mine un râs idiot, iar pe mama am uitat-o, încât nu-i mai ştiam nici prenumele, nici numele după tată.

Şi ce ridicol mi se pare cel care, preparând *Spiritul Genevei,* adaugă *Lăcrămioară argintie* în loţiunea împotriva transpiraţiei picioarelor! Ascultaţi reţeta exactă:

— *Liliac alb* 50 g, loţiune împotriva transpiraţiei picioarelor 50 g, bere Jiguleovskoe 200 g, lac pe bază de alcool industrial 150 g.

Însă, dacă omul nu vrea să calce degeaba universul, n-are decât să dea la porci şi *Balsamul Canaanului,* şi *Spiritul Genevei.* Mai bine să se aşeze la masă şi să-şi prepare *Lacrima komsomolistei.* Parfumat şi bizar e acest cocteil. De ce e parfumat – o să aflaţi mai târziu. Mai întâi am să vă explic de ce-i bizar.

Cel care bea vodcă simplă îşi păstrează şi mintea limpede, şi memoria fermă sau, dimpotrivă, le pierde pe amândouă deodată. Însă în cazul *Lacrimii komsomolistei* e pur şi simplu caraghios: bei

o sută de grame de *Lacrima* asta, memoria ţi-i fermă, însă minte limpede parcă nici n-ai avut vreodată. Mai bei o sută de grame şi te miri singur: de unde te-ai pricopsit cu atâta minte limpede? Şi unde ţi-a dispărut memoria cea fermă?

Chiar şi reţeta însăşi a *Lacrimii* e înmiresmată. Iar din cauza cocteilului preparat, din cauza miresmei lui, poţi să-ţi pierzi pentru moment simţurile şi conştiinţa. Eu, de pildă, mi le-am pierdut de mai multe ori:

— Lavandă 15 g, verbină 15 g, apă de colonie *Apă de pădure* 30 g, ojă pentru unghii 2 g, elixir pentru dinţi 150 g, limonadă 150 g.

Amestecul preparat astfel trebuie zbătut douăzeci de minute cu o rămurică de caprifoi. Ce-i drept, unii afirmă că, în caz de nevoie, caprifoiul poate fi înlocuit cu cuscută. E o eroare şi o crimă! Tăiaţi-mă în lung și-n lat – dar n-o să mă puteţi sili să agit *Lacrima komsomolistei* cu cuscută, am s-o zbat cu caprifoi. Pur şi simplu, mă prăpădesc de râs când văd că, în prezenţa mea, *Lacrima komsomolistei* e agitată nu cu caprifoi, ci cu cuscută.

Dar destul despre *Lacrimă.* Acum vă ofer ultima şi cea mai bună reţetă. *Încununarea muncilor mai presus de orice răsplată,* cum a spus poetul. Pe scurt, vă ofer cocteilul *Măruntaiele căţelei,* o băutură care le eclipsează pe toate. Asta nici nu mai este băutură, e o muzică a sferelor. Care-i lucrul cel mai minunat din lume? Lupta pentru eliberarea omenirii. Dar şi mai minunat e acesta (notaţi):

— Bere *Jiguleovskaia* 100 g, şampon *Sadko, negustor bogat* 30 g, spray pentru curăţarea părului de mătreaţă 70 g, adeziv BF 12 g, lichid de frână 35 g, insecticid pentru distrugerea insectelor mici 20 g.

În acest amestec se pun câteva frunze de tutun din care se fac ţigările de foi şi se lasă la macerat o săptămână, după care cocteilul se serveşte la masă.

Pentru că veni vorba, am primit scrisori în care cititorii ce n-au ce face iată ce-mi recomandă: decoctul obţinut astfel trebuie trecut prin strecurătoare. Adică să-l pui în strecurătoare şi să te culci. Dracu' mai ştie ce-i cu toate adăugirile şi amendamentele astea – provin din vestejirea imaginaţiei, dintr-un insuficient elan al gândirii; uite de unde apar asemenea amendamente.

Aşadar, cocteilul *Măruntaiele căţelei* e servit la masă. Beţi-l odată cu apariţia primei stele, cu înghiţituri mari. După două pahare din cocteilul ăsta omul devine atât de inspirat, încât te poţi apropia de el şi, timp de o jumătate de oră, poţi să-l tot scuipi în bot de la un metru şi jumătate, iar el n-o să-ţi zică nimic. (După *Moscova-Petuşki,* Editura Cartier, 2004, traducere de Emil Iordache)

Şah Mat (î)

În ultima perioadă aproape după orice program de ştiri sportive înjur în sinea mea: „Cum naiba se poate ca totul să se reducă la fotbal?”. Îmi place şi mie foarte mult fotbalul, dar nu pot accepta această dominare mediatică. Şi mai ales modul în care presa trece cu vederea alte sporturi. Spuneţi-mi, vă rog, dar aşa, cu mâna pe inimă, când aţi văzut ultima oară la ştirile sportive de la televizor ceva din domeniul şahului? Sau, cum să spun, dacă şahul este culmea inteligenţei umane, sportul geniilor, cum se face că lipseşte cu desăvârșire din ştirile sportive? Nici nu se mai ştie cine e campion şi ce mai înseamnă o „apărare siciliană”.

Poate n-o să mă credeţi, dar în URSS sportul era la locul său, la locul său de cinste, vreau să spun. Primul ziar la care m-am abonat a fost *Sovietskii Sport.* Bine, am mai primit şi alte reviste şi cotidiene, dar era decizia *benevol-forţată* a situaţiei. Trebuia să fii pus la punct cu politica vremii. Altfel nici fetele nu se mai uitau la tine dacă n-aveai un grad ridicat de cultură politică. Însă abonamentul la *Sovietskii Sport* a fost decizia mea. Nu am greşit cu nimic. Iar şahul avea un loc de cinste aici.

Şahul şi competiţiile dintre marii maeştri, ca să nu mai vorbesc de campionatele mondiale, se transmiteau în direct. Credeţi că e ceva plicticos? Greşit. O finală între Karpov şi Kasparov e asemenea unui joc de fotbal între Barcelona şi Real Madrid. Dacă de mic ţi se explică frumos regulile, strategiile şi miza jocului, totul devine spectaculos. În URSS şahul devenise un sport de masă, asemenea fotbalului, hocheiului, atletismului etc. Marii noştri campioni ai şahului erau personalităţi la fel de cunoscute, respectate şi populare precum marii fotbalişti sau hocheiști. Se

juca şah peste tot. În tren, în avion, în taberele de vară, în pauzele dintre lecţii, în parc etc. Aveam acele table mici de şah, magnetice care ne permiteau să folosim jocul în orice poziţie. Fiecare localitate, de la Moscova şi până la Vasiuki, avea un club de şah care organiza lecţii şi competiţii. În fiecare parc, din Chişinău şi până la Vladivostok, din Arhanghelsk şi până-n Taşkent, întâlneai grupuri-grupuri de oameni care jucau sau urmăreau cum joacă alţii şah. Pasionant.

Şi ce campioni a avut URSS! Practic, cu mici excepţii, secolul XX a fost secolul şahului sovietic. Primii ani de campionat nu se iau în considerare, căci URSS încă nu era formată. Aşa că Steinitz, Lasker, Capablanca au început în lipsa noastră. Însă din 1927 am preluat controlul, odată cu Alexandr Aleohin. Ştiu, ştiu c-a jucat pentru Franţa, şi nu pentru URSS, însă noi ştiam că e unul de-al nostru. Produs în URSS. Pentru doi ani, supremaţia a fost luată de olandezul Euwe, însă din 1948 aproape nimic nu ne-a mai stat în cale. Botvenik, Smâslov, Tali, Petrosean, Spaskii, Karpov şi Kasparov – toţi sunt produsul nostru sovietic. Prin urmare, dragii mei, tabla de şah nu minte, iar dacă ni se reproşa că suntem prea îndobitociţi de atâta ideologie, vă asigur că nu era chiar aşa. *Calul* ştia direcţia, *nebunul* n-o lua razna niciodată şi orice copil ştia că piesa cea mai importantă este *pionul.* O spusese un mare șahist şi culmea era că şi corespundea perfect cu orientarea noastră politică. Recunoaştem, am pierdut între anii ’72 şi ’75 supremaţia în faţa lui Fischer. Dar el era o minte. Ne-am supărat, dar l-am respectat. Eram convinşi că reprezintă proletariatul american, şi nu burghezia decadentă. Prea le mişca şi gândea în marele stil sovietic.

Vă mai aduceţi aminte de debuturile spectaculoase ale lui Botvenik? Te dădeau gata, ca să nu mai zic de *gambitul reginei.* Dar stilul lui Smâslov? Cum se retrăgea în apărare şi organiza

atacuri-fulger! Despre *endspiel* ce să mai zicem. Iar despre modestul, intuitivul profesor de școală Tali, ce să spun. Plin de geniu şi de umor. Petrosian, prea logic pentru gustul meu, ştia însă să teoretizeze excelent ceea ce făcea. Spaski, cu toate că a pierdut până la urmă în faţa lui Fischer, era, probabil, unul dintre cei mai mari jucători pe care i-am avut. Iar duelul Karpov-Kasparov a fost de-a dreptul spectaculos. Ne uitam la ele ca la finalele mondiale de fotbal, citeam toate articolele şi analizele care se făceau despre meciuri. Ştiam toate mişcările spectaculoase, apărările strategice şi tacticile ingenioase. Cum spuneam noi: „Ei sunt nişte minţi!”.

Şi şahul, aşa cum ne-au învăţat marii maeştri, este o combinaţie excelentă între artă, ştiinţă şi sport. Ce am învăţat din şah ne-a ajutat enorm în viaţă. Viaţa e asemenea unei table de şah, iar jocul e compus din trei părţi: *debut, mittelspiel* şi *endspiel.* În *debut* analizează-ţi foarte bine forţele şi duşmanul. Decide ce strategie alegi. Fii gata să modifici strategia pe parcurs. Nu te supraestima sau nu-ţi subaprecia adversarul. Nu căuta câștigul imediat, ci doar cel pe termen mediu şi lung. Respectă orice piesă şi în mod special pionii. Concentrează-te pentru *mittelspiel.* În acest sens, poziţionează-te bine pe centru. Ai trecut în faza *mittelspiel,* înseamnă că te baţi pentru supremaţia centrului: d4-e4-d5-e5. Cine deţine supremaţia centrului are toate şansele să domine jocul. A fi în centru presupune să ai piese care pot ataca liber poziţia adversarului şi îi incomodează acestuia acţiunile. Piesele adversarului se incomodează una pe alta. O piesă aflată în centru atacă simultan mai multe poziţii. În această fază luptă pentru deschiderea liniilor. Deschiderea liniilor creează posibilitatea de a te mişca lejer cu *tura* şi *regina,* piese semnificative atât în atac, cât şi în apărare. Strategic: nu ataca piese, ci poziţii. Câștigarea unei bătălii presupune câștigarea

poziţiilor şi capitularea regelui, şi nicidecum câștigarea unor piese. Asta înseamnă că eşti în faza *endspiel.*

Ciapaiev

Pun pariu cu oricare dintre voi că şi în ziua de azi, dacă mergeţi în fosta URSS, de la Carpaţi şi până la Kamceatka veţi auzi deseori un nume: Ciapaiev. Fireşte, veţi auzi multe nume, însă pe acesta îl veţi auzi într-o gamă de contexte mult mai largă decât a unui simplu cetăţean sau erou sovietic. Îl veţi întâlni foarte des în bancurile povestite în tren, în autobuz sau la cârciumă. Veţi mai observa un lucru interesant, că Ciapaiev întotdeauna este însoţit de aghiotantul său, Petika, şi de o tipă care are mereu o armă automat – Anka *(Pulimiotciţa).* După câteva pahare de vodcă sunt sigur că vi se va spune cum arată, ce mustăţi are şi ce şapcă poartă. Culmea e că imaginea descrisă va coincide cu multe alte descrieri, indiferent de regiune şi crâșmă.

Cine este Ciapaiev? Mihail Vasilevici Ciapaiev este unul dintre primii eroi ai noului stat sovietic. Mai existau eroi care deja începuseră să circule ca model în primii ani postrevoluţionari, însă primul produs complex a fost Ciapaiev. Un erou produs perfect de mass-media revoluţionare. A existat un adevărat Ciapaiev? Fireşte că a existat. Viaţa revoluţionară şi postrevoluţionară era mult mai spectaculoasă şi mai bogată decât orice ficţiune a vremii, de aceea nu mai contează ce e adevărat şi ce nu e adevărat în această poveste. Ba chiar e un fals acest mod de a pune problema. Pentru noi Ciapaiev a existat, aşa cum îl ştim şi l-am iubit.

Ciapaiev este cel mai cunoscut erou al Războiului Civil, emblema luptătorului împotriva armatelor imperialiste care voiau să curme existenţa tânărului stat sovietic. Era un bărbat aprig. Înalt, cu mustaţă şi şapcă de cazac cu panglică roşie. Pe spate îi

atârna mereu o pelerină. Călărea cu iscusinţă, mereu în faţă, ca un adevărat comandor, şi veşnic ridica sabia şi striga „Ura! Ura! Ura!”. Un adevărat erou, un adevărat luptător. De unde ştim cum arăta? Păi, cum să nu ştim dacă am văzut atâtea filme de nenumărate ori şi am citit cartea? Când Stalin a decis că acest erou trebuie să fie văzut de întregul popor sovietic, Nikolai Dovjenko a făcut filmul. L-am văzut, l-am iubit pe Ciapaiev şi am urât *albgardiștii* (Gardiştii Albi). În curte, când ne jucam de-a *albgardiștii,* toţi voiam să fim Ciapaiev. Îl imitam şi visam să ajungem ca el, să avem un aghiotant, iar Anka să ne facă ceai. Dacă aţi fi văzut-o pe Anka! Aşa cum era ea îmbrăcată militărește, în acel batalion plin de bărbaţi, era atât de sexy! Era aşa o sexualitate colectivă cum numai în filmele sovietice întâlnești. Era suficient să-și suflece pantalonii puţin, pentru a se spăla pe tălpi, că toţi eram topiţi. Într-adevăr, glezna era cea mai erotică parte a corpului sovietic.

Poporul sovietic avea o slăbiciune pentru eroii ieşiţi din popor, fără mari poziţii şi grade, direcţi şi simpli în acţiuni şi rostire. Şi Ciapaiev era unul dintre aceşti eroi. Când Ciapaiev discută cu Petika despre sensul vieţii şi al războiului, concluzia lui e simplă:

„Ori noi pe ei, ori ei pe noi”. Iar decizia era: „Noi pe ei”. De fapt, aceasta era trăsătura de bază a acelor timpuri, asta era paradigma în care se acţiona şi se gândea. Aşa trebuia acţionat, de aceea acţiunile trebuiau să fie radicale, de unde şi eroismul şi tragismul evenimentelor.

Când a spus Petika: „Linişte, Tovarăşi, Ciapaiev începe să gândească”, n-a fost o ironie, căci Ciapaiev avea şi astfel de momente. Finalul a fost tragic. Aşa cum îi stă bine unui erou, el este trădat şi omorât. Tradiţia ruso-sovietică are o mare slăbiciune şi grijă pentru morţile timpurii ale eroilor şi mereu s-a raportat la erou ca la o persoană necesară, dar în același timp inutilă. Eroul,

ca personaj, este un om de prisos. Ciapaiev nu a fost însă un astfel de erou de prisos, ci un erou care a acţionat mereu. Poate numai el, Ostap Bender şi Bene Krik au mai făcut parte din această mică galerie de eroi ai acţiunii.

Ar mai fi încă un lucru de spus despre Ciapaiev şi eroii sovietici. Dacă vreţi să ştiţi în ce măsură un personaj sovietic a devenit un erou autentic pentru popor, verificaţi, vă rog, cantitatea şi aria de bancuri care s-au făcut pe seama respectivului personaj şi o să înţelegeţi fără probleme dacă este sau nu un erou adevărat. Vă asigur că Ciapaiev are un loc de cinste pe acest panou de onoare.

Mosfilm

Un bun amic care se ocupă de critica de film din Rusia, un fin cunoscător al filmului sovietic, îmi spunea că a făcut un studiu recent care demonstrează că anii ’70 constituie cea mai iubită şi mai apreciată perioadă a filmului sovietic. Mie mi se pare absolut normal.

În anii ’70, am trăit un adevărat eden sovietic, chiar dacă el se numea *brejnevskii zostoi.* Stabilitate, un amestec perfect între oficial şi neoficial. Băutură şi mâncare aveam, chiar dacă uneori mai stăteam puţin la coadă. Lucrurile de bază se găseau şi erau la preţuri derizorii. Totul era garantat şi asigurat: grădiniţa, şcoala, spitalul, munca. Şi, din când în când, puţină distracţie. Statul începuse să dea apartamente, toţi ne mutam în case noi, în cartiere noi. Totul era atât de sigur, încât uneori ne durea această siguranţă. Mai târziu aveam să vedem că lipsa acestei siguranţe sau, mai bine spus, incapacitatea de a o prevedea şi de a te adapta la ea avea să doară şi mai mult. Rubla stătea ferm pe poziţie, în raport cu celelalte valute şi în raport cu mărfurile, dar asta nu conta atât de mult, căci noi dispreţuiam acest rest burghez. Nu ne interesau banii, căci aveam scopuri mult mai nobile, precum egalitatea, fraternitatea, pacea, libertatea, iar acumularea de capital era un scop meschin al burgheziei capitaliste. De acolo venea tot răul. Preţurile erau atât de stabile, încât pe obiectele de metal ele erau ștanţate. Imaginaţi-vă că pe lingurile din 1960 era ștanţat în metal preţul *Цена 50 k.,* iar acest lucru era valabil şi în 1985. Locurile, de asemenea, nu-şi schimbau destinaţia de la o zi la alta. Barul care funcţiona în 1970 era tot acolo şi în 1985. Iar această stabilitate crea un fel de

instituţionalizare şi muzeificare a locului, a lucrurilor şi a relaţiilor. Fireşte că filmele aveau un rol esenţial pentru noi în acea perioadă.

Ce filme începuseră să se facă: *Ei s-au luptat pentru patrie, Ivan Vasilevici îşi schimbă profesia, Călina roşie, Sclava iubirii, Afonea, Şatra* ş.a. Astfel de opere *ei* nu ar fi putut produce. După cum ne-au informat specialiştii *noştri* în producţia americană de filme, care n-aveau cum să ne mintă, *ei* se ocupau cu diverse proiecte aberante şi ne-au dat ca exemplu un film absolut abscons, *Zbor deasupra unui cuib de cuci.* Mda, nu aveau *ei* inspiraţia *noastră.* Pentru ca succesul să fie total, în acei ani vine şi recunoaşterea internaţională a valorii noastre. Eram prea buni, n-aveau încotro, aşa că ne-au dat un *Oskar* pentru capodopera noastră sovietică, *Moscova nu crede în lacrimi.* Ce lovitură!

Într-adevăr, în anii ’70 s-au produs marile opere cinematografice. Dacă în anii ’40 s-au produs filmele despre război – eram specializaţi în astfel de filme *(Tânăra Gardă, Căderea Berlinului*) –, în anii ’50 se promova un film populist şi destul de banal (*Donul liniştit, Ivan Brovkin).* Odată cu anii ’60 ni se propune un film instructivo-educativ, însă cu mult umor (*Mâna de briliant, Operaţia Î*), iar în anii ’70 cinematografia sovietică se dezlănţuie. Capodopere după capodopere. Au apărut regizori precum Andrei Tarkovski, Vasilii Şuksin, Serghei Bondarciuk, Leonid Gaiday, Elidan Reazanov, Lev Kulidjanov etc. Da, şi ar mai fi bine să nu uităm că l-am dat lumii poate pe cel mai important cineast al secolului XX, Serghei Eisenstein. De la el ni se trag toate.

Au venit anii ’80 cu filme care ne-au impresionat în cu totul alt fel decât cele ale anilor precedenţi. *Piraţii secolului XX,* film de acţiune, unde am văzut pentru prima dată lovituri de *karate* la cinema. Apoi filme precum *Interdevocika* şi *Micuţa Vera.* Acolo am

văzut nişte lucruri, că nu mi-aș fi imaginat că aşa ceva se poate vedea. Imaginaţi-vă un act sexual la cinema. Asta era mult peste aşteptările noastre. Doar pentru aceasta merita să mergi să-l vezi de nouă-zece ori la rând. Tot atunci am văzut şi lucruri ce ne-au tulburat profund. Au apărut filme care au pus în discuţie toate tabuurile şi prejudecăţile şi au scos la iveală faptul că „regele e gol”. Am văzut filme precum *ASSA, Ciucelo, Apusul, Proștii mor vinerea, Hoţii legali, Mă cheamă Arlechino* şi multe altele. Au fost filme care au pus în discuţie totul, de la copilărie şi până la bătrâneţe, de la hoţul de buzunare şi până la marele Lenin. Nimic nu a rămas în picioare. Citeam *Novâi mir,* ascultam Akvarium, Kino şi Nautilius Pompilius, citeam *Maestrul şi Margareta* şi *Arhipelagul Gulag,* mergeam la spectacole să vedem *Asteptându-l pe Godot* şi *Purecele* lui Maiakovski. Asta se întâmpla la finele anilor ’80.

Un amănunt interesant. Aţi văzut filme SF sovietice? Conceptul de *filme fantastice* intră în contradicţie cu concepţia sovietică despre film şi despre artă în general. Filmul trebuie să se ocupe de lucruri reale, să fie ancorat în realitate, să fie educativ şi să ne dea imbolduri spre fapte măreţe. Dacă ne amintim că filmul lui Elidar Reazanov *Omul de nicăieri* a trebuit să stea pe raft şi să aştepte un moment prielnic pentru a intra în cinematografe, o să ne dăm seama că lucrurile nu sunt aşa de simple. În general, filmele SF au fost adevărate evenimente în spaţiul sovietic. Au existat câteva filme ale copilăriei care vorbeau despre cosmos, univers etc., gen *Moscova-Casiopeea, Inspectorul stelar,* însă cel ce a devenit emblema filmului SF sovietic este *Solaris.* Da, un film greu de digerat, însă în URSS a devenit un film cult la care mergeam în adolescenţă să-l vizionăm ca la o competiţie şi ne întrebam: „Cine a văzut de mai multe ori filmul?”. După ce am obosit de atâta metafizică SF, care e mai degrabă metafizică decât SF (apropo, în

folclorul din URSS, SF-ul este egal cu Fraţii Strugaţki), cinematografia sovietică ne-a adus în dar o adevărată surpriză, *Kin-Dza-Dza.* O satiră fantastică de la care am învăţat enorm. Am început să învăţăm cine sunt *ceilalţi, extratereștrii,* şi că te poţi înţelege cu ei dacă îţi utilizezi inteligenţa deşi vorbesc o altă limbă, fie ea şi engleza.

Şi a urmat *Oaspeţii din viitor.* Dar ăsta e un film cult mai degrabă oficial.

Aventura sovietică a obiectelor

După o discuţie avută cu Ekaterina Degoty

O să vă spun totul, n-o să vă mint, căci sinceritatea e o calitate de mare preţ în URSS. Pe lângă eroii pe care i-am avut şi i-am preţuit, pe lângă personajele din cărţi şi filme, am mai avut cu toţii o mare pasiune faţă de obiectele din viaţa de zi cu zi. O pasiune intimă, o pasiune şi o legătură care sunt foarte greu de povestit. Şi acest lucru îl sesizăm și-l înţelegem mai bine, odată cu trecerea timpului, cu îndepărtarea faţă de aceste obiecte.

Cum a început totul? Totul a început cu Revoluţia, cu discursul futuriştilor, al constructiviștilor şi al avangardiştilor, al intelectualilor angajaţi care au vrut să schimbe fundamental această lume şi au crezut până la moarte în ceea ce fac. Şi, în mare parte, au reuşit. În primii ani după Revoluţie, au declanşat o adevărată campanie împotriva modului de viaţă cotidian *(bât)* burghez. Viaţa şi spaţiile de locuit nu mai trebuia să arate la fel, iar obiectele nu mai puteau avea aceeaşi semnificaţie şi acelaşi rost. Obiectele nu mai puteau fi aceleaşi. Viaţa trebuia să mimeze visul noii politici, să mimeze noua artă. Vechile obişnuinţe şi rutina burgheză trebuia să dispară din viaţa noastră.

Existenţa devenea „mai veselă şi mai frumoasă” prin procedee aproape ascetice.

Vladimir Maiakovski şi Alexandr Rodcenko, ca să dau numai numele de vârf din domeniul culturii, au dat tonul. Viaţa cotidiană trebuia să treacă printr-un mare proces de restructurare şi purificare. Totul era prea încărcat de obiceiuri şi obiecte ale vechii epoci. Ei aveau să dizolve „greaua moştenire burghezo-moșierească”. O adevărată campanie s-a dezlănţuit împotriva vechiului mod de viaţă, iar obiectelor care-l simbolizau li s-a

declarat un adevărat război. Locuinţele au fost cele care trebuiau debarasate în primul rând de aceste obiecte burgheze, *hlam,* gunoi. Casa, locuinţa, trebuia să capete o nouă faţă.

Cum trebuia să arate totul? Să nu credeţi că s-a dat o directivă de sus pentru a se soluţiona situaţia. În acele timpuri Revoluţia era încă vie. Presa vremii ne prezintă o mulţime de discuţii pe această temă. Intelectualii scriu, dezbat, polemizează. Maiakovski scrie. În majoritatea poeziilor sale, întâlnim acelaşi model ascetic. Pereţi goi, pe care atârnă fie portretul lui Lenin, fie al lui Marx. Un birou pe care se află doar obiectele şi cărţile de strictă necesitate. Un pat, o comodă, câteva rafturi. Totul e simplu şi funcţional, dispar, mai ales, toate elementele de interior burghez. Obiecte care aveau un alt scop decât cel funcţional dispar. Bătălia cu mica burghezie începe din propria cameră, lupta se duce cu propria comoditate, care are tendinţa să înăbuşe avântul revoluţionar.

Ce se întâmpla de fapt? Pentru intelectualii vremii, *omul nou* trebuia să aibă o altă raportare, atât faţă de lume, cât şi faţă de obiectele din viaţa lor cotidiană. Era timpul să se creeze un alt mecanism al producţiei de obiecte, dar şi al utilizării lor. Se ştia deja foarte bine paradigma în care se lucra: „Cel ce produce este stăpân, cel care consumă e sclav”. Totul se reducea la aceasta. Sosise vremea să se producă lucruri care nu au un scop şi o valoare comerciale, ci doar valori ale clasei muncitoare, valori ale muncii şi fraternităţii umane. Ei luptau pentru o estetică şi o etică necomerciale. Intelectualii avangardişti ai vremii ştiau că în capitalism valoarea reală de schimb a mărfii depăşea cu mult valoarea ei de utilizare, de consum şi că astfel se contura o estetică a mărfii sub care se ascund defectele sau calităţile inutile ale acesteia.

Iată de ce era nevoie ca noua civilizaţie sovietică să aibă, pe lângă un nou mecanism economic, şi un nou tip de viaţă

cotidiană. Când Rodcenko merge la Paris, recunoaşte că şi *ei* au „lucruri bune”. „Dar de ce?”, se întreabă el, în sensul de: „Care-i scopul lor? La ce bun aceste lucruri?”. Pentru cetăţeanul sovietic, obiectele, asemenea artei, trebuia să fie pline de conştiinţă, de scopuri, de semnificaţii adevărate. Ele nu ţin de modă, de tendinţe, ci sunt „substanţa muncii”: pe când capitalismul transforma munca în banale simboluri-marfă, munca socialistă nu trebuia să fie îndepărtată, ci, dimpotrivă, era obligată să-și păstreze potenţialul creativ şi să elibereze individul. În acest sens, obiectele sovietice trebuia să depăşească estetica „imaginii-marfă” şi să facă referire directă la sensul lor comun, pe care-l ştia orice copil. Pantalonii groşi ţin de frig, macaroanele hrănesc, armele omoară. Ambalajul şi imaginea obiectelor sovietice nu jucau un rol important pentru cultura sovietică. Munca şi produsul acesteia nu aveau nevoie să fie ambalate frumos, ci trebuia să fie cinstite, corecte şi sincere.

Reclama, ce să spun despre ea? Întotdeauna ne-a indignat, căci am ştiut de la bun început că era o minciună, iar în URSS până şi *soţartiștii,* care au folosit-o ca tehnică, au fost mai degrabă ironici şi distanţi.

Pe lângă faptul că fuseseră standardizate (ca peste tot), obiectele sovietice erau puţine la număr în raport cu ce era în societatea capitalistă şi aveau un fel de „raportare pozitivă faţă de lume”. Toate obiectele din casă, de la școală, de la hotel, de la grădiniţă, toate hainele şi uneltele aveau un fel de a te sluji, fără a avea pretenţii de la tine. Te slujeau fără a te pune într-o stare de concurenţă cu celălalt de lângă tine. Aceste obiecte mai degrabă te apropiau decât te îndepărtau de celălalt. Obiectele sovietice nu voiau să-ţi placă cu orice preţ şi nici nu se considerau unice. Ele erau mai degrabă modeste şi doreau să reprezinte doar ceea ce sunt. Obiectele din URSS erau asemenea eroilor sau cetăţenilor,

toţi eram în aceeaşi oală, în aceeaşi *komunalkă.* Toţi trăiam într-un soi de societate etică şi estetică prescrisă, iar obiectele îşi căpătaseră locul şi rolul lor ideal. Obiectele sovietice erau asemenea câinilor maidanezi cu care te împrietenești și-i iubeşti nu pentru calităţile lor excepţionale, ci pentru simplitatea şi modestia lor, pentru faptul că împarţi aceleaşi locuri, pentru că ai o mulţime de lucruri comune.

Odată cu trecerea timpului, obiectele sovietice au început să semene cu oamenii. Toate, asemenea oamenilor, trebuia să aibă un statut egal. Treptat, oamenii au început să se adapteze din mers. Asemenea lor, şi obiectele au avut o capacitate de adaptare extraordinară la realitate. Orice produs standard sovietic putea să se transforme şi să devină altceva. Au apărut reviste care te învăţau cum să remodelezi şi să reutilizezi obiectele. Hainele se remodelau şi se transformau, aparatele electrice la fel, radioul prindea unde pe care puterea nu le accepta. În casele cetăţenilor sovietici nimic nu dispărea, totul îşi schimba forma în alta. Practic, toată cultura sovietică s-a transformat, treptat, în acest model cu dublu standard *oficial-neoficial.* Dacă oficial fabricile sovietice produceau *n* cutii de conserve, neoficial se produceau în casele cetăţenilor sovietici alte *n* borcane de conserve. Totul începuse să fie structurat în acest fel. De fapt, standardizarea şi unificarea pe care le dorea sistemul nu s-au produs, ci mai degrabă totul s-a individualizat şi s-a depărtat de standard. Cultura sovietică trebuie privită şi înţeleasă în acest amestec perfect al *oficialului* şi *neoficialului.*

Obiectele din spaţiul sovietic au devenit şi ele *tovarăşi de drum* ai cetăţenilor sovietici. Lucrurile erau tovarăşii noştri, şi nicidecum marfa noastră. Toată dorinţa primei generaţii de revoluţionari şi intelectuali ai Uniunii Sovietice de a crea o etică ascetică în raport cu obiectele n-a putut rezista până la capăt. Încercarea de a nu

lăsa loc fetişizării obiectelor şi de a le da doar o întrebuinţare utilă a dat greş. Nici omul sovietic n-a rezistat în faţa ispitei şi tentaţiei „obiectului-marfă”. Dacă la început au existat un patos, un crez, o etică şi o estetică, în raport cu munca şi obiectele produse, iar mai târziu statul a fost nevoit să creeze mecanisme de control al acestui raport, începând cu anii ’70 interdicţia a început să se dizolve.

Cu toţii eram marcaţi atât de tradiţia culturală revoluţionară, cât şi de accentele educative în raport cu obiectele noastre cotidiene. Lucram şi noi, ca orice economie modernă, cu unităţi de măsură care se chemau ruble şi kopeici, adică bani. Cu toate că, psihologic, aveam un dispreţ fundamental faţă de aceste entităţi simbolice. Un dispreţ aproape visceral. Ştiam că aceste unităţi numite bani împărţeau lumea în cumpărători şi vânzători, iar la rădăcina lor se afla o mare nedreptate, o mare minciună pe care o acceptam convenţional. Pentru noi, în esenţa şi intimitatea noastră, era mai aproape procedeul de schimb natural al mărfurilor decât schimbul simbolic. Acesta corespundea mai bine cu ideile noastre despre adevăr, dreptate, sinceritate. Nu întâmplător, cetăţeanul sovietic spunea: „Am *luat* salam de la Alimentara 47” sau „De unde *ai luat* această haină?”. El folosea foarte rar termenul *am cumpărat. A lua* e mult mai reprezentativ pentru cetăţeanul sovietic decât *a cumpăra.*

Treptat, ţara noastră a început să se transforme într-o ţară de consumatori. Treptat, n-am mai iubit „obiectele noastre” şi ne-am îndreptat privirea spre „obiectele lor”. Am devenit o armată de consumatori. Are dreptate o bună cunoştinţă când spune că Uniunea Sovietică a murit datorită faptului că „armata consumatorilor a câștigat calitativ în faţa armatei producătorilor”. Peste tot în lume, clasa proletariatului era pe cale de dispariţie. Însă un stat care avea ca „forţă motrice” proletariatul n-avea cum

să mai trăiască atât timp cât proletariatul său devenise o banală clasă de consumatori.

Cuvinte precum *Volga, Jiguli, Batonciki, Buratino, Minsk, Dnepr, IJ Planeta, Ghematoghin, Gazirovka, Jiguleovskoe, Preaniki, Kefir, Jvacika, Belomor Kanal, Stolicinaia* sunt astăzi mărci/obiecte-erou care au un loc de cinste în memoria noastră. Nu le putem uita, aşa cum nu putem uita persoanele dragi din viaţa noastră. Ele au fost alături de noi şi la bine, şi la rău. Ele fac parte din marea aventura care se cheamă URSS.

Prezervativul sovietic

Raportul cetăţeanului sovietic cu obiectele a fost mereu mediat de ceva. Am observat mai târziu o chestiune interesantă, şi anume că un obiect se mediază cel mai bine prin restrângerea accesului la el. Cu cât un obiect este mai greu de găsit şi de procurat, cu atât devine mai dorit. Un obiect interzis devine un obiect foarte căutat. Obiectele interzise sau cele greu accesibile devin obiecte intime, obiecte-erou, obiecte-personalităţi, obiecte pentru care ţi-ai da viaţa şi pe care le ţii minte toată viaţa. Publicitarii habar n-au că interdicţia creează cea mai mare dependenţă. De aceea n-o să-i iert niciodată pe capitalişti că au distrus acest mecanism „sacru”.

Exista însă un obiect care se găsea greu, dar care făcea parte dintr-o categorie intimă aparte. El se numea prezervativ. Cu acest obiect eram într-o relaţie fie inexistentă, fie jenantă, iar acest lucru se datora în primul rând faptului că nu exista o educaţie clară în ceea ce priveşte viaţa sexuală. Educaţia sexuală se reducea la principii vagi şi abstracte, nu la cunoştinţe practice. Exista întotdeauna o jenă ideologică privind acest subiect. Ni se făceau doar aluzii asupra cunoştinţelor practice. În jargonul adolescenţilor, cuvântul *prezervativ* devenise unul peiorativ *(gandon).*

Vai de capul tău să fi fost etichetat cu un astfel de nume! Ar fi fost o mare tragedie. Aşa cum se aruncă un prezervativ după folosire, erai exclus din societatea ta dacă aveai o astfel de etichetă.

Acest obiect venea dintr-o altă lume. Era un corp străin ce aparţinea altei lumi şi cetăţeanul sovietic se simţea într-o relaţie

de profundă jenă cu el. Vă asigur că astăzi orice fost cetăţean sovietic educat până-n anii ’80 se jenează să ceară în farmacii sau în magazine acest obiect. El rosteşte cuvântul cu voce scăzută, cere acest obiect mai degrabă făcând aluzie decât formulând o cerere clară. Îl foloseşte cu mare scârbă, ba se gândește chiar să renunţe la plăceri mai degrabă decât să-l folosească. Conştiinţa de clasă a proletariatului nu se împăca nicidecum cu această cultură a prezervativului.

Existau totuşi prezervative sovietice, iar pe cutie erau trecute până şi instrucţiunile de folosire. Se găseau mai greu, iar calitatea şi mirosul lor nu te îndemnau să le cauţi. Astfel că se apela la cei care mergeau în străinătate, dar, cum ei erau puţini, şi prezervativele occidentale era foarte puţine. Cu pastilele anticoncepţionale lucrurile stăteau la fel. Aşa că trebuia să se revină la vechile principii sexuale revoluţionare. (Vezi capitolul „Sex în URSS [I]”.)

Sex în URSS (II)

Marii maeştri ai comunismului au fost prima gardă de revoluţionari, alături, firește, de Marx şi Engels. Ei au creat paradigma, adevăratul model. Iar Modelul a fost marele Maestru al Revoluţiei, Vladimir Ilici Lenin. Pentru cultura sovietică, el a fost un adevărat maestru *Jedy.* Tot ei ne-au învăţat nişte lucruri fundamentale şi despre sex.

Mai întâi, niciunul dintre ei – Lenin, Troţki, Buharin, Dzerjinski, Râkov, Kamenev, Zinoviev, Stalin etc. — nu avea soţie, cel puţin oficial, ci doar *tovarăşă de drum.* Aşa cum nici marile femei revoluţionare Klara Zetkin, Nadejda Krupskaia, Alexandra Kolontai, Inessa Armand nu aveau familii, în sensul tradiţional al cuvântului. Modelul era simplu, căci principiul era foarte simplu. Familia este o formă de organizare socială burgheză, ce presupune raporturi de putere şi deci inegalitate, asuprire. În primii ani postrevoluţionari, se ştia bine că sexul este necesar doar pentru procreaţie, şi în niciun caz pentru plăcere. Familia era o formă de organizare depăşită de noul nivel al conştiinţei de clasă a proletariatului. Relaţia dintre bărbat şi femeie era doar una de prietenie, de convieţuire, de conlucrare în vederea atingerii scopului comun al tuturor proletarilor: Comunismul.

Evident că acest principiu nu a ţinut mult în practică. Partidul a înţeles repede că era mult prea mult pentru fragila conştiinţă de clasă a proletariatului. Aşa cum *economia de război* s-a transformat repede în *NEP* (Noua Politică Economică), o combinaţie între capitalism şi comunism, care, la rândul ei, s-a transformat în economie *planificată,* şi familia a trebuit să revină la modelul vechi. S-a acceptat păstrarea acestei formule, însă

educaţia familiei trebuia să fie axată pe noile principii revoluţionare. Astfel, sexul a devenit unul dintre cele mai mari tabuuri sovietice.

De exemplu, eroul nostru Stirlitz, echivalentul sovietic al lui James Bond, este căsătorit şi fidel soţiei sale, spre deosebire de colegul său capitalist. Toate femeile îl iubesc, însă el îşi iubeşte doar propria soţie. Ea nu apare în film, ci doar o presupunem, căci avem referinţe. El este despărţit de ea de ani buni. Ea se află într-un oraş din URSS, iar el la Berlin. Bond, spre deosebire de Stirlitz, are câte o amantă în fiecare serie nouă şi nu se sfieşte în faţa camerelor de filmat să ne arate şi momentele sale intime. Ba uneori ne arată şi perversiuni, ca atunci când actul intim este ascultat sau înregistrat de Agenţie. Un act la care participă şi colaboratorii. Câtă neruşinare!

Stirlitz al nostru nu face aşa ceva. Există totuşi un moment în care lui Stirlitz i se organizează o întâlnire specială, conspirativă cu soţia lui. Un moment tandru şi intim. Poporul sovietic a fost sensibilizat profund, doar eroul nu-şi mai văzuse soţia de ani de zile! A fost sau nu interceptată acea întâlnire de Agenţia sovietică? Rămâne o taină. Această secvenţă seamănă izbitor de mult, cel puţin ca semnificaţie, cu secvenţa din filmul cu Bond *Lumea e prea mică.* Există un moment în care *Q* urmăreşte prin satelit activitatea eroului şi, la un moment dat, apare o pată roşie de căldură, care trimite direct la o apropiere dintre Bond şi amanta sa. Curiozitatea, atât a noastră, cât şi a angajaţilor Agenţiei, creşte, însă Q apasă discret pe buton şi imaginea dispare. Noi nu vedem actul sexual, dar îl presupunem, fiindcă avem indicii destul de clare. Acest lucru se întâmplă şi cu întâlnirea dintre Stirlitz şi soţia sa. Ni se arată o scenă într-o cafenea, ceea ce nu trimite direct la un act sexual, însă faptul că nu s-au văzut de atâta timp ne spune că se va întâmpla ceva.

Imaginea se stinge însă treptat şi se trece la o altă poveste. Şi ce dacă ni s-ar fi arătat un mic moment de intimitate şi corporalitate, doar erau soţ şi soţie? Le era permis. Nu ne este arătată continuarea, căci sexul este o interdicţie majoră, aşa ceva nu există în URSS. Ei bine, această întâlnire, fără elemente care ar fi trimits la un act sexual direct, a fost pentru poporul sovietic un moment de un puternic erotism. Din cauza interdicţiei maxime şi a scoaterii oricărui indiciu sexual, *întâlnirea* a continuat în mintea noastră, rezultatul fiind o adevărată producţie neoficială de imagini şi bancuri erotice pe acest subiect. Întâlnirea şi interdicţia au fost suficiente pentru a produce un erotism mult mai puternic, probabil, decât cel pe care l-am fi consumat văzând un soţ şi o soţie în pat.

Acest gen de povești se pot găsi la tot pasul. Cine sunt cei mai sexuali eroi ai folclorului sovietic? N-o să vă vină să credeţi! Un personaj despre care există poate cele mai multe bancuri legate de sex este Buratino (pe filiera feminină e Scufiţa Roşie), echivalentul sovietic al lui Pinocchio, eroul creat de Alexandr Tolstoi. Ce poate fi sexy la o banală păpuşă de lemn, „săracă cu duhul”, care se mişcă anapoda şi nici măcar nu are vârsta corespunzătoare? El mai are şi o colegă, Diuimovocika, iar relaţia lor este una copilărească. Dar ceva se întâmplă în imaginarul colectiv sovietic şi Buratino îşi capătă faima de *Buratino sex mashina.* Să fie de vină tocmai faptul că nimic din poveste nu trimite la sex? Sau tocmai faptul că, în intimitatea noastră, ştiam despre această interdicţie, acest tabu, şi atunci dădeam drumul imaginaţiei şi cream relaţii sexuale, mai ales acolo unde ele n-aveau şansa să existe? Probabil. Şi atunci ne legăm de nasul lung şi ascuţit al lui Buratino şi transformăm acest element absolut nevinovat într-un obiect sexual? Dumnezeu ştie ce s-a produs în minţile noastre, dar toţi cetăţenii sovietici ştiu că Buratino e o

adevărată *sex mashina,* mai tare decât Casanova sau Rasputin.

Să nu mai spun de apariţiile feminine din filmele sovietice. Când apărea o femeie pe ecran, fie ea activistă, revoluţionară, komsomolistă sau partizană, era urmărită cu mare atenţie. Ce avea să se întâmple? În principiu, nu se întâmpla nimic, cu toate că era mereu înconjurată de o armată de bărbaţi. Ce se putea întâmpla? Dar era suficient să-și suflece mânecile sau să se spele pe picioare în râu, că imediat secvenţa devenea un adevărat dezmăţ sexual, în minţile a milioane de cinstiţi cetăţeni sovietici. Cu sexul nu era de glumit. Astfel de momente erau adevărate orgii sexuale colective, căci la noi totul se făcea colectiv, totul în toate. În ciuda acestei forme de interdicţie şi a controlului asupra producţiei culturale, sexul nu numai că nu a fost exclus din viaţa cetăţeanului sovietic, ci chiar a ocupat un loc central. Aș putea spune că, pe cât de tabuizat a fost subiectul, pe atât de simplificate au fost relaţiile reale. Poate chiar mult prea simplificate. Uniunea Sovietică e poate una dintre puţinele ţări în care relaţia sexuală reală nu avea nevoie de o perioadă de preludiu şi, culmea, nu avea nevoie nici măcar de *discurs.*

Odată cu perioada de final a URSS, au apărut *starurile* noastre sovietice care ne-au arătat şi un act sexual complet şi variat. *Micuţa Vera* şi *Interdevocika* au fost adevărate revelaţii ale relaţiilor umane. Oamenii fac şi astfel de lucruri. Am văzut că se putea ca ea să fie deasupra partenerului. *Revoluţia nu are sfârşit* – cum spunea o lozincă sovietică. Aşa e. Paralel, începuseră să apară pe casete VHS filme precum *Emanuelle.* Vai, vai! Dar aceste filme mai degrabă ne atrofiau imaginaţia sexuală, în loc să ne-o îmbogăţească. Rămân în continuare la părerea că partea cea mai erotică a corpului sovietic era acel mic detaliu care se vede prin deschizătura de la nasture, ca să nu mai spun de gleznă. Ce poate fi mai sexy decât glezna mitralioarei Anka, ce se spală pe picioare

în râu şi pe care o vedem numai noi, poporul sovietic?

Lecţia de geografie

În școală am fost atras mai mult de istorie decât de geografie. Luptele, revoluţiile, războaiele şi tot ce aparţinea evenimentelor istorice mi se păreau fascinante. Botanica, biologia şi chimia nu făceau parte din preocupările mele. Ceea ce ţinea de „natural” nu mă atrăgea în aceeaşi măsură ca materiile „culturale”. Mă rog, aşa le împărţeam eu la vremea aceea. Geografia, aşa cum o cunoşteam eu înainte de a mă întâlni cu ea direct, făcea parte din categoria materiilor „naturale”. Pe undeva, aveam dreptate, geografia ca materie intra, după categorizarea mea, la cele „naturale”. Însă, când m-am întâlnit cu *Geografia Uniunii Sovietice,* am înţeles clar că această materie intră indiscutabil în categoria materiilor „culturale”. În URSS, geografia şi istoria fac un tandem de nedespărţit.

Am fost fascinat atunci când profesoara mea de geografie a atârnat pe un perete o hartă imensă a lumii. Imaginaţi-vă o hartă de doi metri pe patru metri sau ceva de genul acesta. M-a scos la tablă să arăt continentele şi ţara mea. Cu arătătorul în mână, un arătător suficient de lung ca să pot ajunge până pe la Marea Neagră cel puţin, am arătat continentele: America de Nord, America de Sud, Africa, Australia, Eurasia, Antarctica. Apoi am arătat conturul Uniunii Sovietice. Pentru prima dată am înţeles două lucruri esenţiale. Ceea ce cântam noi în corul școlii, care începea cu „Necuprinsă-i ţara mea natală.” şi care se termina cu „Liberă ca ea şi fericită/ Altă ţară-n lume nu cunosc”, era adevărat. Partea a doua nu o puteam garanta, căci încă nu văzusem alte ţări, dar prima parte era perfect adevărată. Când priveai harta lumii, nu puteai să nu observi o pată imensă, de

culoare roz deschis, pe care scria mare *U.R.S.S.* Iar când încercam să măsurăm diverse ţări cu şchioapa şi să le comparăm cu ţara noastră, toate celelalte ţări, cu mici excepţii, ni se păreau ridicole. Toată Europa era cât o regiune de-a noastră din Siberia, încăpea fără probleme acolo. Cine naiba să se pună cu noi? Dintre cei mai mari, China ne era prietenă, Brazilia ne simpatiza, Australia era doar un teritoriu, Canada ştia doar să joace hochei, în rest erau doar lemne de foc. Alţii? Păi, cam atât. Da, fireşte, americanii, duşmanii noştri declaraţi. Însă ei erau din ăia care intrau în război fie doar prin declaraţii, fie la sfârșitul războiului. Adică veneau doar să tragă focuri de artificii şi să bea şampanie. Nu întâmplător comentatorii noştri făceau o observaţie când era vorba despre soluţionarea unei probleme globale importante: „Şi curva de Americă se face că plouă”. Prin urmare, clar, şanse să ne batem cu America erau minime. Şi, cum noi eram pacifişti şi luptam pentru pace, totul rămânea la locul său. Tot datorită acestei lecţii de geografie am mai înţeles un lucru. Circula o întrebare cu iz ironic, stil *Radio Erevan,* care spunea: „Cu cine se învecinează Uniunea Sovietică?”. Iar răspunsul era simplu: „Cu cine vrea ea”. Ei bine, cine n-ar fi ştiut geografie ar fi fost tentat să interpreteze acest răspuns într-o manieră tendenţios politică. Noi, care ne însuşiserăm bine lecţia de geografie, ştiam că răspunsul avea un substrat pur geografic. Doar aveam o ţară imensă.

După prima lecţie de geografie ne-au cuprins pe toţi o dragoste şi mai mare faţă de ţara noastră şi o mândrie de nedescris. Eram mândri şi fericiţi că ne născuserăm în URSS, cea mai mare ţară din lume. Când eram prin Arhanghelskul veşnic îngheţat, când pe malurile Nevei, unde se afla frumosul Leningrad, când în lanurile mănoase din Kazahstan, când prin kișlakurile uzbece. Ba beam o apă bună la Borjomi în Caucaz, ba luam Transsiberianul ca să ajungem la lacul Baikal sau la Vladivostok, ba traversam munţii

Ural sau mergeam să vedem Pamirul. O diversitate ameţitoare. Cel mai mult îmi plăcea harta care ne arăta diversitatea popoarelor din ţara noastră, cu porturile naţionale şi casele tradiţionale. Toţi aveau însă în mână un steguleţ roşu. Toţi eram „fraţi pe veci”. Letonii, estonii şi lituanienii formau categoria celor care vorbeau o rusă cu un accent straniu şi pe care-i priveam cu un anumit respect. Caucazienii aveau o bucătărie excelentă şi ne-au învăţat să facem *șașlâc* (frigărui) şi să gătim carnea de miel. Armenii aveau coniac bun, iar toţi georgienii vorbeau rusa ca Stalin, adică exact aşa cum se scrie. Bieloruşii, ucrainenii şi ruşii erau toţi la fel şi le plăcea la nebunie vinul din Moldova. Iar Republica Sovietică Socialistă Moldovenească era, vorba poeziei: „Ca un strugure de poamă/ Stai pe harta Uniunii”. Mai erau popoarele alea cu ochi mici, care aveam impresia că nu vorbeau niciodată.

Un alt lucru care mă pasiona şi mă impresiona în acelaşi timp erau ştirile TV. Ce au ştirile cu geografia? Păi, pentru mine aveau o legătură directă. Voiam să fiu documentat şi să ştiu ce s-a mai întâmplat în ţara mea, pe toate meridianele ei. Voiam să ştiu dacă minerii din Donbas o duceau bine, dacă recolta de grâu din Kazahstan e sub control, iar construcţia BAMului (Magistrala Baikal-Amur) ţinea pasul, ce mai era pe la Boikonur, ce mai făceau păstorii din Uzbekistan şi cercetătorii de la Iliciovsk. Iar finalul era minunat. O melodie plăcută, cea mai frumoasă melodie pe care o auzisem vreodată era cea pe fondul căreia se spuneau datele meteo. Imaginaţi-vă, pe fondul acelei melodii, erai informat despre starea vremii de la Lvov şi până la Vladivostok, de la Marea Nordului şi până la Kârgâzstan. Vă daţi seama ce diversitate de temperatură? În aceeaşi ţară, în acelaşi timp, unii umblau în pantaloni scurţi, iar alţii în blănuri. Acelaşi lucru era şi cu fusul orar. Când unii se trezeau, alţii se culcau. În aceeaşi ţară şi în

acelaşi timp. Un lucru pe care nu-l înţelegeam niciodată era faptul că, ori de câte ori ascultam ora exactă, când se anunţau toate fusurile orare, în Arhanghelsk era mereu miezul nopţii. Din cauză că prezentatorii de la meteo nu foloseau cifre, ca în celelalte cazuri, ci expresia *miezul nopţii,* pentru mine *Arhanghelsk* şi *miezul nopţii* deveniseră sinonime.

Când am început să călătoresc, am înţeles şi mai bine imensitatea ţării mele. Când începi să călătoreşti în spaţiul sovietic, trebuie să ştii că distanţele nu se măsoară în kilometri, ci în ore şi zile. Nimeni nu ştie câţi kilometri sunt de la Chişinău până la Moscova, însă fiecare cetăţean al RSSM ştie că trenul face 36 de ore, iar avionul o oră şi 45 de minute. Nimeni nu ştie câţi kilometri sunt de la Moscova la Vladivostok, însă toţi ştim câte zile se face cu Transsiberianul. Când eram copii şi voiam să folosim un grad maxim de comparaţie, să spunem că un anumit lucru era extra, super etc., ziceam că e „sfârșitul geografiei”.

Dansul în URSS

Şi noi am dansat în ţara noastră. Deşi primele noastre mişcări au fost pe sunet de marş – *Internaţionala* şi *Varșoveanka* –, deşi ţara noastră trecuse prin multe clipe de încercare, noi am ştiut să ne mişcăm şi pe alte ritmuri. Ne-am mişcat şi am dansat pe o mare diversitate de muzici, în ciuda tuturor interdicţiilor şi greutăţilor.

În URSS a existat un dans, dacă-l putem numi aşa, care se chema balet. Era dansul elitei, care nu se dansa, ci se privea. El a devenit, cu timpul, una dintre emblemele culturii oficiale sovietice. În Occident se ştia că în URSS, pe lângă rachete şi sport, mai exista şi balet. Toţi capitaliştii ne respectau. Duşmanul occidental se preda mai uşor la un salt al balerinei Pliseţkaia decât la marşul cadenţat al Armatei Roşii. Baletul a fost o artă şi o armă de o fineţe şi o eficacitate zdrobitoare. Păcat că nu a existat un front deschis în acest domeniu, ca să vă daţi seama de eficienţa unei astfel de arme. De asemenea, păcat că sovieticii n-au înţeles că trebuie să investească mai mult în acest gen de arme decât în rachete. În faţa baletului şi a muzicii, capitaliştii ar fi capitulat cu uşurinţă.

Pe de altă parte, dacă noi îi atacam cu baletul clasic, ei ne atacau cu arme la fel de eficiente. Am început să fim invadaţi de *charleston, shimmy, tango, flamenco, foxtrot.* Nimeni nu ştia de unde vin şi ce vor aceste dansuri, dar toţi ascultau jazz şi dansau în diverse spaţii şi stiluri. Lunaciarskii, omul responsabil cu ideologia culturală, a trebuit să ia măsuri. El spunea despre *charleston*: „Am văzut acest dans şi îl consider respingător şi dăunător”. Din păcate sau din fericire, poporul avea o altă părere.

După vizita sa în SUA, Maxim Gorki a declarat că foxtrotul este „muzica graşilor”; poporul însă îl adora.

În anii ’60, s-a intrat într-o altă fază. A început o adevărată mişcare educativă, de învăţare a dansurilor de bal (de societate). Interesul faţă de aceste dansuri exista, aşa că directiva a venit: „Să se creeze dansurile *noastre* de bal”. Şi s-au creat. Au apărut variantele noastre de dans, precum *lirica rusească, sudarușka, kukareku, iolocika, pingvin* şi un oarecare *terikon.* Însă aceste dansuri erau puternic concurate de cele deja existente, precum şi de noile apariţii. Din RDG ne-a venit un dans numit *lipsi,* iar din Finlanda *letca-enca.*

Adevărata explozie de modele de mişcare a reprezentat-o rock’n-rollul, o explozie care avea să schimbe dansul şi mentalitatea nu numai în SUA, ci şi în URSS. *Stiliaga* l-au îmbrăţişat şi l-au naturalizat. Diferenţa dintre rock’n-rollul american şi cel sovietic consta doar în limba în care se cânta. În Uniunea Sovietică nu se cânta aproape nimic într-o altă limbă decât în rusă ori în limba unui popor „conlocuitor”. Orice se prelua se adapta în limba ţării. Foarte rar auzeai melodii într-o altă limbă. Aşa că rock’n-rollul devenise şi el unul de-al nostru, sovietic, cu toate că acordurile şi ritmurile erau universale.

Dintre dansurile cunoscute au mai fost *sheiku,* ce a făcut mari furori la vremea sa, dansurile stil *disco,* precum şi cele melodioase care se dansau în perechi, pe care noi le comandam ca *medliak.* Mai târziu, în anii ’80, au apărut tot felul de *break dance* şi alte exaltări în stil rock.

Şi a venit *Perestroika,* ce i-a despărţit pe cei care ascultau muzică de atitudine, protestatară de cei ce ascultau muzică de consum.

Muzica de zi cu zi şi rockul sovietic

Poporul sovietic a fost un popor foarte muzical. În școală ne înnebuneau cu repetiţiile de la cor, iar şcoala de muzică devenise aproape obligatorie. Exista o adevărată modă ca părinţii să-și dea copiii la o școală de muzică. Era o școală de şapte ani, la care mergeai de două ori pe săptămână. Mergeai şi făceai ore de pian, chitară sau vioară, în funcţie de ce instrument alegeai. Şi nu mai zic de repetiţiile obligatorii de acasă. Zilnic aveai ore în care trebuia să exersezi. Era imposibil ca într-un grup de prieteni să nu existe cineva care să nu ştie să cânte la un instrument. În ce priveşte chitara, aproape toată lumea ştia acordurile de bază.

N-are rost să vă spun despre muzica elitistă, despre marii compozitori şi interpreţi sovietici. Toată lumea ştie ce școală redutabilă de muzică aveau sovieticii. Paralel însă, existau multe alte genuri muzicale, devenite populare, pe care poporul sovietic le admira şi în care se regăsea. A existat muzica uşoară, care era muzica de masă oficială. Cine n-a auzit de Alla Pugaciova! Ea a fost diva sovietică prin excelenţă, iubită şi apreciată de masele largi. Toată lumea ştia pe de rost fiecare cuvânt din *Arlechino,* unul dintre cele mai faimoase şlagăre ale sale. După ce steaua URSS s-a stins, steaua divei a continuat să strălucească. A început o a doua viaţă şi azi tot pe primele pagini ale cotidienelor ruseşti o găseşti.

La sfârșitul anilor ’60 apăruse un alt fenomen muzical de masă. În aceşti ani, câţiva dintre poeţi, actori şi muzicieni încep să-și interpreteze propriile creaţii, folosind doar o chitară acustică. Aşa apare stilul *barzilor.* Printre cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai acestui stil sunt Vladimir Vâsoţki, Bulat Okudjava şi Alexandru

Rozenbaum. În ciuda faptului că nu erau atât de mediatizaţi precum cântăreţii de muzică ușoară, iar textele erau mult mai pretenţioase, în câţiva ani ei vor deveni adevăraţi idoli. Reuşeau să facă un număr incredibil de turnee prin ţară. Au reuşit cel puţin două lucruri importante: să impună o calitate foarte ridicată a textelor, căci ei se numărau şi printre cei mai buni poeţi ai ţării, şi să creeze o legătură directă şi complexă cu publicul. Concertele lor erau mai mult decât nişte simple concerte: se citeau versuri, se comenta, se cânta. Când a murit Vladimir Vâsoţki, în 1980, cu puţin timp înainte de Olimpiada de vară de la Moscova, moment în care controlul asupra evenimentelor crescuse semnificativ, ţara a paralizat. Nu cred că mai existase ceva asemănător de la moartea lui Stalin. Dacă înmormântarea lui Stalin a fost modelul funeraliilor oficiale, înmormântarea lui Vâsoţki a fost modelul funeraliilor neoficiale. Oricât a încercat statul să controleze evenimentul, n-a reuşit. Din toată ţara au sosit la Moscova mii şi mii de oameni ca să-și ia rămas-bun de la inegalabilul Vladimir Vâsoţki.

Un rol important în muzica sovietică l-a jucat, fără doar şi poate, rockul sovietic. „Rockul sovietic” e o combinaţie de cuvinte care sună foarte straniu, dar care a existat totuşi. Mai întâi a fost rock’n-rollul, după care a apărut rockul. Fenomenul se dezvoltă începând cu anii ’60. Apar primele trupe care se cheamă oficial şi generic *VIA,* adică trupe vocal-in- strumentale. Prima trupă cu adevărat semnificativă care va deveni una dintre legendele rockului sovietic este *Maşina Vremeni.* Anii ’70 înseamnă o adevărată explozie a apariţiilor de trupe în URSS. Trei oraşe se vor bate pentru titulatura neoficială de capitală a rockului sovietic: Moscova, Leningrad şi, culmea, Sverdlovsk, un oraş mai puţin semnificativ din punct de vedere cultural. Se pare că Leningradul a câștigat această bătălie. Când, înainte de Olimpiada de la Moscova, autorităţile au decis să cureţe oraşul de „elementele

îndoielnice”, acestea fiind „motivate” să părăsească oraşul, multe trupe rock au fost nevoite să activeze în alte oraşe. Atunci Leningradul începe să ia un avans în faţa Moscovei.

În anii ’70 apar trupe precum Akvarium, DDT, Krimatoria, Kino, Auktyon, Zvuki Mu, Nautilius Pompilius (poate cele mai prolifice trupe rock din URSS), Mifî, Urfin Djius, Strannâe Igrî, Alisa, Noli, Agata Kristi, Ciaif, Mumii Troli, Bravo, Ţentr, Brigata C şi multe altele. În prima fază, fenomenul se manifestă prin ceea ce se va numi „concerte de apartament”, care au loc în diverse locuri neoficiale, fără aprobări speciale sau publicitate. Totul este ascuns, evenimentele sunt cunoscute numai de cei iniţiaţi. Casetele circulă în copii proaste, se dau din mână în mână, iar textele se multiplică prin copierea lor manuală. Apare un adevărat curent alternativ. Treptat, ele încep să concerteze în cluburi, baruri, școli, case de cultură etc. Statul a fost iniţial destul de îngăduitor cu aceste manifestări. Situaţia devine paradoxală şi ironică. Să vezi o trupă cu numele Politbiro (Biroul Politic), în care cântau câţiva dintre fiii unor persoane importante din nomenclatura comunistă, cu plete şi haine deocheate, în săli unde pe pereţi erau atârnate portretele lui Marx şi Lenin.

Începând cu anii ’80, putem vorbi deja de festivaluri neoficiale de muzică rock care au loc la Leningrad. În 1982 are loc aici înregistrarea primei organizaţii a cântăreţilor de muzică rock amatori. Odată cu dezvoltarea „socialismului cu faţă umană” şi epoca *glasnosti,* fenomenul rock nu mai poate fi controlat: concerte peste concerte, festivaluri şi turnee prin ţară. Generaţia tânără alege rockul, rockul sovietic.

În această perioadă apar cele mai faimoase albume. Kino scoate *Ultimul erou* şi *Grupa de sânge,* Nautilius Pompilius scoate *Despărţirea* şi *Kneazu liniştii,* Alisa înregistrează *Energia,* Zvuki Mu scoate *Lucrurile simple,* DDT scoate *Eu am primit acest rol,*

Grajdanskaia Oborona scoate *O sută de ani de singurătate, Instrucţie pentru supravieţuire,* Agata Kristi scoate *Al doilea front,* iar Ţentr scoate *Centromania.*

Cum se multiplicau şi cum se transmiteau informaţiile? Existau mai multe metode de înregistrare şi stocare a muzicii. Să nu credeţi că o ţară ca URSS, ce trimitea rachete în cosmos, aflată în plină perioadă de progres stiinţifico-tehnologic, nu avea câţiva specialişti, mari *fani* ai rockului, care să nu fie în stare să creeze aparate pentru producerea neoficială de viniluri. Aceşti specialişti au inventat o modalitate simplă. De pe posturile de radio gen Europa Liberă şi Vocea Americii, care transmiteau muzica vremii din ţările occidentale, aceasta era înregistrată pe casetofoanele deja existente. Apoi se transpunea cu ajutorul acestor aparate inventate pe filmele de radiografii pulmonare sau de alt gen. Aşa că pe imaginea *coastelor* tale puteai înregistra trupa The Beatles. Aveai nevoie de mai multe filme, mergeai de mai multe ori la spital sau apelai la alte tehnici de achiziţionare a acestor filme. Dacă nu ştiai pe cineva care face astfel de înregistrări, atunci mergeai la *piaţa neagră* şi cumpărai *coaste.*

În ceea ce priveşte specificul rockului sovietic, aș evidenţia câteva aspecte. Nu cred că este ceva foarte diferit faţă de ceea ce s-a întâmplat în cealaltă parte a lumii, însă în URSS a existat întotdeauna obsesia de a nu copia, de a nu reproduce, ci de a crea ceva autentic, specific. Era atât un orgoliu imens în acest domeniu, cât şi credinţa în specificul culturii, al spaţiului, al limbii etc. De aceea, în ciuda faptului că foarte multe trupe şi veterani ai rockului occidental erau foarte apreciaţi şi iubiţi, nimic nu poate fi comparat ca popularitate cu legendele rockului sovietic.

Fireşte că rockul sovietic era şi el orientat către publicul tânăr. Există, de exemplu, o obsesie a rockului sovietic faţă de text. Textul trebuie să fie o adevărată poezie. Textele marilor trupe se

citeau şi ca poezie, puteau fi separate de muzică, aveau forţă şi în afara muzicii. Textul trebuie să spună ceva, ceva fundamental. De aceea, duşmanul de moarte al rockului era *papsaua,* adică muzica ieftină, comercială, care nu spune nimic. O altă trăsătură esenţială este critica, fie ea socială sau politică. Rockul a reuşit pentru prima dată în mod serios să problematizeze lucruri pe care nimeni, niciodată, nu le-a spus în mod serios public. Ei nu aveau probleme în mod direct cu limbajul oficial, cu puterea comunistă, aşa cum o făceau disidenţii, ci cu puterea şi prostia sistemului dincolo de ideologia concretă. Ei au reuşit să arate mult mai eficient probleme majore ale ţării, fără să intre într-un conflict ideologic deschis, şi să arate cauze mult mai profunde decât o trimitere directă la limba de lemn a ideologiei comuniste sau anticomuniste bine cunoscute. De asemenea, trupele rock sovietice erau lipsite de vedetismul unor personalităţi unice. Poate de aceea o mare parte dintre ele activează cu acelaşi succes şi în prezent, iar producţia lor din perioada comunistă este la fel de valabilă şi astăzi.

La sfârșitul anilor ’80, încep să apară filmele scandaloase şi de mare succes, care problematizează domenii delicate, precum *ASSA, Trandafirul negru emblema tristeţii, trandafirul roşu emblema iubirii* şi *Igla,* cu muzică din repertoriul trupelor rock faimoase. Trupele încep să aibă posibilitatea de a-și înregistra albumele în studiouri din străinătate, iar concertele de pe stadioane devin tot mai profesioniste. La sfârșitul URSS, rockul sovietic îşi trăia perioada de glorie, noi fredonam zi şi noapte melodiile lor, iar casetofoanele de proastă calitate învârteau la nesfârșit muzica trupelor noastre favorite. Puteţi citi mai jos câteva versuri, iar dacă nu vă interesează, puteţi trece direct la următorul capitol, în care se va vorbi despre *dezgheţul* vesel al lui Hrusciov. (Textele sunt traduse de tovarăşul Mihail Alexeevici

Vakulovski.)

***Tren în flăcări* (Akvarium)**

Colonelul Vasin a venit pe front
Cu soţia sa tânără şi frumoasă.
Colonelul Vasin și-a chemat regimentul
Şi a zis: „Să plecăm acasă”.
Suntem deja în al saptezecilea an de război;
Că viaţa e o luptă ne-au învăţat,
Dar după noile date ale serviciilor secrete
Noi cu noi înşine ne-am luptat.
Am văzut generali.
Ei mănâncă şi beau moartea noastră.
Copiii lor îşi ies din minţi
Nemaiavând ce să-și dorească.
Iar pământul zace-n rugină,
Bisericile s-au transformat în cenuşă,
Şi, dacă vrem să avem unde să ne mai întoarcem,
E timpul să ne întoarcem acasă.
Acest tren e în flăcări,
Nu mai putem zăbovi,
Acest tren e în flăcări
Şi nu mai avem unde fugi.
Acest pământ a fost al nostru
Până am intrat în război,
Va muri dacă va deveni al nimănui,
E timpul să ne luăm acest pământ înapoi.
Iar în jur ard torţe.
Aceasta e adunarea unităţilor noastre moarte.
Şi oamenii care i-au împuşcat pe taţii noştri
Îşi fac planuri cu ai noştri copii.
Pe noi ne-au născut în sunet de marş.
Pe noi ne-au speriat cu închisoarea.
E de ajuns să ne târâm pe burtă însă,
Noi deja ne-am întors acasă.
Acest tren e în flăcări,

Nu mai avem ce aştepta.
Acest tren e în flăcări
Şi nu mai avem unde fugi.
Acest pământ a fost al nostru
Până am intrat în război,
Va muri dacă va deveni al nimănui,
E timpul să ne luăm acest pământ înapoi.

***Generaţia mea* (Alisa)**

Două mii şi treisprezece luni
Sacrificate pentru un joc absurd,
Dar lumina stelei care a dispărut
Mai e încă lumină.
Ţie ţi-e foarte greu să crezi,
Drumul tău e de la acest perete până la peretele acesta.
Răspunde:
M-ai înţeles sau nu?
Din păcate, sunt slab, aşa cum a fost şi martorul ocular
Al întâmplărilor de pe muntele Pleşuv.
Eu pot să prevăd,
Însă nu pot să prevestesc.
Dar, dacă vei vedea cumva
Ochii mei la fereastra ta,
Să ştii,
Am venit să nu te las să dormi.
Generaţia mea tace la colţuri,
Generaţia mea nu îndrăzneşte să cânte,
Generaţia mea simte durere,
Dar iarăşi sub bici e nevoită să intre.
Generaţia mea se uită în jos,
Generaţia mea se teme de ziuă,
Generaţia mea noaptea veghează,
Iar dimineaţa se devorează.
Ziua verde-albastră
S-a ridicat de unde-a trecut furtuna.
Ce sărbătoare frumoasă,
Dar se simte clar lipsa noastră.

Ţi-e greu să te hotărăşti, te-ai obişnuit
Să cântăresti pentru, să cântăresti împotrivă.
Înţelege,
Eu îţi dau o şansă. A fi viu e meseria mea,
Asta e o semeţie, dar asta e în sângele meu.
Eu pot să citesc în nori
Numele acelora care ar putea să zboare.
Şi, dacă vreodată
Vei simţi săgeţile Marii iubiri,
Să ştii,
Am venit să te ajut să te ridici.

Porcul pe curcubeu **(DDT)**

Pe cer un curcubeu atârna, iar pe el o scroafă stătea
Şi cu ochi de privighetoare de sus totul urmărea.
Scroafo, tu cum ai putut zbura atât de sus,
Cum de ai ajuns într-un loc atât de călduţ?
Şi scroafa mi-a grohăit: „Mare fraier eşti, amice,
Nu ştii ce e viaţa, prostănace, fără pile n-ai ce face.
Asta nu e mare treabă, un mistreţ un loc cald pe soare mi-a promis,
Iată unde voi trăi ca-n vis.
Mistreţul mi-a spus că pe pile, cu o mită potrivită
Până la sfârsitul vieţii o să-mi ajungă acolo ghindă".
Încărcat de sfaturi folositoare, eu am mers pe propria cale,
Iar de pe curcubeu se scurgeau lăturile, de toate culorile.

Discuţie telefonică secretă
între centru şi provincie **(DDT)**

— Alo, Centrul, vorbeşte Provincia.
La noi totul e-n regulă.
Am trimis trei sute de vagoane.
Alo, dictez pe litere – trei sute:
Taghir, Rustik, Ildar, Said, Talgat,
Akbuzat...
Programul progresează.

Totul e-n regulă.
Degrabă vom mai trimite.
Animalele se înmulţesc bine.
Recepţionat.
— Alo, Provincia, vorbeşte Centrul.
Am înţeles, aşteptăm carnea.
Vă trimitem două vagoane de încălţăminte.
Repet pe litere – două:
„Dinamik”, „Duminică”, „Acvarium”…
— Alo, Centrul!
La noi totul e-n regulă, totul e-n regulă.
Provincia
Aşa că prin părţile noastre
Domneşte liniştea și-i pace,
Bălegarul de bocanci e pupat,
Cineva lângă râu e udat,
Un grup de soldaţi eliberaţi
Pe fete de șolduri le trag,
Înjură slujba de mamă
Şi după dulăi aleargă.
Garduri, străzi, case,
Din nou n-au adus filmul,
Ieri şeful clubului a înnebunit
De la plictiseala fără sfârșit.
Iată un tractor care purcei striveşte,
În satul vecin e iarbă bună, se vorbeşte.
Toată noaptea în primărie s-au auzit paşi,
A venit un ordin: „Săditi ananași!”.
Iar pe cerul albastru, ca un sfânt,
Zboară un cocoș prăjit,
L-a murdărit de sus pe un mucos,
Dispare după norul gros.

***Steaua cu numele „Soare”* (Kino)**

Zăpadă albă, gheaţă gri
Pe pământul crăpat de secetă,

Pe el ca pe o pătură peticită
Oraşul ca un labirint de drumuri.
Iar deasupra oraşului plutesc nori
Acoperind lumina cerului,
Deasupra oraşului – un fum galben.
Oraşul are două mii de ani trăiţi
Sub lumina stelei
Cu numele Soare...
Şi de două mii de ani e război,
Război fără motive.
Războiul e treaba tinerilor,
Leac împotriva ridurilor.
Sânge roşu, roşu aprins
Peste o oră e doar pământ,
Peste două-i cu iarbă şi flori,
Peste trei – iarăşi e viu
Şi încălzit de razele Stelei
Cu numele Soare...
Şi noi ştim că mereu a fost aşa,
Că iubim, că asta-i Soarta,
Cine trăieşte după legi străine
Şi cine de tânăr va muri.
El nu-şi aminteşte de cuvântul *da* şi de cuvântul *nu*
Nu-şi aminteşte nici de grade, nici de nume.
Şi e în stare să ajungă la stele,
Neluând în seamă că e doar un vis,
Şi să cadă, ars de Steaua
Cu numele Soare...

Fetiţa mică **(Krematory)**

Fetiţă mică cu privire de lupoaică,
Şi eu am încercat să mă sinucid odată,
Şi eu am zăcut în cada însângerată
Şi am înghiţit tăcut fum de marijuana.
Uite ce paşnic vacile mestecă
Şi ce cristalini sunt munţii luminaţi.
Noi vom smulge stâlpi, vom muta graniţe,

Ah, fetiţă mică cu privire de lupoaică.
Dormi liniştită, trecutul uită.
Casa în care ai trăit e părăsită şi pustiită.
Cu blană vor fi acoperite plăcile cavoului
Fetiţei mici cu privire de lupoaică.

Glob de culoarea kaki **(Nautilus Pompilius)**

am fost incolor am fost foarte curat
am fost transparent am devenit absolut alb
se pare că cineva a hotărât că e iarnă şi m-a acoperit cu cretă

să fi fost alb dar să fi fost totuşi curat
fie şi rece dar totuşi cu privire clară
dar cineva a hotărât că-i război şi m-a acoperit cu negru

eu văd culoarea dar eu aici n-am fost
eu aud culoarea eu simt culoarea
nici nu vreau să ştiu de cei ce deja colorează cerul
eu văd cântecul în depărtare dar aud doar
marş marş stângul
marş marş dreptul
n-am văzut mulţime mai groaznică
decât mulţimea de culoarea kaki
să fi fost negru să fi fost chiar însuşi dracu'
dar cineva de seamă ce mereu vrea să atace
a ordonat să ies din vară şi m-a băgat în kaki

eu văd fumul dar eu aici n-am fost
eu aud fumul eu simt scrumul
eu nici nu vreau să ştiu de fiara
care va arde cerul

eu văd cântecul în depărtare dar aud doar
marş marş stângul
marş marş dreptul
n-am văzut tablou mai prostesc

decât un glob de culoarea kaki
marş marş stângul
marş marş dreptul
marş marş stângul
marş marş dreptul

***Ea trece prin viaţă râzând* (Maşina Vremeni)**

Ea trece prin viaţă râzând.
E vaporoasă ca vântul şi niciunde în lume
Ea nu se va face de ruşine.
Metodă sigură de a fugi de probleme – de parcă n-ar fi:
În toate vede lumina de zi!
Ea trece prin viaţă râzând.
Se întâlneţte şi se desparte
Fără să se întristeze
Că întâlnirile-i sunt unice, iar despărţirile – imediate.
Şi noile chipuri
Se grăbesc să se topească
În cercul difuz
Cică de amici şi amice.
Şi noile chipuri
Se grăbesc să se topească
În cercul difuz
Cică de amici şi amice.
Ea trece prin viaţă râzând.
În vizită ea e la fel de distinsă
Ca acasă, unde totul i-e familiar.
Norocul e cu ea, viaţa i-a reuşit.
Şi toţi, fără excepţii,
Se întorc încântaţi după ea.
Şi nici nu observă
Cum nopţile plânge
Cea care trece prin viaţă râzând.

Şi a venit ultima perioadă a URSS, în care au apărut trupe cu o muzică de consum. A apărut primul mare fenomen numit *Lascovâi*

Mai, în care câţiva puştani adunau la un concert mase imense care întunecau orizontul. Cu un ritm tot mai cadenţat se închideau uzinele şi fabricile sovietice, iar cu un alt ritm, tot mai rapid se deschideau fabricile de producţie de „stele”. De la pasiunea pentru Utopie ne-am aruncat cu o pasiune nebună pentru Real.

Dezgheţul vesel al lui Hrusciov

La moartea lui Stalin poporul a plâns. Murise *tătuca.* Mult mai puţini la număr s-au bucurat, iar alţii s-au îngrijorat. Era şi cazul, dacă ne gândim ce personaje se aflau în anturajul lui Stalin. În ciuda realităţii, la putere a venit un personaj care semăna mai degrabă cu un *strumf* din poveştile nordice decât cu un *Gensek* sovietic. Mereu cu un zâmbet de ţăran ştrengar, veşnic pus pe glume sau pe gafe memorabile (dacă ne gândim numai la discursul de la ONU din ’60, când a ameninţat cu pantoful în mână: „Las că vă arăt eu, f... —vă mama voastră de imperialişti”), el, Nikita Hrusciov, aducea o speranţă a schimbării. Ca niciodată vorba lui Stalin începea să fie actuală: „Viaţa a devenit mai bună, viaţa a devenit mai veselă”. Începuse dez*gheţul.* După iarna stalinistă venise primăvara hruscioviană. Şi, cum în URSS iernile sunt foarte grele, primăvara e aşteptată cu mare ardoare.

Ce a însemnat *dezgheţul*? El a însemnat congresul al XX-lea al PC al URSS, din 1956, şi raportul secret prin care se denunţa cultul personalităţii. El a însemnat speranţă, rediscutarea principiilor socialismului, reașezarea lui pe alte principii decât cele totalitare, condamnarea stalinismului, condamnarea stereotipurilor ideologico-birocratice, revenirea la un leninism romantic, reîncercarea de a înţelege ţara în care trăiam şi un mare avânt al libertăţii individuale şi al creativităţii intelectuale. Era timpul să gândim altfel, să procedăm altfel, să trăim altfel. În anii ’60 începuseră să fie promovate alte repere valorice. Trebuia să trăim şi să gândim liber şi cinstit, să nu acceptăm *indicaţii* şi să nu ne temem de presiuni. Începuse să se modifice însuşi principiul autorităţii.

În ciuda faptului că această libertate îngrijora oarecum puterea, care încerca să controleze cursul lucrurilor, cultura sovietică s-a dezlănţuit de o manieră exemplară. În această perioadă a *dezgheţului,* se retipăresc şi se oferă acces liber cărţilor şi autorilor interzişi în perioada stalinistă. Autorii etichetaţi cu ceva timp în urmă ca elemente burgheze acum erau la îndemâna oricui. Esenin, Ahmatova, Ţvetaeva, Babeli, Zoscenko, Bulgakov puteau fi citiţi liber. Puteai să asculţi Şostakovici ori Prokofiev, să citeşti din Maierhold. Ba mai mult. Pe lângă faptul că aveai acces la cărţi şi opere care mult timp fuseseră interzise, în ţară a început o producţie culturală de o cu totul altă factură: o literatură curajoasă, socială, care chestiona şi problematiza diverse domenii ale vieţii. Leonid Maksimovici Leonov publică *Pădurea rusă,* V.V. Dudinţev scrie *Pâinea noastră cea de toate zilele,* Grannin *Căutătorii,* Feodor A. Abramov scrie *Fraţi şi surori,* Aleksandr Trifonovici Tvardovski scrie *Teorkin pe lumea cealaltă,* iar Soljeniţân publică faimoasa *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici.*

A existat în acea perioadă o revistă care a făcut o adevărată carieră cultural-politică şi care a devenit punctul de referinţă al valorilor culturale autentice. Această revistă, condusă de Tvardovski, se chema *Novâi Mir (Lumea Nouă).* Aici se publicau cele mai curajoase şi mai polemice texte. Aici se puneau în discuţie teme greu de acceptat, la doar câţiva ani de la moartea lui Stalin. Până şi azi acest lucru pare incredibil.

În oraşele importante ale ţării se montează piese-eveniment. La teatrul Sovremienik din Moscova se joacă piesele *Regele gol, Veşnic vii* şi *Puricele* lui Maiakovski. Apar filme precum *Zboară cocorii* al lui Kalatozov, care are un mare succes la Festivalul de film de la Cannes. Încep să apară adevărate fenomene literare de masă, lecturi publice de poezie cu un succes imens la public. Cei care au dat tonul au reprezentat troika poeziei sovietice a vremii:

Evtușenko, Voznesenski şi Rojdestvenski. Au apărut barzii poeţi, precum Bulat Okudjava şi Vladimir Vâsoţki, care în scurt timp aveau să devină adevăraţi idoli. Totul era mult prea frumos.

Gustul libertăţii se simte însă cu adevărat numai atunci când apar şi restricţii suficient de puternice. În această perioadă, paradoxal de liberă, apar şi primele semne ale restricţiilor. Hrusciov, în stilul său brutal inconfundabil, anunţă intelectualitatea că nu trebuie să se îndepărteze de „linia trasată de Partid". Lui Andrei Platonov i se interzic cărţile *Cevengur* şi *Kotlovan,* lui Grosmann i se interzice *Viaţa şi soarta,* iar lui Bulgakov *Maestrul şi Margareta,* un roman cu o lungă istorie în domeniu. Cele mai multe valuri le face însă interzicerea romanului *Doctor Jivago* al lui Pasternak, laureat al premiului Nobel pentru literatură.

Mai există un eveniment foarte important ce devine paradigmatic pentru ceea ce se întâmpla în această perioadă. Perioada *dezgheţului* a fost paradoxală tocmai datorită acestui joc dintre *libertate* şi *interdicţie.* Acest dublu discurs va crea un întreg mecanism de producţie culturală, de comportamente sociale, de mod de gândire. Pe de o parte, libertatea de expresie, critica regimului stalinist, libertatea creaţiei, iar pe de alta, tendinţa de a controla acest proces, de a înlătura elementele „deviaţioniste", cele care se îndepărtează de la linia Partidului. Acest joc, din punctul meu de vedere, a fost cel mai productiv şi mai eficient stimulent al producţiei culturale sovietice. A fost o perioadă mult mai eficientă chiar şi decât cea de după căderea comunismului. Libertatea postcomunistă a anilor '90 a creat mai degrabă un mare gol şi ne-a arătat că nu poţi produce cultură având doar libertatea. Dacă perioada stalinistă a fost una dintre cele mai sărace perioade din punct de vedere cultural, în perioada lui Hrusciov se declanşează un mecanism extrem de eficient. Dacă

privim mai atent la ce s-a întâmplat în ţările din lagărul socialist, vom vedea cu uşurinţă că ţările cu un regim totalitar excesiv au fost ţări cu o producţie culturală nesemnificativă şi secundară, în raport cu ţările în care acest joc dintre libertate şi interdicţie a funcţionat. De asemenea, ceea ce s-a numit libertatea democratică postcomunistă nu a fost un garant al dezvoltării culturii.

Să revenim însă la evenimentul-model de care voiam să povestesc. În anul 1962, Nikita Hrusciov vizitează, cu tot alaiul său, o expoziţie de artă, lucru absolut neobişnuit pentru un *Genseka* sovietic. Expoziţia are loc la Manej, în Moscova, şi prezintă, pe lângă artişti din vechea generaţie, şi o generaţie tânără şi curajoasă de artişti, numiţi conceptualiști. Apariţia neaşteptată a lui Hrusciov a uimit şi a contrariat pe toată lumea. Acesta era stilul inconfundabil al lui Nikita Hrusciov. A venit, a privit şi s-a dezlănţuit. „Cei cu rahatul ăsta de câine?", urlă Hrusciov. „Ce-i cu voma asta? Până şi un măgar ar putea picta cu coada sa ceva mai bun." Şi, întorcându-se spre Ernst Neizvestnâi şi grupul de artişti, rosteşte una dintre faimoasele sale perle: *„Pidarasî"* adică „Poponarilor". Ernst Neizvestnâi i-a răspuns tovarăşului Hrusciov simplu: „Eu nu mă tem de avertizările Dumneavoastră!", şi apoi a început să-i explice cum e cu arta pe care o fac ei şi că, de fapt, *Tovarășu'* nu înţelege absolut nimic. Hrusciov, într-adevăr, era un incompetent cultural iremediabil. Uimitor este că Nikita Hrusciov l-a ascultat şi i-a zis: „Eşti un om interesant. Dar în tine stă în acelaşi timp un înger şi un demon. Dacă va învinge îngerul, noi te vom ajuta. Dacă va învinge demonul, noi te vom distruge". Memorabile cuvinte şi pline de sens pentru acea vreme şi pentru jocul dintre libertate şi restricţie, dintre oficial şi neoficial.

Expoziţia a fost închisă imediat, iar evenimentul a produs un

adevărat cutremur intelectual. S-au organizat dezbateri publice, discuţii, au apărut texte de analiză. Au avut loc întâlniri între reprezentanţii puterii şi intelectuali de marcă. Fireşte că Biroul Central i-a condamnat pe artiştii care „nu slujesc interesele Partidului”, mare parte ajungând să trăiască din altceva decât din artă. Ernst Neizvestnâi a mai activat un timp în URSS, iar mai târziu a emigrat în Occident. Ironia face însă ca, după moartea pensionarului Hrusciov, statuia care va sta la mormântul lui să-i aparţină lui Neizvestnâi. Bustul lui Nikita Sergheevici Hrușciov este aşezat pe un soclu pe jumătate din marmură albă şi jumătate din marmură neagră. Înger şi demon, alb şi negru, un personaj foarte controversat, dar pe care nu-l vom uita, cu siguranţă.

Urmează o perioadă culturală delicată, de repunere a lucrurilor sub un control mai eficient al statului. La mijlocul anilor ’60 are loc procesul în care sunt condamnaţi Andrei Siniavski şi I. Daniel, precum şi deja faimosul Iosif Aleksandrovici Brodski, care va lua premiul Nobel pentru literatură nu peste mult timp. La începutul anilor ’70 pleacă din ţară Alexandr Isaievici Soljeniţân, Viktor Platonovici Nekrasov, V.N. Voinici, A.A. Tarkovski, Mstislav Leopoldovici Rostropovici. Acest lucru nu a pus însă în pericol viaţa intelectuală din URSS. Au apărut scriitori noi şi importanţi precum Astafiev, Trifonov, Rasputin, Abramov, Şuksin, Bâkov. În teatru se impun regizori precum Tivstonogov, Efremov, Efros, Liubimov, Gonciarov, iar în film regizori cum ar fi Tarkovski, Bondarciuk, Gaidai, Rostoţki, Riazanov, Kulidjanov.

Se mai petrec câteva fenomene interesante şi importante în această perioadă. Pe de o parte, se încearcă o reformă economică, ducând la o îmbunătăţire a nivelului de trai, iar pe de altă parte, o reformă în învăţământ şi în dezvoltarea tehnico-ştiinţifică. Încep să apară primele cartiere de blocuri *hrușciovka,* nişte blocuri cu patru etaje şi cu apartamente de o cameră, două

camere sau trei camere. Sunt blocurile care încearcă să ne dezveţe de modelul *komunalka* şi să ne arate ce înseamnă confort. În câţiva ani, numărul instituţiilor de educaţie se dublează, iar ştiinţa capătă şi ea o importanţă majoră în preocupările noii puteri. Statul sovietic înţelege că e nevoie de o revoluţie tehnico-ştiinţifică pentru a deveni o superputere. La mijlocul anilor ’60, cheltuielile pentru ştiinţă şi cercetare cresc de patru ori, iar numărul cercetătorilor se măreşte de două ori. Această tendinţă va dura până în anii ’80. Se creează faimoasele centre de cercetare din Novosibirsk, Ufa, Sverdlovk, Irkutsk şi Krasnoiarsk. În 1957 sunt lansate primul *sinkrofazatron* şi primul spărgător de gheaţă atomic. Este lansat primul satelit artificial. În primăvara lui 1961 este lansat primul om în cosmos. Acestea sunt succese despre care scriu toate mass-media occidentale şi sovietice. Sunt lovituri dure aduse Occidentului, care oricum se afla „în stadiul de putrefacţie”. Avem reuşite spectaculoase în domeniul fizicii, chimiei, cosmonauticii etc. Luăm câteva premii Nobel importante: Semionov în domeniul chimiei, Basov, Prohorov şi Landau în domeniul fizicii. Ştiinţa sovietică începuse să capete un statut respectabil până şi în Occident. Lucrurile iau o direcţie interesantă, iar lagărele devin tot mai goale.

În legătură cu această perioadă, tot Ernst Neizvestnâi face o remarcă excelentă legată de expoziţia de la Manej. „Interesant e faptul că, atât timp cât povesteam cinstit şi sincer cu Nikita Sergheevici, el intra în impas. Însă, în momentul în care deveneam nesincer sau încercam să fiu ipocrit, el mă punea în impas şi prelua controlul discuţiei.” „Nikita Sergheevici, Dumneavoastră mă mustraţi în postura de comunist, însă există şi comunişti care mă susţin şi îmi apreciază opera artistică, cum ar fi, de exemplu, Picasso ori Renato Cutusso”, afirmă Neizvestnâi. Nikita Sergheevici contraatacă printr-o întrebare sireată: „Pe tine,

personal, te frământă faptul că ei sunt comunişti?”.

Neizvestnâi minte şi spune: „Da”. În mod normal, susţine el, ar fi trebuit să spună: „Eu scuip pe asta. Pentru mine este important doar faptul că ei sunt nişte mari artişti". Hrusciov nu se pricepe la artă, dar se pricepe la un anumit fel de politică şi e băiat dintr-o bucată, sincer. Şi dă replica: „Aha, deci te frământă această problemă! Ei bine, atunci să nu te mai frământe! Mie lucrările tale nu-mi plac, iar eu sunt comunistul numărul unu în lume!". Punct.

Odă *tualetului* sovietic

Dedicat lui Ilya Kabakov

Nu există ceva mai intim în viaţa cetăţeanului sovietic decât *tualetul.* (Daţi-mi voie, din respectul imens pe care-l am faţă de acest loc şi acest cuvânt, să rămân la formula sovietică: *tualet*.) El este, poate, cel mai intim cuvânt pe care-l ştie cetăţeanul sovietic. *Tualetul* este locul unde tu şi numai tu rezolvi lucruri pe care nimeni nu le poate rezolva în locul tău. Nimeni, nici tatăl tău, nici mama ta, nici soţia sau prietenul tău şi nici măcar Primul Secretar, nu te poate înlocui la vizita obligatorie pe care trebuie s-o faci *tualetului.* Experienţa pe care o ai cu acest loc te marchează pe viaţă, întreaga ta fiinţă rămâne într-un raport intim cu acest loc şi cu experienţa acestui loc. Experienţa pe care a avut-o fiecare dintre noi cu acest loc a devenit parte a fiinţei noastre colective. Experienţa *tualetului* sovietic este un bun colectiv pe care l-am cucerit, el devenind una dintre trăsăturile esenţiale ale spiritului nostru.

Nu ştiu exact ce experienţă are un cetăţean al unei ţări capitaliste occidentale, însă, când am ajuns prima dată într-o astfel de ţară, primele lucruri care mi-au creat o anumită stare de disconfort au fost WC-urile. M-au incomodat nu prin mizeria lor, căci, pe lângă *tualetul* sovietic, ele sunt adevărate paradisuri, şi nici prin respectarea intimităţii, căci majoritatea au separeuri care te protejează de ochii vecinului, ci prin incapacitatea lor de a te face să te simţi în intimitate. Pentru cetăţeanul sovietic, acest lucru este inacceptabil. *Tualetul* este intimitatea colectivă în puritatea ei maximă. Cetăţeanul sovietic se constipă în faţa budoarului capitalist, din simplul motiv că acest spaţiu nu se află

într-un raport de intimitate cu el. Din această cauză, nu există amintiri legate de WC-urile occidentale. Iar acolo unde nu există amintire, nu există nici intimitate.

Ce anume face să fie atât de deosebit acest loc damnat? Ei bine, o să încerc să vă spun câte ceva, lucruri care, în general, nu se spun, ci fiecare le păstrează doar pentru sine. E greu să povesteşti cele mai intime amintiri. Aceste lucruri sunt păstrate pentru a ţi le aminti şi a te bucura de ele. Puţini sunt cei care le povestesc şi încă mai puţini cei ce le pot povesti. Dar să încerc.

Mai întâi, vreau să vă spun că există două tipuri fundamentale de *tualet sovietic,* pe care oricare cetăţean sovietic îl iubeşte sau îl urăşte. Însă, indiferent de sentimentul pe care-l ai, te raportezi la el ca la o parte a fiinţei tale. Primul *tualet* este cel din *komunalkă.* Acolo te întâlnesti prima dată cu el şi acolo experimentezi primele momente ale relaţiilor de intimitate cu acest tip de spaţiu. *Tualetul* din *komunalkă* este un loc comun, care le aparţine tuturor locatarilor casei. Prin urmare, el este un loc al intimităţii mai multor persoane, nu numai al familiei tale. Aici vine şi *tiotia* Klava, şi *diadia* Valodea, şi frumoasa Marusea, şi nesuferitul de Lionea, şi toţi ceilalţi 20 de locatari ai casei. Acest loc îl suportă, îl respectă şi îl slujeşte în aceeaşi măsură pe fiecare. *Tualetul* nu face discriminări. Tu poţi greşi faţă de el, el niciodată nu poate greşi faţă de tine.

A merge la *tualet* este o veritabilă artă, iar cel din *komunalkă* presupune o adevărată iniţiere. Devii un soi de *stalker,* călăuză a propriei fiinţe. Când mergi acolo, trebuie să ştii că, oricât de singur ai fi, locatarii te urmăresc. Există cel puţin unul care te urmăreşte şi comentează: „Ăsta iar stă juma’ de oră”, „Iar citeşte romane sau naiba ştie ce face”. Într-adevăr, când mergi la *tualet,* dacă respecţi acest loc, trebuie să ai două lucruri. O carte şi hârtie igienică. Hârtia igienică este un obiect care nu va fi găsit niciodată

în *tualet.* Acest obiect se ţine la loc de cinste în camera ta. Şi se foloseşte *economicos.* Dar să nu credeţi că, dacă aţi uitat hârtia igienică, vă veţi găsi într-o situaţie jenantă. Nu. Acolo veţi găsi, într-un colţ, fie ziarul *Pravda* de anul trecut, ceea ce automat te rezolvă şi cu lectura, fie un teanc de decupaje, tăiate frumos cu foarfeca din *Komsomolskaia Pravda.* Are grijă *tiotia* Klava de asta.

În ce priveşte cartea, nu există o preferinţă concretă a locului. Totul depinde de tine. Ai libertatea de a alege să citeşti orice carte doreşti tu. *Tualetul* este sala de lectură perfectă şi locul care a produs cei mai mulţi şi cei mai remarcabili intelectuali sovietici. Să nu credeţi că meritul cel mai mare în educaţia noastră l-a avut şcoala sovietică, biblioteca „Nadejda Krupskaia" sau „V.I. Lenin" ori mai ştiu eu ce universitate „Lomonosov" din ţară. Recunosc, au şi ele locul lor de cinste în educaţia noastră. Însă *tualetul* bate de departe toate instituţiile de educaţie şi cultură în ce priveşte formarea noastră. Aşa că, în momentele în care trimitem mulţumiri oamenilor şi instituţiilor care ne-au format şi ne-au educat, e bine să nu uităm să mulţumim şi acestui sanctuar al culturii sovietice, *tualetul.*

Al doilea *tualet* important din viaţa noastră, din marea civilizaţie sovietică, este *tualetul public.* Aici este un alt spaţiu, o altă lume, un alt cutremur al fiinţei. Aici experienţa este mai puternică, mai carnală, mai biologică. Aici *tualetul* intră în tine prin toţi porii. Dacă în primul experienţa colectivă era presupusă, distantă, ştiută, dar nu prezentă, acum, în cel de-al doilea, experienţă colectivă e directă.

Pe tot cuprinsul ţării, de la Kamciatka până la Vilnius, de la instituţii precum şcoala şi până la fabrici şi uzine, vei vedea construcţii văruite în alb, care pe colţuri opuse au scris cu litere mari *M* şi *Ж* (adică *Bărbaţi* şi *Femei).* Modelul clasic este fără uşi şi doar cu un perete în formă de *L* care protejează intrarea şi

împiedică să vezi direct în interior. Nimeni nu avea însă curiozitatea unei astfel de priviri. În *tualetul public* sovietic *voaiorismul* este inexistent. Acolo oamenii nu se privesc unul pe altul. Privirile se feresc mai degrabă, se alungă. Privirea fiecăruia ţinteşte puncte moarte. În ciuda acestui fapt, se întâmplă ceva ciudat. Te priveşti tu pe tine însuţi cu privirea celuilalt. Te vezi ca şi cum ai fi văzut de celălalt, te vezi cu ochii lui. Acest lucru te incomodează mult mai mult şi îţi creează un sentiment straniu, nemaiîntâlnit.

Când intrai acolo, trebuia să fii hotărât, să te mişti repede şi să fii atent pe unde calci. Uneori trebuia să ai o anumită perspicacitate pentru a reuşi ceea ce-ţi propuneai. Uneori trebuia să amâni, iar alteori chiar să renunţi pe moment. Cu *tualetul public* te aflai într-un raport de luptă, de încrâncenare, dar îl respectai, căci era locul fără de care nu-ţi imaginai viaţa. Iar treptat, lupta, mirosul, modul lui de a fi făceau parte din tine.

Acolo, pe lângă un perete, era un soi de canal înclinat (la bărbaţi), pe care picura din când în când apă. Sau nu picura deloc. Este locul pentru pișare. Pe partea opusă erau înşirate nişte găuri în podea, mai degrabă nişte hăuri. Pe ambele părţi ale găurii erau reliefate modelele tălpilor. Totul era vizibil. Aceste modele-indicatoare ale tălpilor încercau să te ajute să iei poziţia de „vultur” exact deasupra hăului. Nu ştiu cum se făcea, dar cetăţeanul sovietic, în ciuda faptului că era educat încă din școală să ţintească, aici nu reuşea nicidecum să nimerească hăul. Rahatul cetăţeanului sovietic nu voia să intre în gaură, nu voia să se piardă în acel Neant, în acel Nimic. El pretindea mai mult respect, voia să rămână printre noi, să ne spună că el există asemenea nouă. Nu ştiu cum se făcea că şi reuşea. Rămânea la suprafaţă, printre noi. Fireşte, n-are rost să vă spun că fiţe burgheze de genul hârtie igienică nu existau, iar robinetele erau o

raritate. *Tualetul public* era o luptă pe viaţă şi pe moarte, era locul unde se ducea marea bătălie. Tu voiai să arunci în Neant excrementele din tine, *erzaţul* fiinţei tale, iar el opunea o rezistenţă incredibilă. Bătălia şi locul bătăliei au început treptat-treptat să facă parte din noi. Da, şi, în caz că, prin reducere la absurd, nimereai într-un *tualet* care avea „pedestal”, atunci urcarea cu picioarele pe „pedestal” era obligatorie. Matricea poziţiei şi a raporturilor nu putea fi încălcată.

Tot în acest spaţiu intim al fiinţei sovietice găseşti şi cea mai autentică arhivă a mesajelor trimise de cetăţeanul sovietic măreţului popor sovietic. Mesaje prin care cetăţeanul simplu vorbeşte cu lumea întreagă. Aceste mesaje sunt scrise pe pereţii interiori ai *tualetului*, care de mult nu mai sunt albi. Ele sunt scrise cu orice, de la cretă la pix şi până la rahat. Mesajele sunt legate, de obicei, de teme fundamentale: de la dragoste, cum ar fi, de exemplu, МАША+ВОВА=ЛЮБОВЬ, până la cele mai savuroase înjurături. Înjurăturile sunt cele care sintetizează perfect adevăratele stări şi adevăratele dorinţe ale poporului sovietic. Cred că în limba sovietică rusă există în jur de maximum zece cuvinte sau expresii care fac sinteza întregii fiinţe şi civilizaţii sovietice. Aceste cuvinte nu le găseai nici în *Operele complete* ale lui Lenin, nici în *Capitalul* lui Marx şi nici în operele șifonate ale kremlinologilor americani. Aceste cuvinte le găseai doar aici, toate la un loc.

Aş mai spune ceva. Fireşte că l-aţi citit pe Proust. Vă spun că pentru cetăţeanul sovietic nimic nu poate juca mai bine rolul prăjiturii *madeleine* a lui Proust decât *tualetul. Tualetul* sovietic are pentru noi această funcţie. Acel miros de rahat, pişat şi mult, mult clor, care deseori te făcea să-ţi curgă lacrimile involuntar, acea imagine a pereţilor albi, cu urme de pipi, de tălpi de pantofi, cu inscripţii vulgare, acel curent de aer rece care trecea prin tine

iarna trezesc şi astăzi în cetăţeanul sovietic cele mai urâte şi cele mai frumoase amintiri. *Tualetul* trezeşte şi răscoleşte cele mai ascunse amintiri şi te poate face să-ţi retrăieşti viaţa.

Ştiinţa sovietică între ouăle fatale şi inima de câine

Cu toţii îl iubim şi îl respectăm la nebunie pe Mihail Bulgakov. Greu poţi găsi un scriitor care să te fascineze în aşa măsură cum o face el. Cu toţii i-am citit aproape toată opera. *Maestrul şi Margareta, Inimă de câine, Ouăle fatale, Diavoliada* şi multe, multe altele. Vă aduceţi aminte de *Inimă de câine* şi *Ouăle fatale.* În prima, profesorul Filip Filipovici Preobrajenski îl transformă pe Şarik din câine în om, printr-o simplă operaţie, iar în a doua, printr-un procedeu tehnologic, ouăle banale sunt modificate genetic şi din ele ies adevăraţi monştri. Ei bine, aceasta nu e o variantă gogoliană a ştiinţei şi societăţii sovietice, ci o realitate. Aceste lucruri s-au întâmplat cu adevărat şi se mai întâmplă încă sub ochii noştri în multe locuri din lume. Iar ca să le vedeţi şi să le înţelegeţi e bine să nu le citiţi nici prin ochelarii politrucilor sovietici, nici prin ochelarii la fel de maţi ideologic ai politrucilor liberali. Căci pentru ambele părţi suntem nişte cobai cărora li se aplică aceeaşi procedură chirurgicală. Ni se înlocuiesc părţi semnificative ale organelor genitale şi ale creierului, adică ni se umblă la gândire şi dorinţă, iar când ne trezim, e bine să facem asemenea lui Şarik, să citim invers textul, cuvântul oferit spre lectură. Să citim *ABÂR.* Noi ştim ce spunem şi la ce ne referim, căci instinctul nu ne minte. Pentru noi *ABÂR* e ceea ce pentru *el* e *RÂBA* (peşte). E bine să recitim aceste texte şi să înţelegem. Dar, de fapt, voiam să ajung la ştiinţă, la ştiinţa sovietică.

Ştiinţa sovietică a produs aceste „ouă fatale”, aceste transplanturi de „inimă de câine”, de gândire şi dorinţă. Ea a jucat perfect jocul dintre cultură şi natură. URSS a fost, poate, prima

ţară care a înţeles şi a aplicat acest procedeu ce va avea un rol imens în tot secolul XX. Acest procedeu reuşeşte să transforme natura şi cultura într-o forţă imensă printr-o subordonare politică, ideologică. Odată încărcate cu o semnificaţie politică, cultura şi natura devin nişte forţe incomensurabile. Ştiinţa sovietică a jucat această carte perfect, chiar cu riscul de a crea mecanisme producătoare de „ouă fatale” sau „inimi de câine”. Fraze de tipul „Ştiinţa a demonstrat că.” au devenit o armă mult mai puternică decât rachetele nucleare. Acest gen de argumente pot să devieze ori să controleze traiectoria a ceea ce e mult mai mult decât o armă, şi anume conştiinţa.

Legitimarea ştiinţei sovietice a fost, fireşte, controlată perfect de noua putere. Aşa cum vechea lume, vechea clasă era distrusă din temelii, nici vechea ştiinţă, numită „burgheză”, nu-și mai avea locul în noua lume. Au început să apară un mare număr de proiecte ştiinţifice utopice, care veneau mai degrabă din lumi fantastice decât dintr-o legitimare a unei anumite metodologii a cunoaşterii. Utopiile, de fapt, nu au nevoie de legitimare ori se legitimează prin cu totul altceva. Proletariatul, clasa cea mai progresivă din punct de vedere istoric, câștigase, iar marxism-leninismul era filosofia sa de viaţă. Totul se subordona acestei noi forţe. Toate ştiinţele trebuia să se legitimeze în faţa acestei noi forţe, noi puteri. Primele stiinţe care au căzut sub lama revizuirii au fost ştiinţele umaniste precum filosofia, istoria şi istoria diverselor materii, pedagogia, etica, lingvistica şi altele care aveau un anumit substrat ideologic şi ar fi putut periclita noua putere. Toate ştiinţele umaniste au fost puse serios în discuţie, iar ştiinţele naturale şi cele exacte erau într-o situaţie delicată. Într-o lume nouă, totul trebuia să fie nou, iar într-o lume superioară şi ştiinţa trebuia să fie superioară. (Ştiinţa, asemenea muncii şi artei, trebuia să vină să elibereze.)

Unul dintre cele mai reprezentative momente de început îi aparţine omului de ştiinţă, biolog şi botanist, care se ocupa de selecţii naturale, Ivan Vladimirovici Miciurin. El îşi propunea să lupte cu natura şi s-o învingă. Omul „nu trebuie să cerşească şi să aştepte milă de la natură; scopul nostru este să luăm de la ea totul”. Pentru Miciurin, lupta cu natura era pe viaţă şi moarte; el vrea s-o îmblânzească şi să i-o subordoneze omului. Natura trebuie transformată asemenea animalelor, care din animale sălbatice devin animale domestice. Natura trebuie să devină un animal de casă. Şi face un proiect grandios: să crească piersici în regiunea Tambov. Pentru a înţelege cât de radical e pusă problema, va spun că în orăşelul Kazlov, unde se făceau experimentele, în ianuarie temperatura e între 12° C şi 40° C. Până şi Miciurin afirmă în însemnările sale: „Aceasta e deja suficient pentru a omorî orice speranţă în ce priveşte posibilitatea de creştere a unei culturi a piersicilor în regiunea noastră.

Dar, mai întâi, de obicei doreşti ceea ce n-ai, iar în al doilea rând, ce nu poţi face prin muncă perseverentă şi răbdare umană!”.

Proiectul său de selecţie şi de producere a noilor specii de plante seamănă perfect cu modelul social de producere a *Omului Nou.* El ajunge la o serie de descoperiri importante, pe care încearcă să le împingă dincolo de orice limită. Miciurin înţelege că, pentru a produce noi soiuri de plante, e nevoie, pe de o parte, de un portaltoi de „origine sănătoasă”, rezistentă şi, pe de altă parte, de un altoi productiv. Rezultatul – puieţii trebuie căliţi asemenea spartanilor, pentru a rezista noilor condiţii climaterice. Aşa au apărut primele soiuri de copaci care trebuia să reziste gerurilor de peste iarnă şi care se subordonau voinţei umane, şi nu naturii. Paralel, în acea perioadă, în societatea sovietică apar primii *intelectuali-muncitori.* Miciurin mai propune o teorie interesantă,

care trimite direct la ce se întâmplă în societate, şi anume teoria *dominării.* Teoria se reducea la modul în care acţionează „educaţia” asupra condiţiilor de creştere a plantelor experimentate. El caută soluţii şi tehnici de transmitere a calităţilor de la altoiul-mamă la puiet, precum şi a modului de educare a puietului încă din perioada precoce a vieţii. A *selecţiona* devine identic cu a *revoluţiona,* iar Miciurin devine un adevărat simbol al ştiinţei sovietice. Să nu credeţi că această teorie şi această practică au fost specifice doar URSS. Chiar şi dincolo de ocean omul de ştiinţă Miciurin şi tehnicile sale erau foarte apreciate.

Miciurin a fost totuşi un om de ştiinţă. A respectat, în felul său, natura şi regulile ştiinţifice. După el, în domeniu, a venit un ucenic la fel de sârguincios, Vavilov. Iar după Vavilov a venit un personaj, Lâsenko, care a dat peste cap o bună perioadă de timp întreaga ştiinţă sovietică, cu bunele şi relele sale. El a reuşit să facă un altoi perfect între ştiinţă şi putere, să subordoneze perfect ştiinţa puterii.

În anul 1935 URSS devenise una dintre cele mai importante forţe în domeniul cercetărilor în biologie şi genetică, pe linia *mendelismului* ştiinţific. În urma cercetărilor lui Miciurin şi Vavilov, au apărut şi roadele. Însă apare un nou personaj, Lâsenko, care, pe lângă faptul că e talentat, şarmant şi înzestrat cu o retorică sclipitoare, mai şi înţelege faptul ca poţi face politică şi în interiorul ştiinţei şi că poţi domina politic ştiinţa. Astfel, cunoscând foarte bine slăbiciunile sistemului şi urgenţele reale şi ideologice ale ţării, el dă o puternică lovitură *miciurinismului* şi, în mod indirect, şi altor ştiinţe şi reuşeşte să-l mintă pe cel pe care nimeni nu prea îndrăznea să-l mintă. Adică pe însuşi Stalin. În acei ani, *miciuriniștii* şi geneticienii erau, putem spune, pe val. În scurt timp ar fi putut deveni varianta oficială în domeniu. Însă Lâsenko îi face

pe geneticieni șah-mat, prin câteva mişcări simple. Mai întâi, îi prezintă lui Stalin un soi de grâu „nou”. Caută câteva spice mari, cu peste o sută de boabe, și-i dă un nume caucazian, pentru a-l impresiona pe Stalin. Promite o creştere de până la patru ori a producţiei. Toată lumea ştiinţifică ştia că e o șarlatanie, ştia că aceste spice pot crește, dar nu pot da roadă dacă sunt crescute în mod normal pe lanuri întinse. Stalin însă e profund impresionat. Toată echipa de la Kremlin e impresionată, iar acolo nu e prezent niciun om de ştiinţă. În al doilea rând, atacă la nivel „ştiinţific” cercetările din domeniul geneticii, de pe poziţii „marxiste”. Genetica pică în dizgraţie, e numită ştiinţă burgheză, iar şi mai grav e faptul că mulţi cercetători de vârf ajung în lagăre de concentrare. Acest eveniment are repercusiuni semnificative şi în alte domenii ştiinţifice.

De exemplu, tot ce ţine de teoria probabilităţii, în acea perioadă a anilor ’40-’50, este în pericol. Ştiinţa nu are nimic de-a face cu întâmplarea, cu probabilitatea. Nici chimia şi nici fizica nu au voie să apeleze la probabilitate. În ciuda faptului că matematica probabilistă este foarte dezvoltată în URSS, ştiinţa trebuie să se elibereze de probabilism. Astfel, o ştiinţă precum statistica, un domeniu bine dezvoltat în URSS, cade în dizgraţie, ca mai târziu să fie condamnată. Va fi reabilitată treptat, dar mai degrabă va fi subordonată economiei politice decât matematicii. Partidul concluzionează simplu: dacă nu există probabilitate în ideologie, se presupune clar că nu există probabilitate nici în ştiinţe.

Paradoxal, aceste încrâncenări şi schimbări ideologice radicale şi, mai ales, transformarea fizică, biologică a elitelor din ştiinţă nu împiedică însă dezvoltarea ştiinţifică din URSS. Ea găseşte întotdeauna resurse şi oameni care să producă de o manieră exemplară. Matematica, ingineria, fizica, tehnologia, chimia au devenit ştiinţe de top în URSS, recunoscute şi de occidentali. Mulţi

oameni de ştiinţă sovietici au luat premiul Nobel pentru diverse domenii, iar unii chiar şi pentru pace. Se pare că problemele târzii ale ştiinţei sovietice au venit din altă zonă.

Mai există un lucru absolut incitant, care numai în URSS sau în ţări cu un avânt utopic asemănător se poate întâmpla. Aici poţi găsi, cum ar spune teoreticianul Boris Groys, adevărate „opere de artă totale" sau soluţii ştiinţifice totale. O să vă dau un exemplu. Acum câţiva ani am fost să revizitez unele locuri din fosta URSS. Am ajuns la Leningrad, actualul Petersburg. În unul dintre cartiere unde în perioada sovietică exista metrou acum nu se mai circula decât la suprafaţă. Vă amintesc că oraşul este construit pe apă, pe o mlaştină. Acolo curge râul Neva, iar metroul e săpat foarte adânc. Ca să ajungi până jos, pe peronul metroului, mergi cu câteva rânduri de scări rulante. De ce nu mai circulă metroul în cartierul respectiv? Din simplul motiv că a fost construit pe un loc unde curgea un râu subteran. În comunism, metroul funcţiona, vă asigur. Cum s-a întâmplat totul? În anii construcţiei existau proiecte şi termeni de finalizare bine stabilite, ca şi astăzi, însă atunci comanditarii aveau alte forme de sancţionare. Acea aripă a metroului trebuia să fie dată în exploatare la o dată exactă. Când s-a ajuns la un anumit tronson, s-a dat peste un râu subteran. Existau soluţii inginereşti de deviere a râului sau de deviere a liniei metroului, însă timpul nu mai permitea acest lucru. Termenul era termen. Partidul nu ierta amânările unor astfel de lucrări. Şi atunci s-a apelat la alţi specialişti, din alt domeniu. S-a găsit soluţia genială şi finală: să se îngheţe râul. Aşa că s-au instalat nişte congelatoare atomice imense şi s-a îngheţat râul, sursa de apă. Vă întrebaţi care sunt costurile unor astfel de instalaţii şi ale menţinerii lor în permanentă funcţiune? Acestea sunt false întrebări. Instalaţiile despre care vorbim sunt opere de artă totale, ele nu suportă asemenea întrebări. (Şi, apropo, de unde până

unde operele de artă totale, operele de ştiinţă totale au de-a face cu profitul, utilul şi, cu atât mai mult, cu întrebările? Ele sunt scopuri în sine.) Astfel de soluţii nu ar exista niciodată în ţări cu alte regimuri politice. Dovadă că instalaţia a funcţionat până la prăbuşirea URSS.

A venit democraţia şi congelatoarele s-au oprit, apa a inundat metroul şi poporul a ieşit la suprafaţă şi a văzut că peste roșul flamurii sovietice a scris cineva cu alb: *aloc-acoC* – pardon, invers: *Coca-cola.* Cum spune un vechi film sovietic: vin ai noştri, pleacă-ai noştri!...

Primul lucru cu adevărat semnificativ în transformarea din câine în om, din textul lui Bulgakov, adică prima rostire, ceea ce îi dă marca de fiinţă umană, e momentul în care Şarik îl înjura de mamă pe cel ce-i dă un nou chip. Rezistenţa faţă de sistem şi putere, lupta împotriva lor sunt, poate, cele mai autentice acte umane. Dar să nu uităm că sistemul, puterea au proceduri reversibile de transformare. Şarik e transformat în cetăţeanul Poligraf Poligrafovici Şarikov, după care este transformat din nou în potaia Şarik. Iar la auzul cuvântului *atavism,* Şarik a sărit şi a mai rostit o ultimă frază umană: „Nu folosiţi cuvinte necuviincioase!”. După care a revenit la *ham-ham-ul* său.

9 mai, Ziua Victoriei

Această zi este una memorabilă nu numai pentru noi, ci pentru întreaga omenire. Armata Roşie a învins trupele fasciste. A avut loc marea capitulare. Ostaşul sovietic a pus pe Reichstag drapelul Uniunii Sovietice. Iar noi, an de an, aniversam acest eveniment printr-o mare paradă. De la mic la mare, indiferent de oraş ori sat, evenimentul urma un ritual identic. Discursuri, paradă, flori şi steaguri, pancarte cu inscripţii, strigăte de „Ura! Ura!”, salve de arme sau tunuri şi emoţionantele momente de reculegere în cinstea celor care muriseră pentru Patrie, precum şi cuvintele de mulţumire aduse veteranilor. Ei, veteranii, stăteau alături de noi, iar pe pieptul lor atârnau nenumăratele insigne şi medalii primite pentru merite în război. În fiecare localitate existau o „flacără veşnică” şi un monument dedicat eroilor acestui război crâncen.

Al doilea război mondial sau ceea ce noi numeam al II-lea Război pentru Apărarea Patriei a fost o adevărată tragedie, iar pentru noi a fost o veritabilă fascinaţie şi o mare mândrie. Ce poate fi mai palpitant şi mai spectaculos decât un război de o asemenea anvergură! Atacaţi mişeleşte, în timp ce priveam paşnic în zare şi construiam viitorul luminos. Duşmanul ne-a atacat pe nepregătite, mârșav şi înarmat până-n dinţi.

Am suferit, dar ne-am revenit şi ne-am mobilizat. Poporul sovietic a dat dovadă de o mare putere şi de un eroism incredibil. Şi, pas cu pas şi ceas de ceas, ne-am croit drumul spre recucerirea teritoriilor noastre. Ba mai mult, în ciuda întârzierii inacceptabile a Aliaţilor de a deschide al doilea front, noi am luptat să aducem pacea celorlalte popoare europene. Incredibil de adevărat. Dar orice faptă are mai multe forme de interpretare. Istoriografia

sovietică ne dădea doar o variantă.

Recunosc că al II-lea Război pentru Apărarea Patriei, prin istoria sa, prin ce ni s-a povestit şi prin ce ni s-a arătat, a fost, de departe, cel mai puternic eveniment ca semnificaţie şi profunzime din istoria Uniunii Sovietice. Toţi eram atât de marcaţi de acest eveniment, memoria sa colectivă era atât de puternică, încât peste tot mirosea a praf de puşcă. Acest eveniment avea o semnificaţie care te implica în mod direct, te punea într-o relaţie directă cu duşmanul, cu suferinţa, cu moartea. Nu puteai să nu cunoşti vreun veteran sau o familie care să nu fi pierdut pe cineva drag în acest război. Uniunea Sovietică a avut, de departe, cele mai mari pierderi materiale şi mai ales umane. Dar, vorba celor de la BBC, „ei îşi permiteau”.

Mulţi capitalişti m-au jignit în multe feluri. Dar aşa cum m-au jignit variantele oficiale populiste anglo-saxone, de reprezentare a celui de-al doilea război mondial nu a făcut-o nimeni. Am rămas pur şi simplu perplex, întreaga mea fiinţă, conştiinţa mea sovietică au fost profund tulburate. Am înţeles că la capitolul propagandă şi ideologie nu sunt cu nimic mai prejos decât noi. Noi, cel puţin, făceam propagandă pe faţă, cinstit, pe când tehnicile occidentale sunt mult mai perfide şi mai sofisticate. Istoria se scrie nu de către învingători, ci de către propaganda care învinge, şi, cum noi am ieşit din joc, mai să fim daţi afară şi din acest război.

În unul dintre cele mai mediatizate filme documentare despre al doilea război mondial, marca BBC, războiul este prezentat în aproximativ douăzeci de episoade, fiecare de câte o oră. În fiecare episod se povestesc cronologic evenimentele derulării războiului. Ei bine, dacă evenimentelor din Oceania sau din Nordul Africii, ca să nu mai zic de Debarcarea din Normandia, le sunt dedicate episoade întregi, Frontului de Est îi este dedicat un singur episod. Bătălii precum cele de la Stalingrad, Kursk sau Moscova sunt

trecute la categoria „printre altele”. Înţeleg, poate am fost noi prea îndobitociţi de ideologie, cum cred occidentalii, prea ni s-a spus că am luptat noi singuri împotriva tuturor, dar a minimaliza într-o asemenea manieră rolul sovieticilor în acest război este prea de tot! Până la urmă, e o chestiune de logică elementară. Trebuie să răspundem doar la întrebări precum: câţi, unde, câte trupe, cum şi cu cine a luptat Germania? Şi ar mai trebui să privim puţin statisticile şi amplasarea trupelor, mai ales a celor germane. Poate aşa am înţelege echilibrul de forţe şi modul de desfăşurare a războiului.

Văzând astfel de filme, aveam uneori impresia că, în fond, sovieticii nici nu prea au fost prezenţi în război. Că, de fapt, greul războiului l-au dus englezii şi americanii, iar Rezistenţa franceză a fost un adevărat bastion în lupta antifascistă. Da, dar, când Aliaţii au debarcat, adică au deschis mult discutatul „al doilea front”, trupele noastre erau deja în Europa, frontul era de mult răsturnat; cât despre francezi, cu tot respectul faţă de victimele lor, Rezistenţa face parte mai degrabă din zona umorului de război decât din lupta propriu-zisă.

Poate nu am fost atât de nevinovaţi în raport cu nemţii şi deci în raport cu războiul pe cât se spunea oficial. A existat un pact de neagresiune între sovietici şi nemţi, a existat o tăcere în momentul declanşării războiului. Uniunea Sovietică avea interese politice concrete, asemenea altor state. Dorea să-și întărească strategic poziţiile. Dar să nu-mi spuneţi că SUA sau Marea Britanie aveau alte scopuri. În sinea lor, ar fi dorit mai degrabă o victorie a Germaniei împotriva „molimei roşii” decât invers. Marii şefi de state din ţările occidentale, inclusiv Roosevelt şi Churchill, erau convinşi că URSS va fi zdrobită într-un timp foarte scurt. Excepţie a făcut Benesh, preşedintele Cehiei din exil, care credea că URSS va rezista.

Războiul se declanşează în 1939, Germania cucereşte nestingherită o bună parte din Europa, iar în 1941 face cel mai spectaculos atac. Atacă URSS. Sovieticii, nepregătiţi cum sunt, se retrag în mare viteză şi cu pierderi imense. Maşinăria germană pare a lucra perfect. Sovieticii le cer disperaţi ajutor Aliaţilor. Şi nu cer conserve şi galoşi, ceea ce americanii cu plăcere ar fi trecut la nota de plată, ci deschiderea celui de-al doilea front. Marii specialişti în arta războiului, atât cei americani, cât şi cei britanici, susţin şi ei necesitatea şi posibilitatea deschiderii acestui front. Ei bine, nu! Politicienii au o altă opinie şi alte interese. Se cunoaşte foarte bine „dragostea" Aliaţilor faţă de URSS. Churchill, de exemplu, susţinea deschis că „aceşti barbari ruşi trebuie ţinuţi cât mai departe în Orient". Sovieticii, cel puţin, spuneau pe faţă că burghezia era duşmanul nostru de moarte, dar că acum eram în război şi aveam cu toţii un duşman concret, comun. Odată solidarizaţi într-un scop comun, ar fi trebuit să fim corecţi unii faţă de alţii. Acest lucru nu s-a întâmplat. Multe informaţii ale agenţiilor de spionaj anglo-americane ajungeau mult mai uşor la Hitler decât la „aliatul" Stalin. Avea mustaţa prea mare. Politica era simplă. Sovieticii trebuiau lichidaţi sau, în cel mai rău caz, slăbiţi. Şi asta se putea face cu mâna nemţilor. Pot înţelege acest cinism politic, dar de ce nu s-ar recunoaşte acest lucru acum?

Aşadar, al doilea front s-a promis, s-a promis şi nu s-a deschis. Ba da, s-a deschis abia în primăvara lui 1944. De ce abia atunci? Foarte simplu, frontul fusese răsturnat, în ciuda tuturor pronosticurilor, prin cele mai mari bătălii ale războiului: Stalingrad şi Kursk. *Wehrmacht-ul* primise o lovitură dură şi se retrăsese semnificativ. Specialiştii Aliaţilor au înţeles: dacă sovieticii aveau să învingă, URSS avea să devină o putere de neoprit. URSS, în loc să iasă slăbită din război, va ieşi mult mai puternică (lucru care, de fapt, s-a şi întâmplat). Astfel, s-a decis că e cazul să se

deschidă imediat al doilea front. S-a analizat şi s-a stabilit. Primăvara lui 1944. Specialiştii Alianţei credeau că sovieticii erau foarte slăbiţi după pierderile de la Kursk şi Stalingrad şi vor înainta mult mai greu. Are loc debarcarea din Normandia şi se începe marea goană spre Berlin. Cine avea să ajungă primul? Se încearcă diverse strategii, înţelegeri, negocieri. Din păcate, Hitler era prea defazat pentru a accepta realitatea. Aveau loc o bătălie reală şi una simbolică. Cine a câștigat în plan real şi cine în plan simbolic? Eu zic că sovieticii. Fiindcă a existat o Yalta, unde Stalin s-a comportat ca atare, iar evenimentul marchează, simbolic, o schimbare la faţă a Europei, după modelul învingătorului. Stalin ar fi putut să se impună şi mai dur. Americanii au încercat cu disperare să arunce două bombe nucleare în Japonia, un soi de Holocaust şi Gulag atomic. Învingătorii, din păcate, nu pot fi traşi la răspundere, iar acum de ce nu ar scrie o istorie pe o croială ideologică proprie?

Memoria războiului a fost mereu foarte vie în conştiinţa noastră. URSS a dus un război civil, în care a luptat cu toată lumea, şi un război mondial, ambele petrecându-se pe teritoriul său. Cultul războiului, al veteranilor, al sărbătorilor de război era respectat cu sfinţenie. Cei care au luptat în război se bucurau de un respect imens. De mici ne uitam la filmele despre război, filme cu partizani, cu eroi care mureau pentru Patrie. De mici citeam cărţi şi mergeam în orașe-erou în excursie. Făceam adevărate pelerinaje, vizitam muzee şi aveam întâlniri cu veterani care ne povesteau despre ororile războiului. Primele cuvinte în limba germană pentru un cetăţean sovietic au fost *Hände hoch, Schnell, Schnell* şi *Hitler kaputt.* Îi uram pe fascişti, dar eram fascinaţi de uniformele lor. Recunoaşteţi că aveau stil, mai ales cele negre. Cântam cântece şi rosteam poezii dedicate războiului. Uneori aveam impresia că în sufletele noastre războiul încă nu s-a

terminat, ci continuă.

Maiovka e mai mult decât *1 Mai*

Ce poate fi mai frumos decât *1 Mai* muncitoresc! Primăvară, sărbătoare, flori, baloane, muzică, defilare şi *maiovka.* Lăsaţi-mă cu *Paștele* şi *Crăciunul,* lăsaţi-mă cu *23 februarie* şi 7 *noiembrie,* căci nimic nu se poate compara cu 1 *Mai.* „Trăiască Clasa Muncitoare! Trăiască 1 *Mai,* Ziua Internaţională a Proletariatului!”, se auzea la microfon, iar noi răspundeam în cor: „Uraaaaaaaaa! Uraaaaaa! Urrrraaaaa!”.

Nu am văzut nicio sărbătoare mai frumoasă, mai iubită, mai respectată şi mai liberă ca *1 Mai.* Acele zile de primăvară nu se uită niciodată. Îmbrăcaţi frumos, mergeam la defilare, cu flori, pancarte şi baloane. O adevărată distracţie. Baloanele pocneau, florile zburau, iar noi aşteptam să se termine defilarea cât mai repede. În primii ani de școală, demonstraţiile ne păreau încântătoare, însă treptat ne interesa mai mult ce urma după ele. Prin bunăvoinţa „înţeleptei conduceri a PC”, aveam noroc de o defilare şi de o serbare oficială tot mai scurte.

Constatam că *1 Mai* semăna tot mai mult cu sărbătorile religioase, dar nu prin semnificaţie, ci prin modul de pregătire. Sărbătoarea de *1 Mai* începuse să aibă un ritual cu mai multe etape, fiindcă *1 Mai* nu se reducea doar la defilarea de câteva ore, ci era mult mai mult. *1 Mai* a fost pentru sovietici, în primul rând, ceea ce se numea *maiovka.*

Maiovka are două părţi: o parte oficială, care este defilarea, şi o parte neoficială, ce are loc după defilare. Ei bine, această a doua parte era cu adevărat dorită şi aşteptată. Exista chiar un comitet de pregătire. Întâlniri peste întâlniri, unde se discutau locul şi modul de desfăşurare a evenimentului şi responsabilităţile

fiecăruia. Locul se alegea cu atenţie. Era o decizie fundamentală. Criteriile de bază: să fie un loc în natură, să fie deosebit şi să fie un loc în care poporul nu se calcă în picioare. De asemenea, foarte important, să fie un loc unde puteai ajunge lejer, dar mai ales de unde te puteai întoarce lejer, căci la dus aveai foarte multe bagaje, iar la întors, chiar dacă bagajele erau în mare parte consumate, tocmai acest consum te punea într-o dificultate de deplasare mult mai mare. Mai era nevoie de acces la apă, la lemne şi să fie suficient spaţiu pentru jocurile de echipă. Locul era ştiut numai de organizatori şi era ţinut secret. Urma apoi alegerea strategiei derulării evenimentului. La ora X, după terminarea defilării, fiecare se îndrepta spre casă pentru a se schimba şi a-și lua bagajul, după care pornea spre locul întâlnirii. Se mergea în mod organizat la locul faptei. Fiecăruia i se delegau responsabilităţi clare asupra obiectelor şi produselor pe care trebuie să le aibă.

De ce era *maiovka* atât de iubită şi de ce îţi dădea o satisfacţie şi o libertate atât de mari? Fiindcă era liberă de orice prejudecată şi de orice obligaţii sociale, culturale şi tradiţionale. Aici nu aveai obligaţia să stai în familie, să fie prezent nu ştiu cine, să mănânci nu ştiu ce miel, să mergi la nu ştiu ce biserică, să îndeplineşti nu ştiu ce obiceiuri. Era, poate, singura sărbătoare în care niciuna dintre aceste obligaţii nu funcţiona. Tu şi cei mai apropiaţi prieteni, căci această sărbătoare avea loc numai între prieteni, decideaţi cine va veni, ce veţi mânca, ce veţi bea, cum vă veţi distra etc. Era sărbătoarea *internaţionalismului cultural* perfect, era adevăratul *banchet proletar.*

Dumnezeule, dă-mi voie să nu rămân indiferent şi dator politrucilor capitalişti care de atâtea ori au călcat în sufletul meu de cetăţean sovietic, învinuindu-mă cu o falsă compasiune şi spunându-mi că „îmi lipseşte exerciţiul democratic”. Stimaţi

Domni, dacă tot veni vorba de exerciţiu democratic, sper că ştiţi ce spuneţi şi mai sper că nu folosiţi aceste cuvinte despre noi, cum ar spune căţelul lui Bulgakov, drept „cuvinte necuviincioase”. O să vă spun clar şi răspicat că, dacă acest mecanism democratic se exersează şi se învaţă, atunci el se învaţă cu adevărat organizând marea sărbătoare care este *maiovka.* Totul aici funcţionează după cele mai pure legi democratice. Orice hotărâre – dar absolut totul – se supune la vot, se negociază, se discută. De exemplu, credeţi de simplu să alegi dacă o să cumperi mai multe cutii de conserve de pește în ulei sau mai multe în sos tomat? Noroc că aveam numai două variante, însă, oricum, pentru a-ţi impune părerea, trebuia să apelezi la argumente, raţionamente şi retorică. Se vota şi se decidea. „Vom lua cu două cutii de *șprot* mai mult decât de *kilki.”* Ne supuneam votului majoritar. În această perioadă noi construiam o adevărată cetate ideală care funcţiona perfect, de ar fi fost invidioşi până şi grecii antici. Şi vă mai rog un lucru, să nu mă luaţi cu înjurături de tipul: „Democraţia fără piaţă liberă nu funcţionează”. Ba funcţionează, vă spun eu şi vă poate confirma oricare cetăţean sovietic cu conştiinţa împăcată. Recunosc, concepte de acest gen – *piaţă liberă, capital* – ne provoacă scârbă şi le dispreţuim, aşa cum şi voi aveaţi oroare de termenii noştri. Cum rezolvam noi problema *capitalului,* ca să folosesc un cuvânt atât de drag vouă? Păi, simplu. Fie prin subvenţii de la părinţi, fie vânzând sticle la punctul de colectare, pentru care primeam câte 15 kopeici pe bucată. Acest moment făcea şi el parte din ritualul de pregătire. Stabileam bugetul, după care stabileam cine ce surse de sticle avea. După care, organizat, mergeam să le strângem, le spălam dacă era cazul, le vindeam şi aşa apărea *capitalul.*

Şi începea partea finală. Dar aceasta nu mai e aşa de interesantă. Partea finală era o bucurie, un consum şi unele lucruri

se pierdeau definitiv în ceaţă. Munca de pregătire era cu adevărat incitantă.

Homucus, politruci, disidenţi şi intelighenţia

Fiecare escroc sovietic îşi are imaginea geamănă în Occident.
Aleksandr Zinoviev

Ţara mea a dispărut pe neaşteptate, aşa cum a şi apărut. Nimeni nu a luat-o în serios, la primele semne ale creaţiei, iar când au luat-o în serios, s-a dezlănţuit o adevărată cruciadă a albilor împotriva roşilor, puternic susţinută de marile puteri capitaliste, ceea ce nu a făcut decât s-o întărească. Ca orice moarte, moartea URSS a venit la fel de neanunţată. Nimeni nu a dat un diagnostic, un pronostic corect. Specialiştii capitalişti ar mai fi ţinut-o în viaţă mult şi bine, însă ţara mea era mult mai bolnavă decât apreciau ei. Cred că şi-ar mai fi putut continua agonia încă o bună vreme datorită imaginii de superputere pe care și-o construise în perioada de după al doilea război mondial. Liderii noştri însă au început să restructureze şi să schimbe regulile jocului, să modifice, să cedeze şi să irite zone foarte sensibile. Kremlinologii n-au înţeles absolut nimic, dovadă că n-au prevăzut sfârșitul iminent şi nu ne-au vândut bilete la ultimul spectacol. Toate manevrele ultimilor ani n-au fost decât un film neînţeles şi pentru lumea occidentală, dar şi pentru noi, cetăţenii sovietici. Şi pe noi, cetăţenii sovietici –, produsul cel mai valoros –, această schimbare ne-a şocat şi ne-a găsit nepregătiţi.

Uniunea Sovietică a produs câteva categorii interesante de oameni care au făcut parte integrantă din sistem. Şi astăzi, după dispariţia URSS, îi mai întâlnim şi îi auzim în diverse locuri. În ciuda faptului că ţara care i-a produs nu mai există, ei se încăpăţânează să reziste şi să trăiască, şi nu neapărat sub formă de fantome. Categoriile umane produse de URSS, stâlpii societăţii

sovietice sunt: *homo sovieticus, politrucii, disidenţii* şi *inteligheţia.*

Despre *homo sovieticus* sau, cum au fost numiţi prescurtat, *homucus* n-are rost să vă spun, căci s-a scris foarte mult. Tot ce vă povestesc în această carte reprezintă viaţa şi modul de a fi, zi de zi, felul de a gândi şi crezul unui *homucus,* care cuprinde toate celelalte categorii laolaltă. El este o conştiinţă superioară, e convins de asta, fapt pentru care urăşte interesele meschine, materiale. Adevăr, Dreptate, Libertate, Sinceritate sunt idealuri pentru care şi-ar da viaţa. „Ar lupta pentru pace până n-ar mai rămâne piatră pe piatră", spune un proverb sovietic. El este o fiinţă complexă. Virtuţile lui nu au de-a face cu morala, ci doar cu idealurile. Prezentul lui este plasat în viitor, iar viitorul încă nu se întrezăreşte. Aşa că *homucus-ul* încearcă astăzi să se adapteze la noua viaţă. Faptul că *homo sovieticus* mai există şi mai rezistă încă după moartea URSS şi intrarea acestui teritoriu în faza capitalismului sălbatic e o dovadă a complexităţii propriilor calităţi, aptitudini şi abilităţi. Viaţa lui continuă, fără ca el să uite că lumea trebuie schimbată şi făcută mai bună cu orice preţ şi că duşmanul veghează.

O altă categorie importantă de fiinţe umane produse de sistemul sovietic poartă numele de *politruci.* Termenul face parte din aceeaşi categorie de cuvinte compuse şi simplificate. Ei sunt responsabilii cu propaganda, ideologia oficială, conducători politici, cei cu lecţiile de educaţie politică. Sunt oficialii care vorbesc la comandă sau neoficialii ce vorbesc din servitudine, numiţi de noi adesea *sovki.* Nu se bucurau de respect, ei nefiind decât nişte produse derizorii, nişte mercenari sau maşini absolut inutile şi dezagreabile. Ei erau în viaţa noastră de zi cu zi asemenea pauzei de publicitate în care ţi se arată detergentul ce scoate nu ştiu ce pete şi face totul alb imaculat. Nici ei n-au

dispărut odată cu URSS. Ba mai mult, am observat că aceste personaje, numite peiorativ *savok* (făraş), sunt la fel de prezente şi în cultura capitalistă. De la PR-işti la specialişti în marketing şi publicitate, de la mass-media la *image-makeri,* de la specialişti în strategii politice şi până la cei în „societăţi deschise", *politrucii* împânzesc tot spectrul sistemului actual. Evident, sunt îmbrăcaţi mai bine, poarte haine de marcă, au o limbă de lemn ceva mai subtilă şi mai diversificată, lucrează cu tehnici de manipulare mai sofisticate, dar servesc la fel de bine noii stăpâni şi contribuie la sterilizarea gândirii poate mai eficient. Ceea ce reuşesc cu adevărat aceşti noi *politruci* e să creeze o aparenţă a normalităţii, a libertăţii şi a fericirii. Acest lucru se datorează, în mare parte, faptului că, astăzi, puterea se manifestă printr-o multitudine de centre, structuri şi instituţii. În URSS puterea era foarte centralizată. Ceea ce mă intrigă foarte mult, ca *homo sovieticus,* şi nu numai, e faptul că, atunci când eram noi mici şi mai ales în adolescenţă, nu numai că nu voiam să fim ca ei, ci îi dispreţuiam trufaş, pe când astăzi „stilul *PR*", „stilul *advertising"*, *politrucii* prin excelenţă au devenit visul şi modelul oricărui tânăr. Nu am crezut niciodată că modelul *politrucului* va deveni un model de viaţă şi societate. Am văzut-o şi pe asta.

Da, şi mult discutata categorie a cârcotaşilor, nemulţumiţilor, criticilor, pe care sistemul i-a produs, i-a condamnat şi i-a criticat, i-a susţinut şi i-a expulzat, dar pe care întotdeauna i-a considerat copiii lui: *disidenţii.* Ce ne-am fi făcut fără ei! Şi, mai ales, ce s-ar fi făcut sistemul fără ei! *Disidenţii* sunt răul necesar al sistemului, sunt viruşii periferici de care are el nevoie. Ei sunt anticorpii necesari, care întăresc sistemul şi care sunt utilizaţi perfect de acesta în lupta împotriva duşmanului. „Trăiască disidenţa anticomunistă!" „Ura! Ura! Ura!" Ei au contribuit, ca oricare cetăţean cinstit sovietic, la propăşirea valorilor comuniste. Nu-mi

pot imagina URSS fără Saharov, Bukovski sau Soljeniţân. Preferatul meu rămâne, firește, Andrei Saharov. A slujit ţara, a criticat-o şi a crezut până la capăt în valorile socialismului şi a suferit mult.

Disidentul este primul produs al colaborării dintre cele două sisteme, comunist şi capitalist. Cred că este primul produs exportat de URSS pe care occidentalii nu numai că l-au consumat, ci i-au şi pus această etichetă frumoasă. Disidenţa e o creaţie, un soi de limbaj comun al celor două sisteme care a fost întreţinut de ambele părţi. Disidenţa este un discurs politic valabil, recunoscut şi utilizat de ambele părţi, dar interpretat după grile diferite.

Când URSS era vie, el era cel care îi împiedica să gândească, să scrie, cu toate că el, sistemul, era obiectul muncii, al cercetării şi al criticii lor. Acum, că URSS nu mai există, ceea ce le stă în drumul liberei lor creaţii nu mai e URSS, ci lipsa sa. Oricum, viaţa şi activitatea lor este intim legată de existenţa sau lipsa URSS.

Mai există şi intelighenţia. Iată câteva probleme cu care s-a confruntat intelighenţia sovietică, problemă ce, de altfel, este specifică întregului bloc comunist şi chiar intelighenţiei occidentale, dacă privim mai bine. Prin anii ’60, Nikita Sergheevici Hrusciov, la unul dintre congresele partidului, s-a adresat intelighenţiei: „Dacă vi s-a oferit posibilitatea să vorbiţi, atunci vorbiţi, dar nu vă bateţi joc de faptul că eu nu vă înţeleg. Spuneţi-mi în aşa fel încât să înţeleg şi eu”. Ei bine, o astfel de observaţie e foarte relevantă pentru raportul dintre putere şi intelighenţie. Pe lângă intelighenţie, care s-a transformat într-un soi de masă de politruci cu carte, a mai existat una elitistă, ce purta aura disidenţei sovietice. Problema era ceva mai veche: încercarea de a rezista puterii pe teritoriul ei. Pentru această intelighenţie elitistă, puterea şi creaţia se aflau întotdeauna într-un raport de opoziţie. De aceea, credeau ei, cu puterea se poate şi chiar trebuie să se

ducă o luptă. Dacă URSS ar fi fost un sistem politic care să fi creat posibilitatea ca intelectualitatea să se afle într-un raport real de opoziţie, el ar fi devenit construcţia politică ideală. Nici marile democraţii occidentale n-au visat aşa ceva. Sistemul, puterea reuşesc să subordoneze intelectualitatea, s-o marginalizeze şi să-i utilizeze forţele critice în propriul interes. În ciuda acestui fapt, intelectualitatea încearcă mereu să scape de aceste constrângeri ca să pună în discuţie puterea. În principiu, puterea, asemenea lui Hrusciov, nu e prea dornică să intre în dialog cu intelectualitatea şi cu atât mai puţin într-un raport de opoziţie, astfel că încearcă s-o atragă şi s-o plaseze în propriul limbaj.

O altă observaţie despre raportul dintre putere şi inteligenţie îi aparţine lui Stalin. În una dintre întâlnirile sale cu un înalt prelat bisericesc, Stalin îl întreabă, zâmbind pe sub mustaţă – gest de care nu ştiai dacă să te temi sau să te bucuri, dar cu care sigur era bine să nu ai de-a face – „Tu de cine te temi mai mult, de Dumnezeu sau de mine?”. Fără a aştepta răspunsul, tot el continuă: „E clar că de mine, odată ce ai venit la întâlnire îmbrăcat în civil”. Ce e de comentat? Vorba bancului: intelectualitatea nu avea o opinie şi, chiar dacă ar fi avut-o, nu ar fi fost de acord cu ea.

Şi, apropo de sfârșitul URSS şi al comunismului. În calitate de cetăţeni sovietici, vom susţine sus şi tare că, dacă acest sistem s-a oprit, el s-a oprit datorită faptului că noi am decis, şi nu datorită presiunii externe. Mai degrabă noi am făcut presiuni ca occidentalii să accepte acest joc decât invers. Cine ar fi putut sfărâma acest colos mai eficient decât noi? Am reuşit de o manieră pur sovietică să dizolvăm o forţă colosală printr-o indiferenţă mai mult decât tragică. N-am fi acceptat niciodată ca altcineva din exterior să oprească maşinăria. Vă asigur că, dacă s-ar fi întâmplat aşa ceva, până şi ultimul disident ar fi apărat

sistemul. Orgoliul şi credinţa omului sovietic în superioritatea lui sunt mult prea mari pentru a accepta o astfel de umilinţă. Kremlinologii de producţie americană trebuie să accepte acest lucru: noi am oprit comunismul. Fiţi atenţi, folosesc verbul *a fi oprit,* şi nu *a fi terminat.* Comunismul s-a oprit, nu s-a terminat. Şi oricând poate apărea o mână care să-l pornească din nou.

Arlionok & Zarnița şi alte distracţii

În şcoala sovietică aveam, pe lângă orele obişnuite, materiile pe care le învaţă orice copil din şcolile europene, şi multe alte evenimente paralele. Se începea la 8.00 sau, în funcţie de școală şi regiune, ora se putea modifica. A fost un timp când începeam orele după-amiază, din cauza numărului prea mare de elevi şi a lipsei de spaţiu din școală. Mie, personal, îmi plăcea dimineaţa. Aveam câte cinci, şase ori chiar şapte ore de câte 45 de minute, între care existau pauze de câte zece minute şi o pauză de 30 de minute, pe care noi o numeam „recreaţia mare”. În clasele primare, fiecare clasă aveam propria sală şi doar o învăţătoare. Însă, odată cu clasa a IV-a, ne deplasam dintr-o sală în alta şi la materii aveam câte o profesoară sau un profesor. Aveam şi un diriginte. Singura zi liberă era duminica.

Şcoala, ca fenomen, era o poveste mult mai complexă. De exemplu, primăvara şi toamna, lecţiile începeau cu *înviorarea de dimineaţă,* din careul școlii. O melodie veselă cânta la difuzor, noi ne aşezam în rânduri, iar un profesor striga: „Un, doi, trei, patru”, şi ne arăta un exerciţiu pe care noi îl repetam. Sau fiecare clasă avea un teren din curtea școlii de care răspundea. Acolo se organiza *subotnik,* un soi de clacă obligatorie, în care veneam şi greblam, pliveam, văruiam sau făceam alte munci. Din acest gen de evenimente, mie îmi plăcea cel în care eram responsabili cu disciplina şi ordinea din școală. Adică, prin rotaţie, în fiecare săptămână o clasă răspundea de ordinea şi disciplina din școală. Asta presupunea că trebuie să venim cu juma’ de oră mai devreme la școală, să purtăm nişte banderole roşii, să fim distribuiţi prin școală şi să atragem atenţia asupra neregulilor.

Eram un soi de *drujină,* echipă responsabilă, micii miliţieni ai școlii. Îmi plăcea mai ales faptul că veneam foarte devreme la școală. Şcoala pustie, de dimineaţă, pe întuneric, mi se părea fascinantă. În al doilea rând, îmi plăcea că ne dădea un sentiment de responsabilitate, eram organizaţi în echipe şi de multe ori ne confruntam cu povești neaşteptate. Nu-mi plăcea totuşi să fiu „elev de serviciu”. Fiecare clasă avea o sală care-i aparţinea și-o reprezenta. Dirigintele nostru, fiind şi prof de muzică, şi de „educaţie fizică”, adică de sport, primise o sală destul de mizeră. Această sală trebuia să fie măturată şi spălată în fiecare zi după lecţii. Eram câte doi elevi de serviciu. Vă daţi seama ce chin, mai ales după zilele cu ploaie! Dar în rest lucrurile se derulau plăcut.

Aș mai putea enumera o mulţime de lucruri care te marcau în şcoala sovietică. De la cercurile de istorie, electrotehnică, fizică sau literatură, unde te înscriai din pasiune şi pe care le frecventai cu sfinţenie, până la şcoala de dans sau pian, unde erai înscris de părinţi şi, pe când ceilalţi copii se jucau afară, tu exersai de zor. Sportul era, de asemenea, foarte important şi ocupa un loc de cinste: tenis de masă, şah, baschet, fotbal, competiţie peste competiţie. De obligaţia de a merge la cor ce să mai zic! Şcoala avea cor şi, dacă făceai cumva muzică, te pricopseai cu repetiţiile corale şi cu deplasări la competiţii raionale. V-aș putea cânta o mulţime de cântece. Sau repetiţiile interminabile din luna februarie, căci pe 23 februarie era *Ziua Armatei Roşii* şi exista competiţia „mersul cu cântecul în marş”. Am fost şef de detaşament, aşa că aș putea să vă aliniez şi să vă dau comenzi de defilare strună. Erau adevărate miniparade militare făcute de noi, copiii sovietici. Sărbători, competiţii, jocuri şi nenumărate escapade extrașcolare. Şi să nu uit de experienţa muncii agricole, care era o adevărată aventură. Culeș, strâns de fructe, legume, struguri. Plecat organizat, venit la fel, munciţi şi fericiţi. Adevărate

competiţii: cine strânge mai mult – pe bani, fireşte. Micii stahanovişti băteau mai degrabă recorduri în domeniul distracţiei decât în muncile agricole. Aşa ne creştea ţara. Iar o dată pe săptămână aveam o oră de educaţie politică. Vorba lui Ostap: „Femeile iubesc bărbaţii cu picioare lungi şi bine pregătiţi politic”.

Ceea ce ne-a marcat serios au fost jocurile militar-sportive *Zarniţa* şi *Arlionok.* Mai întâi, e bine de ştiut că, în şcoala sovietică, se studia în ultimii ani o materie care se chema *pregătire militară* şi care cuprindea cunoştinţele de bază teoretice şi practice ale armatei şi tehnologia ei. De asemenea, mai exista o materie educativă, ce se chema GTO, care s-ar traduce printr-un soi de „fii gata pentru muncă şi apărare” şi care te învăţa cum să te aperi de atacurile chimice şi atomice. Se organizau adevărate evenimente de masă. Practic, se simula un atac bacteriologic sau atomic, ieşeam toţi organizat, ne puneam măştile de gaz şi ne îndreptam spre un adăpost construit special pentru astfel de momente.

Cu *Zarniţa* şi *Arlionok* era altceva. Erau nişte jocuri care se jucau cu multă pasiune. *Zarniţa* se juca la o vârstă mai mică, prin clasele a VII-a, a VIII-a, iar *Arlionok* printr-a IX-a. Da, şi şcoala sovietică avea numai zece clase. Ce presupuneau aceste jocuri? Ele se jucau în mai multe etape şi aveau mai multe componente. Mai întâi, se juca la nivel de școală, apoi la nivel de raion sau regiune. O clasă constituia o echipă formată din aproximativ 20 de elevi, care trebuia să treacă un anumit număr de probe, din categoria probelor sportive şi militare. La sport se dădeau tot soiul de probe precum alergare viteză, aruncare, alergare distanţă, ştafetă etc. La cele militare, erau aranjarea în coloană, mers cu cântec în marş, comenzi militare de tot soiul, chiar şi montarea şi demontarea faimosului automat kalașnikov. Aceasta era una dintre cele mai iubite probe ale noastre. Fetele ne dădeau întotdeauna dureri de cap la această probă. Dacă noi băteam

record după record, adică ajungeam să-l facem şi să-l desfacem aproape în 15-20 de secunde cu ochii închişi, fetele, în schimb, se blocau, de uneori ne gândeam că, dacă ar începe războiul, din cauza lor l-am pierde. Dar n-a început, aşa că n-avem de unde să ştim dacă s-ar fi descurcat mai bine sau mai prost decât americancele.

Mai existau probe de cunoştinţe teoretice, gen calculul traiectoriei obuzului sau cum să calculezi tragerea cu nu ştiu ce tun ori care-i deosebirea dintre *BTR* şi *BMP,* nişte maşini blindate, dar asta o ştia orice copil de grădiniţă. Mai era o probă foarte iubită, dar pe care o efectua o echipă specială. Era vorba despre echipa *razvetciki,* un soi de cercetaşi. Pentru a fi *razvetcik,* trebuia să fii bine pregătit fizic, dar şi foarte inteligent şi instruit. Trebuia să cunoşti tot soiul de coduri şi limbaje secrete şi să ştii să te descurci pe tot felul de hărţi topografice şi să te orientezi în spaţiu. Eram un fel de mici Stirlitz, copii fidele miniaturale ale lui James Bond. Ce să spun, citeam, ne documentam, cum să facem să nu cădem în capcanele duşmanilor, cum să facem să găsim secretele. De fapt, proba se reducea la un exerciţiu simplu. Toate echipele primeau o hartă care conţinea nişte indicii pentru a găsi nişte obiecte cu mesaje secrete. Apoi trebuia rezolvate nişte sarcini. Vă daţi seama ce emoţii şi ce pasiuni!

Dar partea cea mai frumoasă era când treceai de prima fază pe școală şi luai parte la jocurile din afara oraşului, în pădure. Adică se pleca organizat, cu autobuzul. Eram lăsaţi acolo pe o perioadă de câteva zile bune, instalaţi în corturi, în condiţii de tabără. Noi şi pădurea, departe de lumea civilizată. Ghinionul a făcut că, la primul joc la care am participat, cineva din echipă a greşit proporţia de cacao cu lapte. Stomăcelele noastre au reacţionat şi a trebuit să luăm „poziţii de vultur”. Am înţeles că încă nu eram pregătiţi pentru ultima confruntare cu duşmanul capitalist care stă

la pândă.

De la kuhne la oceredi

Prietenii mei occidentali, educaţi la înalte ș̦coli şi tobă de carte, îmi reproşează deseori că noi, în URSS, n-am reuşit să construim o societate civilă. Şi le spun că aşa e. Da, noi n-am reuşit să construim o societate civilă precum cea occidentală, dar nici nu cred că aveam nevoie de ea, căci societatea sovietică funcţiona altfel, avea şi alt ritm, şi un alt mecanism. Noi aveam alte întâlniri care jucau rolul „societăţii civile” şi vă asigur că, în viaţa noastră de zi cu zi, acestea se derulau perfect.

Primul spaţiu de întâlnire, cu rolul unor cluburi de dialog social, de dezbatere politică, de analiză, de luări de poziţii şi de beţie, neapărat, era *kuhnea/bucătăria.* (Relaţia comunismului cu bucătăria este o realitate comună tuturor ţărilor comuniste.) La început ne întâlneam în bucătăriile de la *komunalkă,* după care statul ne-a pus la dispoziţie apartamentele de bloc, dotate fiecare cu bucătărie. Aveam nevoie de bucătărie nu atât pentru a găti, cât pentru a organiza aceste întâlniri ale „societăţii civile” sovietice. Partidul nu putea să nu ne pună la dispoziţie astfel de posibilităţi. Ne întâlneam, discutam şi beam imediat. Întâlnirea începea de la o banală întrebare retorică între prieteni: „Poate are sens să bem ceva?!”. Şi toţi eram de acord că are sens şi mergeam la bucătărie şi discuţia curgea la fel de „imediat”.

La întâlnirile acestea participau de obicei prietenii, dar deseori se alăturau şi persoane mai puţin cunoscute. Ne permiteam să discutăm aproape despre orice. Discutam poziţia conducătorilor faţă de politica externă sau internă şi puneam la îndoială până şi intervenţia noastră în Afganistan. Discutam cine de ce cărţi a mai făcut rost şi ce muzică a mai achiziţionat, care mai era starea lui

Saharov şi ce mai spunea Europa Liberă. Ne gândeam la noi metode de îmbunătăţire a sistemului şi ne deranja mult mai mult incapacitatea statului de a ne pune la îndemână obiecte de larg consum decât linia lui ideologică. Statul, în felul său, ne tolera, ne asculta şi ne punea la dispoziţie atâta marfă cât să nu avem îndoieli ideologice prea mari. În sinea noastră, toţi ştiam că suntem pe o poziţie ideologică superioară duşmanului nostru, iar corifeii noştri, Marx şi Lenin, n-aveau cum să greşească. Da, Partidul din când în când mai călca strâmb, unii lideri mai greşeau, dar asta presupunea că putem reveni la linia trasată de primii revoluţionari. Dezbăteam şi acest lucru la bucătărie, locul de întâlnire a „societăţii civile" sovietice.

Dar asta nu era tot. Statul ne mai dădea o ocazie de întâlnire, pe care cetăţenii unei ţări capitaliste nici nu şi-ar putea-o imagina, şi anume *oceredi/coada.* A sta la coadă este un mod de a fi, e o ipostază a fiinţei comuniste, este sentimentul comunist al fiinţei. Cine nu cunoaşte acest sentiment habar n-are ce este viaţa. Iar sovieticii aveau apucături ruseşti şi deseori ajungeau la discuţii metafizice de genul: există Dumnezeu? Care este sensul vieţii? La bucătărie se încercau diversele răspunsuri. Curgea vodca, răspunsurile veneau şi se concluziona. Dumnezeu, e clar, nu există, căci ştiinţa sovietică a demonstrat, pe când viaţa, e şi mai clar, îi este dată omului o singură dată, pentru a sta la coadă. Şi stăteam la coadă.

La ce se stătea la coadă? Asta e o întrebare prost pusă. Pe un american îl poţi întreba, căci el stă în principiu la coadă la reduceri, el stă să consume lucruri de care nu are nevoie, dar de care crede că are nevoie. Pe când o astfel de întrebare pentru cetăţeanul sovietic era lipsită de sens. Coada era un dat, un bun cucerit şi de aceea se stătea la ea. Ea a devenit sensul, şi nicidecum scopul nostru. Pe parcurs, fireşte, aflai şi tu la ce se stă,

căci puteai, de exemplu, să te aşezi la o coadă sperând că o să te pricopseşti cu ceva şi aflai până la urmă că e coada de la Biroul de informaţii al oraşului.

Există o adevărată cultură şi un adevărat limbaj ale cozii. N-au creat ei cu toată libertatea lor şi cu toată societatea lor civilă atâta bogăţie cât am creat noi prin această instituţie socială. „Tu după cine eşti?”, „Sunteţi ultimul?”, „Îmi ţineţi puţin rândul?” „Mă întorc într-un minut”, „Tinere domn, nu-ţi este ruşine?”, „Ce se dă?” şi câte şi mai câte. Nu e cazul să vă explic bogăţia şi nuanţele acestor întrebări. Cine ştie cunoaşte, iar cine nu ştie nu va afla niciodată. Aș putea înşira o mulţime de fraze şi situaţii remarcabile. Aici se făceau noi cunoştinţe, se dezvoltau idei şi opinii, se creau ori se dizolvau solidarităţi de grup. Aici am văzut puterea proletariatului şi mânia sa. Aici am învăţat ce înseamnă să fii „într-un cuget și-o gândire”, „uniţi la bine şi la rău”, dar tot aici am văzut ce înseamnă furia şi triumful spiritului individualist. Aici am învăţat ce înseamnă conştiinţa de clasă, conştiinţa de clasă a cozii. E o forţă care poate schimba lumea din temelii. Păcat că aceşti capitalişti au reuşit să producă atâtea mărfuri încât să depăşească capacitatea noastră de a construi cozi. Producţia de mărfuri a bătut producţia de cozi şi ne-a transformat din proletari cu o conştiinţă superioară în nişte amărâţi de consumatori. Dictatura mărfii a fost mai tare decât dictatura cozii. Şi „societatea civilă” sovietică s-a retras să privească o pauză publicitară.

Problema evreiască sovietică

Această problemă a fost rezolvată de mult. Lenin, în discursul său legat de problema evreiască, ne-a spus clar: antisemitismul este o problemă creată de capitalism şi vinovaţi sunt *ei.* Evreii sunt asemenea celorlalte popoare, proletarii suferă şi sunt nedreptăţiţi, iar burghezia decadentă nedreptăţeşte. Proletarii evrei sunt fraţii noştri şi trebuie să depăşim aceste concepte întunecate. Ei luptă alături de noi la construirea idealurilor socialiste. Noi trăim o etapă nouă, care a depăşit realitatea unor concepte precum *naţionalism, stat naţional*! Ura! Ura! Ura! Şi vă mai aduceţi aminte de Mister Burman din romanul *Viţelul de aur* al lui Ilf şi Petrov, când discută cu cetăţeanul sovietic Palamidov. Palamidov îi spune că problema evreiască în Uniunea Sovietică nu mai există:

— Dar bine, în Rusia nu mai există evrei? întreabă el circumspect.

— Există, răspunde Palamidov.

— Prin urmare, există şi problema.

— Nu. Evrei există, dar nu există problema.

În prima perioadă de după Revoluţie, se zvonea că o mare parte a bolşevicilor sunt evrei şi că până şi Lenin ar fi fost pe jumătate evreu. Ei, asta era prea de tot. Cum vorbea cineva puţin rârâit, gata, era evreu. Lenin nu era evreu, el era primul cetăţean sovietic şi atât. Şi, mă rog, ce contează? La ce idealuri aveam noi, aceste amănunte mărunte chiar că nu contau. După care a urmat perioada mai sumbră, când mulţi revoluţionari din prima gardă au căzut sub ghilotina lui Stalin, adică mulţi evrei. Ba nu, mulţi cetăţeni sovietici şi personalităţi foarte importante. Au mai existat

câteva răfuieli dure ale lui Stalin care au făcut valuri pe acest subiect. Cum ar fi, de exemplu, afacerea „halatele albe”, în care medici condamnaţi la moarte pentru „trădare” (presupuşi asasini ai lui Stalin) erau de fapt evrei, dar care au scăpat, căci Stalin a murit la timp.

În URSS, dacă aveai o opinie mai „deosebită” asupra unor probleme sociale sau de stat, începea să circule imediat zvonul că eşti pe jumătate evreu. Problema era că nu se ştia niciodată care jumătate. Stranii aceste zvonuri, într-o ţară în care conceptele naţionaliste erau dispreţuite. Evreu, rus, leton, moldovean sau kazah, orice-ai fi fost, tot cetăţean sovietic erai în primul rând. Şi, oricum, un *homucus* adevărat era internaţionalist pursânge şi desconsidera apartenenţa la o naţiune, la o tradiţie. De aceea fasciştii erau priviţi ca adevăraţi barbari. Sovieticul este superior acestor prejudecăţi banale şi învechite. În acest sens, căderea URSS a adus mai degrabă un atavism al conştiinţei, toţi au început să-si găsească originile naţionale, revenind la o gândire arhaică. Sovieticii au făcut o mare greşeală ireparabilă: în paşaport (pentru exterior exista un paşaport extern), actul cu care te identificai, echivalentul buletinului de identitate, era trecută naţionalitatea.

Eu, asemenea multor cetăţeni sovietici, eram sigur că evreii din URSS, cu simţul umorului şi autoironie, aveau să ajungă în Israel, iar acesta avea să devină a şaisprezecea republică sovietică. M-am înşelat. Un evreu care-și pierde simţul umorului e o catastrofă. Când l-am văzut pe prietenul meu din Odessa, Iţik Bemstein, *Pioner, Komsomolist,* un *homo sovieticus* adevărat, cu chipă şi perciuni, am crezut că-și bate joc de mine. Iar când a început să aducă argumente politice bazate pe Tora, am crezut că a înnebunit. Aşa am aflat că evreii noştri sovietici au devenit cei mai mari susţinători ai mişcării naţionaliste din Israel. Doamne, degeaba a existat Gulagul, degeaba a existat Holocaustul,

degeaba ai existat Tu şi culmea e că degeaba a existat până şi Revoluţia din Octombrie, dacă am ajuns la asta. „Iţik”, i-am zis eu, „nu mai eşti tu cel cu care mă jucam pe Malaia Arnauţkaia şi cu care am fost făcut în aceeaşi zi Pionier. Pe cuvântul meu de Pionier dacă te mai recunosc!”.

A fost o perioadă în care toţi evreii începuseră să-și schimbe numele. Plăteau bani grei ca să-și facă documentele pe un alt nume şi să le dispară titulatura de „evreu” din paşaport. Atunci au apărut Ivanovi şi Petrovi noi peste noapte pe tot cuprinsul ţării. Camuflajul dădea bine la carieră, iar „originea sănătoasă” ţi-o garanta. Însă rabinul din Odessa, care le ştia pe toate, spunea: „Staţi liniştiţi, când ăştia or vrea să vă ciomăgească, or să vă bată la bot, şi nu la paşaport”. Rabinul din Odessa întotdeauna are dreptate. Iar mai târziu, aceiaşi cetăţeni plăteau bani grei să li se schimbe paşapoartele ca să devină din nou evrei. În ultima perioadă a URSS, marca „evreu” îţi dădea posibilitatea să pleci *dincolo.* Şi atunci, dacă doreai cu orice preţ să ajungi *dincolo,* mergeai în arhivă şi descopereai originile tale evreieşti, că oricum de la Adam şi Eva ne tragem toţi. De data aceasta, mulţi Ivanovi şi Petrovi autentici îşi aduceau aminte că una dintre stră-stră-bunicile lor este evreică după mamă şi apelau şi ei la această metodă. Toţi începuseră să mănânce cuser şi să vorbească rârâit.

Bancul sovietic, cel mai bun banc din lume

Bancul a fost, de departe, cea mai populară formă de comunicare din spaţiul URSS, o comunicare paralelă, neoficială a poporului sovietic. Bancul a fost adevărata voce a poporului, limba „societăţii civile” sovietice şi una dintre cele mai relevante imagini ale ţării. Dacă vrea cineva să studieze civilizaţia sovietică, atunci îl asigur că asta este cheia accesului spre inima sa.

Ştim cu toţii, în principiu, ce este un banc. Vechii greci, de la care ni se trag multe, numeau cu acest cuvânt *(anekdotos)* poveștirile scurte nescrise, needitate. El este, poate, cel mai utilizat gen oral, prin care se ironizează, se ia în derâdere, se fac glume şi se critică. Primul lucru pe care trebuie să-l ştii despre bancurile sovietice e faptul că ele sunt structurate clar, pe categorii. Categoriile sunt, de fapt, eroii lor: Lenin, Troţki, Stalin, Brejnev, Hrușciov, Gorbaciov, Ciapaiev, Stirlitz, Buratino, Inessa Armand, Radio Erevan, Evreul, Vovocika, Ceburașka, Sherlock Holmes, Miliţianul etc. Dar sunt şi categorii tematice. Fiecare erou-categorie avea o serie impresionantă de bancuri. (Între timp, la Moscova, s-au editat peste zece volume imense de bancuri sovietice.) De asemenea, se ştie foarte bine că bancul nu are un autor concret, el este un produs anonim sau mai degrabă colectiv. De aceea, el nu se spune în nume propriu, ci trimite la o serie întreagă de povestitori. Faptul că bancul e o creaţie anonimă nu le face decât un mare bine atât celui care l-a creat, cât şi celui ce-l spune. Se pare că bancul, prin modul său de construcţie, are capacitatea de a proteja atât sursa, cât şi emiţătorul, faţă de ştim noi cine.

De asemenea, bancul nu se creează de fiecare dată, ci se

reproduce. De aceea, când spui un banc, se presupune că l-ai auzit de undeva, că vine de undeva, iar auditoriul se presupune că-l aude prima dată, chiar dacă uneori nu-i aşa. Bancul nu poate fi niciodată un clişeu lingvistic, precum salutul sau mai ştiu eu ce alt gen repetitiv. În ciuda faptului că se reproduce, asemenea rugăciunii care nu se uită, el este totuşi fundamental diferit, căci, dacă în rugăciune repeţi aceeaşi formulă, în banc se presupune că aduci o noutate, o inovaţie. Când spui un banc, noutatea face obligatoriu parte din joc. Chiar când spui un banc cunoscut, naraţiunea funcţionează aproape ritualic: asculţi, ţi-l repeţi în minte şi râzi ca şi cum l-ai auzi prima oară.

Mai există un element important, modul de povestire. Cel care spune bancul trebuie să ştie să povestească, să pună accente, să ritmeze cuvintele, să imite, dar şi ascultătorul trebuie să ştie să asculte. E o cultură comună a celor două părţi. Nu poţi să spui un banc despre Lenin sau unul care are ca erou principal un evreu şi să nu vorbeşti rârâit: „Dahrrragi Tovahrrăși, Hrevoluţia a luat sfâhrrșit! Iar acum la discotecă!”. Sau, dacă spui un banc cu Stalin, neapărat trebuie să foloseşti un accent georgian, adică să vorbeşti rusa cum se scrie: *„Dorogoi Tovarisci”.* Sau să începi cu ticurile lui verbale: *„Slușai, da!?* Ascultă, da!?". În cazul lui Brejnev, trebuia să vorbeşti rar, să întinzi cuvintele şi vocalele şi după fiecare cuvânt să pleoscăi din buze şi din limbă: „Mlea, mlea". Adevărate exerciţii oratorice.

E foarte important să ştii să gesticulezi şi să mimezi. Uneori trebuie să fii un adevărat actor pentru a spune un banc reuşit. De exemplu, la întrebarea-banc „Pe câte degete trăieşte cetăţeanul sovietic?” răspunsul era: „Comunistul trăieşte pe un deget” (povestitorul trebuie să arate degetul mare în sus şi palma închisă, ceea ce în URSS înseamnă excelent). „Muncitorul trăieşte pe două degete” (povestitorul întinde arătătorul şi degetul

mijlociu înainte, iar celelalte închise şi duce aceeaşi mână la gât; acesta e simbolul băuturii în URSS). „Ţăranul trăieşte pe trei degete” (povestitorul trece degetul mare printre arătător şi cel mijlociu, făcând simbolul „figa”, simbolul rahatului). „Intelectualul trăieşte pe patru degete” (povestitorul pune degetul mijlociu şi arătătorul de la o mână pe cele două similare de la cealaltă mână, ca ele să se încrucişeze, şi apare simbolul puşcăriei). „Iar studentul trăieşte pe cinci degete” (povestitorul arată o mână întinsă, ca şi cum ar cerşi).

Sau acele bancuri fără erou în stil ghicitoare, foarte frecvente într-o anumită perioadă în URSS. Care-i diferenţa dintre *mat* (înjurătură) şi *diamat* (forma scurtă a obiectului de studiu universitar materialism dialectic)? Răspuns: „Toţi ştiu mat-ul, dar se fac că nu-l ştiu, pe când nimeni nu ştie *diamat-ul,* dar toţi se fac că-l ştiu”. Şi putea urma un comentariu. În cazul acesta, comentariul bun era: „Oricum, ambele sunt nişte arme puternice care se află în mâinile proletariatului”.

Nu trebuie uitaţi acei bravi eroi ai copilăriei, din cărţile pentru copii sau din desene animate, care ies din contextul lor şi devin eroi cotidieni, eroi ai bancurilor povestite pe tot cuprinsul ţării. Oricare cetăţean sovietic vă poate spune cu siguranţă bancuri cu *Buratino, Ariciul în ceaţă, Crocodilul Ghena* etc. Cele cu *Buratino* sunt bancurile prin excelenţă sexuale. Această păpuşă de lemn, cu nasul lung, reuşeşte să-l detroneze la această categorie, din punct de vedere simbolic, până şi pe Casanova sau Rasputin. Aria semantică e foarte bogată. În categoria acestor bancuri găseşti şi unele nevinovate, pentru copii şi adolescenţi, dar şi bancuri intelectuale cu pretenţii sau mai puţin pretenţioase, însă foarte iubite de popor.

De asemenea, poate cea mai importantă trăsătură a bancurilor sovietice e modul în care ele reuşesc să se adapteze în timp

diverselor schimbări. Eroii din anii ’20, precum Lenin şi Ciapaiev, de exemplu, nu rămâneau doar în bancurile iniţiale, ci erau adaptaţi noilor vremuri, se actualizau. Începuseră să-și fie autosuficienţi şi să se reproducă în diverse contexte şi sub diverse forme. Mulţi dintre aceşti eroi, asemenea cetăţenilor sovietici, s-au adaptat până şi schimbării de sistem, trăind o altă viaţă şi abordând alte probleme.

Fraze înaripate

În anii ’60 cred, a început să apară ceea ce va purta numele generic de *fraze înaripate.* Ce sunt aceste *fraze înaripate*? Ele sunt, de fapt, un soi de fraze proverbiale care nu au un autor anonim, ci sunt citate culturale cu autori concreţi. O parte din *frazele înaripate* sunt luate din cărţi şi popularizate prin intermediul televiziunii, al filmului şi al mass-media. Poporul sovietic, asemenea altor popoare, avea o mulţime de proverbe, fraze înţelepte spuse de oameni celebri, dar mai ales în aceşti ani apare o adevărată modă a utilizării lor. *Frazele înaripate* devin un adevărat fenomen de masă.

Tradiţia acestor fraze memorabile în spaţiul sovietic e însă mai veche. Încă din anii ’20 începuseră să circule tot felul de citate ale lui Lenin sau Stalin, precum şi lozinci propagandistice, care puteau să aibă o arie de interpretare mult mai largă decât sensul lor direct. Fraze precum cea a lui Lenin „Învăţaţi, învăţaţi şi iar învăţaţi” sau cea din anii ’30 a lui Stalin „Viaţa a devenit mai bună, viaţa a devenit mai veselă” circulau şi erau utilizate de popor în diverse situaţii. Ce s-a întâmplat însă în anii ’60 a schimbat total modul şi dinamica lor de utilizare. Au început să nu mai aibă nimic de-a face cu discursul politic oficial şi au căpătat rolul unui limbaj cotidian paralel.

Cele mai faimoase fraze erau, firește, cele din filme. Cu cât filmul era mai popular, cu atât frazele erau mai populare şi mai întrebuinţate. Însă nu orice fel de frază putea deveni *înaripată,* ci numai acelea care aveau capacitatea de a sintetiza o stare de fapt, o „înţelepciune” reprezentativă pentru marea parte a poporului. Una dintre condiţiile de bază pentru ca o frază să poată

deveni *înaripată* era capacitatea ei de a fi folosită ca o replică într-o situaţie dată, să aibă acelaşi sens în contexte similare, astfel încât toată lumea să înţeleagă. Fireşte, asta presupunea ca toată lumea să fi văzut filmul, să ştie contextul şi să înţeleagă sensul frazei. Însă, chiar dacă, prin reducere la absurd, nu vedeai filmul şi nu ştiai contextul, în timp, întâlnirea frecventă cu ea te făcea să-i înţelegi sensul.

Toată lumea începuse să folosească aceste *fraze înaripate* sub formă de citate. Foloseam acest set de replici cu o lejeritate nemaipomenită. Numărul lor creştea de la an la an şi noi ne întreceam în măiestria utilizării lor. Era considerată o mare gafă să foloseşti o *frază înaripată* într-un context în care ea nu se potrivea. În schimb, dacă spuneai una la momentul potrivit şi mai ales dacă era una de ultimă oră, erai foarte apreciat.

Când a apărut filmul *Gentlemenii succesului* în 1972, practic a apărut un adevărat limbaj paralel, deşi foarte redus, ca număr de cuvinte şi fraze. Filmul e o comedie care îl are în rolul principal pe Evghenii Leonov, unul dintre cei mai iubiţi actori sovietici. Troskin, un cetăţean sovietic cumsecade, liniştit şi la locul său, directorul unei grădiniţe de copii, seamănă perfect cu unul dintre cei mai căutaţi puşcăriaşi, supranumit *Docentul.* Acest personaj negativ furase o descoperire arheologică de valoare, coiful lui Alexandru Macedon. Troskin e infiltrat de poliţie în gaşca amicilor *Docentului.* Foarte interesant în toată această poveste e modul în care ni se arată un alt limbaj, un alt dicţionar. Practic, Troskin învaţă să joace rolul cetăţeanului dubios *Docentul,* care este opusul său, e reprezentantul laturii întunecate din societatea sovietică. Iar pentru a juca acest rol, el trebuie să înveţe jargonul puşcăriaşilor, în care cuvintele semnifică altceva decât ceea ce spun. Acolo am văzut cum funcţionează un limbaj domestic numit „bun” şi un limbaj periferic numit „rău”. Acolo am învăţat că un cuvânt

precum *rediska* înseamnă în limba obişnuită „ridiche”, iar într-un alt limbaj, adică al celor „certaţi cu legea”, înseamnă „om rău”. Iar frazele din acest film au devenit foarte iubite şi folosite în limbajul de zi cu zi: „Iar în puşcărie acum se servea cina. Macaroane” sau „Cum adică să-l aresteze, doar el e un monument!”. În anul lansării, filmul a fost văzut de aproape 70 de milioane de spectatori doar în URSS.

Sau, de exemplu, după apariţia variantei sovietice a filmului *Aventurile lui Sherlock Holmes,* toată lumea trăgea concluzii sau replica, atunci când cineva nu înţelegea ceva: „Elementar, dragă Watson!”. Sau vă mai aduceţi aminte de momentul discuţiei dintre profesorul Preobrajenski şi administratorul care-i cerea să renunţe la câteva camere, din filmul (cartea) *Inimă de câine.* Ca argument suprem pentru a-l convinge pe profesor să accepte redistribuirea spaţiului locativ, administratorul Şvonder spune ceva de genul: „Până şi Isadora Duncan...”. Isadora Duncan, cunoscuta dansatoare şi amanta lui Esenin, care avea să aibă o moarte tragică şi să rămână în memoria poporului sovietic ca o emblemă a frumuseţii, eleganţei şi tragediei. Profesorul Preobrajenski răspunde însă cu o frază care a rămas celebră: „Dar eu nu sunt Isadora Duncan!”. Când cineva exagerează cu argumentele, supralicitează, i se răspunde: „Dar eu nu sunt Isadora Duncan!”. Cei de faţă vor înţelege că aici trebuie pus punct.

Când cineva se dă mare, e şmecher, are bani şi face caz de asta, i se replică ironic cu faimoasa frază din filmul *Mâna de briliante*: „Pe la noi nu se merge cu taxiul după pâine!”. Sau: „La voi, la Londra, câinele este prietenul omului, pe când la noi administratorul de bloc este prietenul omului”. Alte replici faimoase sunt cele din domeniul băuturii: „Dimineaţa beau şampanie fie aristocraţii, fie degeneraţii” (*Mâna de briliante),* şi replica supremă, pentru a merge la băut: „Şi iarăşi nu avem motiv

pentru a nu bea”.

Aceste fraze vin cu preponderenţă din filme, de la filmele propagandistice până la filmele de mare succes, de la filmele pentru maturi şi până la cele pentru copii. Ele au devenit un adevărat „tezaur” al culturii sovietice cu care ne identificam, în care ne regăseam şi la care apelam ca la un limbaj de rezervă, neoficial. Aș mai continua cu câteva astfel de fraze din diverse filme sovietice, la întâmplare şi sper că sunt inteligibile şi fără să le explic contextul. Iată numele filmului şi fraza din memorie:

Azazel: „Îmi displac aceste moace: mult popor, puţini oameni!”

Afonea: „Zece grame, vă rog. Doar pentru miros.”

Soarele alb în pustie: Jos prejudecăţile! Şi femeile sunt oameni."

Mâna de briliante: „Eu nu sunt fricos, dar mă tem.”

„Şi vă rog, Semion Semionovici, fără niciun fel de amatorism.”

„Cum spunea o cunoştinţă a mea... decedată: «Eu am ştiut prea multe».”

„Să dea Dumnezeu să trăieşti dintr-o singură leafă!”

„În contul altora beau până şi cei cu ulcer sau antialcoolicii.”

„Nu există soţ care să nu viseze să devină măcar pentru un ceas burlac.”

Primăvara: „Ia, te rog, cu tine *Idiotul,* să nu ne plictisim în troleibuz.”

Garajul: „Cum adică!? Eu din cauza garajului mi-am vândut Patria!”

Deja Vu: „Transmiteţi-i salutări tovarăşului Chaplin din partea organizaţiei de pionieri din Odessa.”

Afacerea Rumeanţev: „Poate lupul din Tambov îţi este tovarăş!”

Dni Turbnâi: „Mie îmi place când acasă e confortabil: fără femei, fără copii, ca în cazarmă.”

Furgoneta verde: „Împuşcă bine cel care împuşcă la urmă.”

Ivan Vasilevici îşi schimbă profesia: „Eu ordon continuarea

banchetului.”

„Câinele cu miliţianul au promis că vin imediat.”

„Huliganul! Şi-a pus şi ochelari!”

Căutaţi femeia: „Lângă o femeie adevărată şi bărbatul poate să devină om.”

„Eşti aşa de frumoasă când taci!”

Kin-Dza-Dza: „Tu ce ai în cap, creieri sau IQ?”

Micuţa Vera: „Iar scopul nostru, Serioja, este unul singur: comunismul.”

Mumino: „Alo! O vreau pe Larisa Ivanovna!”

Moscova nu crede în lacrimi: „Nu mă învăţaţi să trăiesc, ci mai bine m-aţi ajuta material!”

Tihohodul pe cer: „Mai întâi avioanele, femeile după aceea.”

Operaţia Î: „Profesore, pentru mine examenul este întotdeauna o sărbătoare!”

Şaptesprezece clipe ale unei primăveri: „În dragoste, eu sunt un adevărat Einstein.”

Roman de serviciu: „Ia mai du-te tu în contabilitate!”

Inimă de câine: „Vă rog să nu citiţi până la amiază presa sovietică!”

„Toţi domnii sunt la Paris.”

Ai Bolit: „Atât timp cât ne simţim rău e foarte bine!”

Lista poate continua la nesfârșit. Unele pot fi înţelese şi fără context, iar o mare parte dintre ele ţin de context, de calambur etc. Eu, personal, am fost şi rămân admiratorul declarat al lui Ostap Bender, despre care trebuie să vorbim separat.

Ostap Bender, eroul meu preferat

Cred, ba chiar pot spune că ştiu cu siguranţă că după Lenin cel mai cunoscut cetăţean sovietic a fost Ostap Bender, „marele maestru al combinaţiilor”. Îmi veţi spune: *„Monsieur* scriitor, Ostap Bender este un erou de carte inventat de Ilf şi Petrov”. Ei bine, nu. Mai întâi, „nu *monsieur,* ci *citoyen,* ceea ce înseamnă «cetăţean», şi, în al doilea rând, mergeţi şi întrebaţi în orice oraş din fosta URSS, în orice oraş de provincie, şi o să vedeţi că toată lumea, dar absolut toată lumea ştie cine a fost adevăratul fiu al „Locotenentului Schmidt". Poate n-o să ştie capitala Cubei, a SUA sau „de ce a murit Puș kin", dar orice fost cetăţean sovietic cinstit vă va spune care este visul lui Ostap Bender. Şi vă asigur că vă va răspunde cu citatul: „Tovarăşe Şura, vreau să merg departe, la Rio de Janeiro"... „Imaginează-ţi un milion şi jumătate de locuitori şi toţi în pantaloni albi." Aşa că „jos mâinile murdare de pe visul copilăriei mele!".

Dar să revenim, „fireşte, aici nu e Rio”, aici e „mult mai rău” şi, în ciuda acestui fapt, fiecare cetăţean sovietic a rostit cel puţin o dată în viaţă una dintre următoarele fraze pe care nu numai că le ştie pe de rost, ci ştie şi semnificaţia fiecăreia:

Ţinuta de defilare! Cornişti, un marș! Parada o voi comanda eu.

Oamenii care nu citesc ziare trebuie omorâţi moral, pe loc.

Sunteţi un om foarte interesant. La dumneavoastră totul e în ordine. Mă şi mir cum un om cu asemenea noroc mai e în libertate.

Maşina nu este un lux, ci un mijloc de locomoţie.

Iar vorbeşti de salariu? O să fim nevoiţi să punem problema interesului meschin.

Pe când la noi, Doamne, Doamne! În ce ţară rece trăim! La noi totul e ascuns, totul e clandestin. Pe milionarul sovietic nu-l poate găsi nici

măcar Comisarul Poporului pentru Finanţe, cu tot aparatul său fiscal ultravigilent.

Ah, numai de-aș descoperi un astfel de individ! Aș face în aşa fel încât el însuşi să-mi aducă banii pe o farfurioară cu chenar albastru.

Procurarea sau exproprierea de fonduri variază după împrejurări. Personal, cunosc patru sute de metode relativ cinstite de a le procura. Nenorocirea e că azi nu mai sunt oameni bogaţi. Unul, altul s-ar năpusti, desigur, asupra vreunei instituţii de stat lipsite de apărare, dar asta nu-mi stă în obicei. Fireşte, eu nu sunt înger. Eu nu am aripi, dar respect Codul penal. Aceasta este singura mea slăbiciune.

Străinătatea – este mitul despre lumea de apoi. Cine nimereşte acolo nu se mai întoarce.

Cu cât oraşul e mai mic, cu atât discursurile sunt mai lungi.

La Rio de Janeiro, de pildă, automobilele furate sunt vopsite în altă culoare. Asta din consideraţiuni pur umanitare, pentru ca vechiul proprietar să nu-și facă sânge rău văzând că în maşina lui se plimbă un om străin.

Nu sunt un jefuitor, ci un luptător de idei pentru cucerirea valorilor monetare.

Poate vrei să-ţi dau şi cheia de la casa unde ţin banii?

Am înţeles. (Fetele) Sunt din alea care s-au născut înainte de materialismul istoric?

S-a spart gheaţa, domnilor juraţi! S-a spart gheaţa.

Şedinţa continuă.

Cum poţi să te îmbeţi în aşa hal cu o rublă?

Da, contrabanda? Toată contrabanda se face la Odessa, pe strada Malaia Arnautskaia.

E un păcat să mănânci o varză ca asta fără vodcă.

Ei, tu, avortonule, nu ridica încă ancora.

Mai la subiect, cum spune Maupassant.

Cu bine şi să-mi scrii scrisori.

Lucruri vechi cumpărăm, lucruri noi furăm.

La ce preţ vinzi opium pentru popor?

Repede se nasc numai pisicile.

Colega şi cu mine venim de la Berlin, dar despre asta nu-i recomandabil să vorbim cu voce tare.

La Berlin există un obicei foarte ciudat: acolo se mănâncă atât de târziu, încât nu poţi să-ţi dai seama dacă e vorba de o cină servită devreme sau de un prânz servit târziu.

Rusia nu te va uita.

Strict confidenţial. Secret de stat.

E un titan al gândirii, părintele democraţiei ruse şi o persoană din anturajul împăratului.

Sunt mulţi de-ai noştri în oraş?

Ca reprezentant al capitalului privat, nu poţi rămâne surd la gemetele poporului.

Şi asta numeşti dumneata furt? În cazul acesta, concepţiile noastre asupra vieţii sunt diametral opuse.

Eşti un caraghios, Kisa. La orice teatru care se respectă există două ghişee. La ghişeul casei se duc numai îndrăgostiţii şi moştenitorii bogaţi. Ceilalţi cetăţeni (şi, după cum poţi vedea, ei reprezintă majoritatea covârșitoare) se adresează direct la ghişeul administratorului.

Nu-i nevoie de ovaţii. N-a ieşit din mine un conte de Monte Cristo. Va trebui să mă recalific şi să mă fac administrator de bloc.

Da, el este Ostap Ibrahimovici Bender, cel mai iubit dintre sovietici. Ura!

Komunalka (II)

Cred că erau ultimii ani ai Uniunii Sovietice când mi-am văzut în faţă duşmanul de o viaţă. Eu, cetăţeanul unei măreţe ţări, URSS, avangarda comunismului, şi el, cetăţeanul unui stat important precum SUA, simbolul capitalismului. Ne-am privit, ne-am măsurat din cap până-n picioare şi am concluzionat, fiecare în sinea sa, că, la prima vedere, păream a fi oameni normali şi nu prea e mare deosebirea între noi. Ambii aveam aceleaşi priviri trufaşe şi sfidătoare, amândoi păream normali, gândind despre sine cam acelaşi lucru. Am vorbit, a povestit fiecare despre sine însuşi, s-a minunat fiecare de unele lucruri. Pe parcurs, mi-am dat seama că foloseam aceleaşi clişee şi aceleaşi prejudecăţi. Ne credeam superiori unul altuia şi fiecare avea anumite simpatii şi complexe ascunse faţă de celălalt.

Am început să ne cunoaştem unul pe altul tot mai mult. Am aflat cu stupoare că ei credeau că au câștigat al doilea război mondial şi au salvat Europa de fascism, exact ce credeam şi eu despre ţara mea. Ştiam că şi ei au luptat efectiv, dar foarte puţin şi nici într-un caz nu duseseră greul războiului. El ştia invers, că ei au dus greul. Când i-am spus că au murit în jur de 23 de milioane de oameni, din care mai mult de jumătate erau civili, şi că fiecare a treia familie are o rudă moartă în război, îmi dădeam seama că nu înţelege despre ce vorbesc. Eu mă miram de faptul că se găseşte orice în magazinele lor şi cărţile nu sunt o problemă. În definitiv, eram oameni foarte normali şi semănam mai mult decât ne aşteptam noi.

În una dintre discuţiile noastre, am ajuns la problema locativă: cum arată o casă de-a lor, ce camere are şi alte lucruri legate de

acest subiect. Şi i-am povestit despre cel mai reprezentativ spaţiu de locuit sovietic, care este *komunalka.* I-am explicat simplu. Uite, a fost Revoluţia din Octombrie, iar Lenin şi noua conducere au hotărât să redistribuie spaţiul locativ întregului popor. Prin urmare, ce au făcut? Existau casele mari ale boierilor, moşierilor şi aristocraţilor, pe care le-au naţionalizat şi le-au distribuit clasei muncitoare. Fiecare a primit minimum câte zece metri pătraţi. Această împărţire a dus la apariţia așa-numitelor *komunalka.*

Adică imaginează-ţi o casă mare, burgheză, cu vreo şase camere, cu hol, bucătărie, baie şi WC. Fiecare familie primeşte câte o cameră sau două, în funcţie de câte persoane sunt, iar restul, holul, baia, WC-ul şi bucătăria sunt comune. Adică patru-cinci familii gestionează o casă, în care fiecare familie are un spaţiu intim, că e greu să-l numim privat, şi folosesc în comun o bucătărie, un WC, un hol şi o baie. Cetăţeanul american, devenit între timp amic, nu a înţeles nimic. Prima oară a râs cu poftă şi m-a apreciat pentru simţul umorului. A mai spus că-i place la noi, la sovietici, că avem idealuri măreţe, de-a dreptul fantastice, dar cerinţe concrete de la viaţă foarte mici. Aşa e, am apreciat eu. I-am dat un exemplu elementar printr-o întrebare: „Când un cetăţean sovietic descoperă că mai are doar trei ruble în casă şi mai sunt încă cinci zile până la salariu, ce face?”. „Bănuiesc că-și face un calcul cum să-i gestioneze”, îmi spune americanul. Am râs în hohote. „Greşit”, îi spun eu. „Se duce la prima crâșmă și-i bea imediat pe toţi, ca să scape de stresul acestui calcul.” După care am mai râs odată cu poftă. Amicul capitalist s-a uitat puţin curios la mine şi a râs şi el. „Da, e clar că aveţi un simţ al umorului extraordinar”, a concluzionat el.

Aşa e cu umorul. Stăm binişor, mai ales când ajungem la ultimele ruble din casă. Nu de alta, dar trebuie să apelăm la vecini când n-avem bani, căci statul nu ne împrumută, căci ştie că n-o

să-i mai vadă niciodată înapoi, iar pe noi n-o să ne mai vadă la serviciu. Prin urmare, tot *komunalka* ne salvează, căci ea nu e o glumă, ci un adevăr măreţ, *komunalka* e limita, nu ştiu dacă de sus ori de jos, a colectivizării. Eu îi explicam şi el nu credea o iotă din ce-i spuneam. Puteam să-i spun că prin Moscova vin urșii grizzly şi mănâncă oameni şi că KGB-iștii împuşcă din plăcere ziua în amiaza mare oameni prin centrul Moscovei. Puteam să-i spun orice aberaţie şi m-ar fi crezut, dar *komunalka* nu o putea nici înţelege, nici accepta.

Îi spuneam că gătim aproape la comun, fiecare cu oala lui. Că avem program după care gătim, ne spălăm, ne facem treburile. Că îl ştiu nu numai pe nume pe fiecare dintre cei aproximativ 20 de vecini ai mei, ci şi ce carte citeşte, ce ascultă, ce parfum are şi chiar ce chiloţi poartă duminica. El ştia doar numele unei persoane de pe scara sa, restul vecinilor fiind doar numere de apartament. I-am spus că sunt o mulţime de oameni sovietici care au crezut, până în anii ’70, că ăsta e singurul mod de a locui. Sunt oameni care nici nu-și imaginau că „a locui” însemna şi altceva decât „la comun” şi că ar putea avea chiar un mic șoc culturalo-depresiv când nu ar mai putea să discute cu cineva, să aştepte la rând la baie ori să guste din ciorba vecinului. Dispariţia acestor inconveniente ar putea produce căderi psihice. Mă asculta şi se minuna. Veneam dintr-o altă lume, pe care el nu și-o putea imagina. A pus brusc o întrebare stranie: „Cine e stăpânul, proprietarul acestui imobil?”. I-am răspuns sec: „Nimeni, dar îl putem numi Statul sovietic”. Asta a fost mult prea mult pentru el! A trebuit să mergem urgent să-i arăt un astfel de loc, nu înainte însă de a-l servi cu ceva tare. Şocurile trebuie prevăzute şi amortizate.

Kremlinologii

Pe la sfârșitul perioadei de restructurare gorbaciovistă, unul dintre prietenii mei s-a întors din SUA dintr-un schimb cultural. Să fi avut în jur de 40 de ani, iar eu eram doar un adolescent înfocat şi dornic să răstoarne lumea şi mai ales comunismul sovietic. L-am aşteptat la aeroport şi, în drum spre casă, l-am tot întrebat cum şi ce era pe acolo. Mi-a spus de una, alta şi a rostit o frază care m-a dezorientat total: „Să ştii că *ai lor* sunt la fel de idioţi ca şi *ai noştri".* Prin categoria *ai lor,* el se referea la *politruci* şi în mod special la asa-numiţii *kremlinologi.* Asta da concluzie.

A venit vremea să-i cunosc pe marii *lor* specialişti în problemele noastre. De fapt, privindu-i mai bine şi ascultându-i, mi-am dat seama că ei vorbesc aceeaşi limbă, doar că e întoarsă pe dos. Adică nu i-a dus capul decât să producă o antiideologie, la fel de păguboasă ca şi cea pe care o contrau. Povestea lor era similară cu povestea noastră. Avea ca protagonişti doi băieţi: unul bun şi altul rău. Singura diferenţă era că acela care era bun în povestea noastră era rău în povestea lor şi invers. Nimic deosebit. Problema gravă e legată de faptul că această interpretare s-a păstrat până în ziua de azi, deşi băiatul rău din povestea lor a murit de mult de supradoză de libertate.

Şi aşa a rămas un singur băiat bun care s-a apucat să-i convingă pe toţi, că vor, că nu vor, să asculte de el.

Într-o zi i-am spus unui prieten că această specie de specialişti, care toacă sume imense ca să bată câmpii, le raportează date false şefilor lor. Rapoartele *lor* cincinale sunt la fel de false ca rapoartele cincinale pe care le fac *ai noştri.* Acest lucru se va dovedi în timp. Altfel cum se explică faptul că nu numai că n-au

prevăzut prăbuşirea sistemului, ci au şi interpretat *perestroika* într-o grilă total falsă şi chiar răuvoitoare. Fie că e rea intenţie, fie că e prostie, tot un fals e. Diferenţa e doar de nuanţe. *Ai noştri* lucrau brutal şi indiferent, iar *ai lor* puneau toate datele şi interpretarea într-o perspectivă care avea ca scop nu cunoașterea realităţii, ci mărirea bugetului de cercetare. Nu putem să-i condamnăm, căci au mers pe logica perfectă a pieţei. Au pus pe piaţă ceea ce cerea piaţa. Vă asigur că tragedia cea mai mare a vieţii lor a fost căderea Uniunii Sovietice. Dacă am privi cu atenţie la jocul dintre cele două puteri, atât jocul de-a *kremlinologii,* cât şi cel de-a *disidenţii,* şi am fi cinstiţi cu noi înşine, am putea fără mari probleme să afirmăm că *Războiul Rece* e un mare mit. Adică *Războiul Rece* nu e o confruntare între cele două sisteme, ci o colaborare. M-a frapat întotdeauna, în anii de după căderea comunismului, asemănarea incredibilă a SUA cu URSS.

Însă ce s-a întâmplat cu intelectualitatea după căderea URSS şi a întregului sistem comunist mi se pare chiar tragicomic. Mare parte a intelectualilor din spaţiul postcomunist au învăţat acest film banal cu *good guys* şi *bad guys* şi şi-au construit întregul discurs pe această dihotomie. Peste noapte, s-au înrolat în gaşca celor supranumiţi *good guys* pentru construirea şi propăşirea unei noi societăţi, iar băieţii buni de ieri au devenit vrăjitoarele de azi şi rădăcina tuturor relelor. Practic, s-au schimbat stăpânii peste noapte şi au rămas la locul lor doar slugile. Ştiam că inteligheņţia trebuie să se angajeze, dar mai ştiam şi că trebuie în primul rând să se îndoiască – şi să se îndoiască mai ales de putere. Până şi în URSS se ştia că intelectualii sunt cei care incomodează sistemul prin natura lor. Însă se pare că natura lor poate în aceeaşi măsură să incomodeze, dar şi să slujească sistemul.

Puci

În 1991, încă mai aveam paşaportul sovietic, acel „carneţel purpuriu” de care era atât de mândru Maiakovski: „Citiţi, invidiaţi-mă/ Eu sunt cetăţean al Uniunii Sovietice” – şi despre care bancurile sovietice afirmau că, de fapt, Maiakovski ar fi spus: „Citiţi, invidiaţi-mă/ Eu sunt cetăţean, şi nu o oarecare cetăţeană”. Şi noi eram mândri în felul nostru.

În acele vremuri tulburi ale marilor destrămări şi ale entuziasmului deplin, eu eram, fireşte, îndrăgostit. Hotărâsem în luna august să plec, împreună cu prietena mea, în Lituania, una dintre „Republicile Unionale surori”. Într-o dimineaţă de august am luat taxiul, acea Volgă galbenă cu însemne inconfundabile şi mai ales cu acel aparat de taxat pe care, dacă-l auzi o dată, nu-l mai uiţi în veci, şi am plecat spre aeroport. Am plătit câteva ruble şi câteva kopeici, după care ne-am îmbarcat în *TU-145,* iar peste două ore eram în Vilnius. Până la Moscova *Aeroflotul* făcea o oră 45 de minute, până la Vilnius cam tot atât.

Odată ajunşi în capitala Lituaniei, unul dintre oraşele baltice în avangarda schimbărilor din URSS, am început să căutăm un hotel. Am găsit ceva pentru buzunarele noastre: un cămin la periferia oraşului. O clădire cu patru-cinci etaje, o cameră cu mai multe paturi, însă cu baie comună, adică trei camere la o baie. Cele trei camere erau despărţite de un antreu comun. Vecinul nostru din camera din stânga era, se pare, lituanian.

Ne-am aranjat şi am ieşit să luăm pulsul oraşului. Trasee clasice: centru, muzeu, cafenele şi un restaurant bun, unde am mâncat ceva „cotlet în stil kievean”. Ne-am întors târziu la hotel, cu un taxi identic cu cel cu care plecaserăm din Chişinău şi al

cărui aparat scotea acelaşi sunet.

Dimineaţă am fost treziţi de bătăile cuiva în uşă. Am ieşit buimac în hol, unde vecinul meu, într-o rusă cu accent baltic, îmi spune:

— Treziţi-vă repede că e *puci.*

— Ce e? — întreb eu nedumerit.

— E *puci,* dragă.

— E de bine sau de rău? — întreb eu în continuare nedumerit.

— E de rău, îmi spune el şi-mi explică în două minute cum stau lucrurile.

Lovitură de stat, Gorbaciov era arestat, gaşca conservatorilor preluase puterea. Iar lucrul cel mai rău era faptul că tancurile nu ştiu cărui batalion erau la intrarea în Vilnius şi armata se îndrepta să preia televiziunea. Vacanţa noastră luase sfârșit, a trebuit să mergem la Casa Telefoanelor să-i sunăm pe cei dragi, ca să vedem care era situaţia prin alte zone. Toată ţara era în fierbere, toată ţara era pe stradă.

Câteva zile am umblat pe străzi. Aveai impresia că ţara se oprise din mers şi că toată lumea ieşise în stradă, să vadă în direct sfârșitul. Am mers la Kaunnas să vedem faimosul Muzeu al dracilor şi, când am întrebat o bătrânică drumul spre muzeu, ea ne-a răspuns scurt: „În ţară e *puci* şi vouă vă arde de draci”. Fireşte că nu ne ardea prea tare de draci. Erau ultimele zile ale URSS.

Ce-i de făcut?

E întrebarea politică fundamentală care se pune în vechea tradiţie socialistă. Ori de câte ori apare o problemă majoră, te întrebi: ce-i de făcut? Vă aduceţi aminte când fratele tânărului Valodia Ulianov a fost arestat şi condamnat la moarte pentru că a încercat să-l asasineze pe Ţar? Fratele a fost condamnat, iar el s-a întrebat: „Ce-i de făcut?”, şi a răspuns: „Noi vom merge pe o altă cale!”. Răspunsul la această întrebare a fost Marea Revoluţie din Octombrie. Până şi dușmanii de moarte ai comunismului recunosc în el un geniu al strategiilor politice. E de învăţat.

Astăzi, când comunismul s-a oprit, ţara a murit şi totul a luat cursul triumfalei culturi neoliberale, noi ne întrebăm: „Ce-i de făcut?”. Să ne adaptăm, să luptăm, să ne retragem sau pur şi simplu să bem imediat. E greu de ales o cale dintre cele câteva posibile.

Există posibilităţi? Fireşte că există. Există varianta *homucusului* cinic şi oportunist. Este simplă. Ei au răspuns la această întrebare prin trecerea de la o tabără la alta fără remuș cări şi păreri de rău. Cinicul, chiar dacă are anumite opinii ideologice personale, poate schimba lejer barca, pentru că scopul suprem este supravieţuirea, iar Oportunistul are ca principiu ideologic doar pe cel al supravieţuirii. Astăzi îi putem vedea prezenţi la cel mai înalt nivel, vorbind cu acelaşi patos şi cu aceeaşi convingere, schimbând doar câţiva termeni în discursul scris încă din perioada comunistă. Îmi aduc aminte că, acum câţiva ani, când profesorul meu, un *homucus* cu principii şi experienţă, fiind întrebat de unul dintre colegii săi: „De ce nu te-ai înscris, măi, şi tu într-un partid, că te căpătuiai?”, a răspuns ironic:

„Scuză-mă, dar n-aș suporta să-mi văd vechii colegi de Partid într-un alt partid”. Corect. Comuniştii şi komsomoliștii de ieri, cinici şi oportunişti, sunt cei mai buni capitalişti şi luptători pentru drepturile omului de astăzi. Ar trebui să mulţumească Partidului pentru înaltul nivel de educaţie politică pe care l-au primit. Da, comunismul s-a oprit, dar vă asigur, vă garantez că, dacă o mână invizibilă ar porni acest mecanism, Cinicul şi Oportunistul vor fi primii care vor susţine „înaltele idealuri” şi vor trece în noua tabără fără nicio mustrare de conştiinţă. Pe ei nu-i ţin în viaţă idealurile, principiile ideologice şi morale, ci doar un singur scop, şi anume supravieţuirea prin orice mijloace şi cu orice preţ.

Mai există categorii care sunt, în principiu, perdante. Le-am putea numi Naivul şi Entuziastul. Sunt categoriile de care orice nou început are nevoie. Ei sunt bulele şi focul de artificii care fac atmosferă, întreţin flama şi dau sensul şi dinamica vremurilor de început. Nu există un nou început fără ei. Însă ei vor fi întotdeauna cei care la final vor rămâne pe dinafară. Ei sunt utilizaţi şi transformaţi de sistem fie într-un gunoi reciclabil, fie în micii roboţei de care are atâta nevoie maşinăria puterii. Alţii însă cedează sau cad pradă deznădejdii, dar aceasta nu face parte din regulile jocului. Sistemul nu lucrează cu cei umiliţi şi obidiţi.

Mai există Scepticul, cel care nu crede nimic din ce se spune şi pune la îndoială totul. El ştie un lucru elementar: puterea nu e făcută pentru a te sluji, ci pentru a te folosi, a te înrola, a te încadra în mecanismul său, a te pune la locul tău, locul pe care îl crede ea potrivit pentru tine. El ştie că, în esenţă, nu există putere bună şi putere rea, ci că totul are o consistenţă cameleonică ce te poate duce uşor în eroare; şi, de aceea, trebuie să te raportezi la ea prin punere la îndoială.

Scepticul de serviciu este cel mai incomod produs. El nu poate fi tratat după aceleaşi reguli şi cu aceleaşi norme aplicabile celor

care se înrolează. El nu poate fi oportunist sau cinic, căci, chiar şi atunci când are o idee, o propunere, o pune la îndoială. El nu poate fi naiv sau entuziast, căci îndoiala este departe de aceste trăsături. Astăzi, sistemul este însă mult mai subtil şi mai perfid. El nu luptă cu această categorie. El încearcă să o transforme în periferia necesară, virusul util de care are nevoie sistemul. Sistemul încearcă prin orice mijloace să-l utilizeze pe Sceptic în propriul său scop; acesta încearcă însă să lupte, să nu se lase înregimentat; şi singura sa armă, singurul principiu rămâne întrebarea. Fireşte, se întreabă şi el, la rândul său: „Ce-i de făcut?”.

P.S.

Sunt câteva lucruri care m-au obsedat mereu de când s-a prăbuşit regimul sovietic. În primul rând, raportul meu intim cu trecutul comunist, iar apoi, raportul actual cu el. Întotdeauna m-am întrebat: ce aș fi fost, cum m-aș fi comportat eu, cum m-aș fi transformat dacă sistemul politic comunist ar mai fi continuat? N-am un răspuns.

Dacă mă gândesc totuşi mai bine, cred că aș avea un răspuns, care nu ştiu dacă e valabil şi pentru alţii. E răspunsul meu la propria întrebare, la propriile obsesii. Şi răspunsul se găseşte în aceste rânduri.

Ce am vrut cu aceste înşiruiri de amintiri? Am vrut să-mi exprim câteva gânduri esenţiale. Mai întâi, lumea în care am trăit nu a fost nici atât de rea şi nici atât de bună pe cât cred unii sau alţii. La această lume din care am ieşit nu ar trebui să ne raportăm cu ură, dispreţ, dragoste sau ignoranţă, ci trebuie doar să încercăm să o înţelegem şi să ne-o asumăm.

În al doilea rând, ceea ce am trăit nu e neapărat „greaua moştenire”, ci un dat, o realitate care e şi rea, dar şi bună. Important este ce facem cu ea, cum ştim să o gestionăm şi să o valorificăm.

O altă concluzie deranjează şi incomodează semnificativ astăzi: faptul că, din punctul meu de vedere, între lumea din care am ieşit şi lumea în care am intrat nu există o deosebire fundamentală, ci doar una de nuanţe, de ambalaj. Dacă lumea în care am trăit era axată pe *represiune politică,* lumea în care am intrat e bazată pe *represiune economică.* Sunt două feţe ale aceleiaşi monede. Ambele sunt forme de represiune şi de control.

Ambele ne controlează şi ne subordonează; încearcă să ne transforme în sclavi şi maşini care răspund unor comenzi prestabilite. Ambele spală creiere la fel de perfid şi ne alienează la fel de eficient. Afirm acest lucru fără a fi partizanul vreunei părţi, ci ca un cinic ce încearcă să-și păstreze gândirea lucidă.

În ultimul rând, după cele afirmate mai sus, susţin că nu trebuie să ne încredem în niciuna dintre *lumile politice posibile,* ci trebuie să le chestionăm, să le interogăm, să nu ne subordonăm, ci să rezistăm, încercând chiar să schimbăm ceva. Cred că un astfel de raport poate face lumea puţin mai bună. Fireşte, nu trebuie să uităm că lumea în care trăim poate să dispară, să se transforme, iar lumea ce a fost poate să revină, să capete noi forme. Fiecare pe baricada sa, am crezut – şi unii încă mai cred – că mai degrabă va veni *sfârşitul lumii* decât că va dispărea comunismul sau capitalismul.

Cum m-aș fi comportat eu în vechea lume? Ca în lumea nouă. Compromisurile noastre în lumea nouă sunt identice cu compromisurile pe care le-am făcut în lumea veche. Am convingerea că nimic nu s-a schimbat esenţial cu noi în raporturile cu stăpânii noştri, vechi sau noi.